ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Ч. 10. ЖОВТЕНЬ

1973

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата . . . . 13·— зол.
Піврічна „ . . . . 7·— „
Чвертьрічна „ . . . . 3·50 „
Ціна поодинокого числа . 1·20 „
Для членів „Червоної Калини“
чвертьрічно . . . . . 3·— „
Для заграниці 2 доляр'и річно.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrovice, Brožikova ul. č. 390. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:— Конто П. К. О. ч. 410.185. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЬКО БОРЩАК — РЕНЕ МАРТЕЛЬ

МАЗЕПА

(Життя й пориви великого гетьмана)

Перша модерна біоґрафія Мазепи, на основі нових невідомих джерел з окремим додатком: Поемами Байрона і Віктора Гюґо — 190 ст. друку більшого формату. — Ціна зл. 5·80, для членів „Червоної Калини“ зл. 2·90.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ

ВІДРОДЖЕННЯ БУКОВИНИ

Одинокі спомини з Буковини, які замикають події від початків її відродження до кінця визвольних змагань 1918—1919 рр., написані відомим буковинським діячем бл. п. інс. Омеляном Поповичом, цінні, як важний вклад у нашу мемуаристику.

Ціна зл. 2·60., для членів „Червоної Калини“ зл. 1·30.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

У ЗВОРАХ БЕСКИДУ

Третя частина трильоґії зі стрілецького життя „Заметіль“, (І-ша частина „Курилася Доріженька“, ІІ-га „Перед Навалою“), написана, як окрема цілість — легко і щиро. Перед читачем розгортаються картини стрілецького побуту як у фільмі: Перші стежі, перші бої, карпатські походи та пориви молодих стрільців. — Книжка ця повинна мати такий же успіх як попередні частини, що розійшлися у тисячах примірників.

Ціна зл. 3·90., для членів „Червоної Калини“ зл. 1·95.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. Річник

ЧИСЛО 10 ЖОВТЕНЬ 1933

НА ПОБОЄВИЩІ ПІД ПОТУГОРАМИ

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

СТАРА ВОЙНА

Важко думати. Це — пятнацять вже літ.
І росте вже не спогад. Переказ.
На межі двох епох, двох століть
ніби діти Кия, Хорива, Щека —

стара война! Це все. Два слова — і все.
Не обличчя — а різьби з ґраніту.
Кожний нині мов кріс ще несе.
Кожний — слово стародавнього міту.

Волос сивим припав. Пятнацять вже літ!
Молоді підросли левенята.
Та на грані епохи стоїть
як на фронті, як в заставі на чатах

стара война! Це все. Два слова німі.
Тільки серцем їх можна відчути.
Бо й їх серце закляте в ті дні,
які годі людським серцем забути.

Може рік ще, чи два. (Пятнацять вже літ!)
І нові будуть мрії і речі.
І нові будуть люди і світ
і полине журавлями в далечінь

стара война! Це все. Два слова — і все.
Буде жити як пісня. І спомин.
: Хто тоді їх прапор понесе,
як устане Золотий ще раз Гомін?

З кровавих днів

Написав: *С. Даушков*

Весна поволі здобувала північ і над містом Твер далекої Московщини, також вже відчувалося тепло. Завжди брудне московське місто почало рухатися, гомоніти.

Зате в 143-тім запаснім батальоні, що в Твер провадив гарнізонну службу, було справжнє пекло. Ніколи ще тут не було такої гострої дисципліни як тепер; батальонний командір москаль Брудов наче сказився і завів такі гострі порядки, що прямо нам не можна було дихати; я сам і пару моїх товаришів вже хотіли проситися на позицію, аби тільки увільнитися з під ока Брудова. Тай за ротних не можемо похвалитися... Тільки з чотирьох ротних був один, що міг зватися людиною: це був поляк Ченьскі. Він одинокий латав наші діри як міг.

День 3-го березня зустріли ми доволі прикро. Мов у якімсь дисциплінарнім батальоні, ми засіли до чищення старих набоїв, котрі Бог зна скільки вже валялися десь в землі і воді і вже до ужитку були зовсім непотрібні. Очевидно, що це була вигадка нашого командanta, щоби ми не могли гайнувати часу і балакати то що.

Був уже вечір. Ми вже мали залишати свою працю і були дуже втомлені, з заплаканими очима від скупченого в одно місце цілоденного зору. Нагло до нашої казарми влетів як куля Брудов, прогнався пару разів сюди і туди, ні з цього ні з того пальнув у гаву двох запасних старичків, на котрих впало якесь підозріння і на всю казарму заревів:

— Я вас всєх порежу, хамскія дєті!...

Вигукнувши таке для нас незрозуміле речення, командант забрав всіх ротних до себе в канцелярію і залишив нас здивованих. По його вигляді ми бачили, що щось сталося надзвичайного. Але наш батальон складався майже з самих запасних стариків, в котрих було слів небагато...

Ніч надійшла. Змінилися скрізь по місті в урядах варти, а ротних все ще не було від командanta. Аж біля дванацятої в ночі в казарму увійшов наш ротний Ченьскі і потихо промовив:

— Маємо товариші велику новину. В Росії революція і цар Микола вже скинутий з престола. Наш командант вечером дістав від нового уряду — тимчасового правительства наказ повідомити про це батальон і роздати відповідні летючки, але він про революцію і слухати не хоче... Повідомлюю вас про те, аби ви опісля до мене не мали жалю...

Ченьскі пішов, а новина покотилася по казармах і добігла навіть до тих, що стояли по вартах.

Мушу признати, що в нашім батальоні було трохи добрих революціонерів, котрі підготовляли до цеї події військо, але на запасних вояків це ділало поволі; вони байдужо відносилися до цеї справи, а знову дрожали перед командантом ґарнізону. Зате тепер в кожного серце заворушилося від нових надій, а в декого і жадобою помсти...

Ніч пройшла і засірів погідний ранок ранньої весни 1917 року. Якеж наше було здивування, коли ми побачили по казармах повно летючок, революційних відозв тощо. Переповідати їх зміст — неварто. Лиш слід згадати, що в одній відозві Тверський ґенерал-ґубернатор закликав усе населення Твері а також військовий ґарнізон на великий мітинґ, що відбудеться на міській площі о 7-й годині ранку.

Заворушилися солдатики. Ще далеко було до семої, а вже всі були на площі; навіть деякі стійки залишилися без варти і ніхто тепер нікого не слухав! Вскорі вся доволі обширна площа була

залляна Тверчанами, котрі хвилювалися, розмовляли, очікували... Тепер вже чиновники та військові старшини стояли враз з народом...

Точно в семій годині на трибуні посеред площі появився ґубернатор. Не буду точно переповідати його балачку. З першими своїми словами він поздоровив Тверчан зі „свободою“ і точно переповів перебіг Петроградських подій; сказав, що се мусіло статися і від тепер свобідна Росія відотхне; закликав всіх до спокою і послуху тимчасовому урядові і т. д.

Але тільки що ґубернатор зійшов з трибуни, на його місце вискочив наш комендант Брудов і виставивши в нарід свого великого живота, весь червоний зі злости закричав:

— Солдати Єго Імператорскаго Вєлічества!

Споконвєчная крамола, которая тєпєр пріняла чрезчурния размєри, разрушітся! Я віжу тисячі віселіц з бунтовщікамі, а на Всєроссійском троне нашего Государя!... Кто нє будєт ісполнять моїх пріказаній — сейчас пойдьот под полєвой суд! Боже Царя Храні!...

Більше командір не встиг нічого промовити, бо його уста затулив рукою якийсь великий і сильний революціонер, що вискочив на трибуну. Але комендант скоро витяг свій револьвер і стрілив в революціонера поранюючи його в ліву руку. Зате більше не стрілив, бо останній вирвав йому з руки револьвер, викинув його в товпу, схопив рукою коменданта за шию і гукнув до солдат:

— Вот одін із звєрей, что пйот вашу кров... Смєрть єму!

— Смєрть єму! Смєрть! — заревіли солдати, в котрих зразу пробудилася злість і сила.

Солдати з криками вмить обступили трибуну.

— Смєрть! — ревнула багато-тисячна товпа.

Тепер море народу захвилювалося. Це був їх час і вони його старалися використовувати... Зник десь ґубернатор і вся вчорайша поліція а сьогоднішня міліція, а тільки залишився народ і пару сотень війська.

А тимчасом революціонер, в котрім на пару місяців завчасно вже бушував большевизм, кричав:

— Пєрєбєйтє сейчас царскіх собак! В могілу їх!...

— Смєрть! — знову гукнула товпа.

Мушу вже раз зазначити, що ми, вояки українці, а нас було чоловік трицять, зовсім не приймали участи в цих криках ані в пізніших ділах...

Солдати з криком „розстрєлять!“ вже стали тягти за ноги з трибуни свого коменданта. Аж нараз на його оборону вискочив ротний Козлов. Він обнажив свою шпагу... Це була іскра на порох... Два десятки баґнетів наставилися на Козлова, а пару сильних рук ззаду попхнули на їх ротного. Козлов полетів з трибуни але не долетів до землі, а завісився, вгруз на баґнетах. Такаж саме доля очікувала другого ротного Цікуріна...

Товпа ревіла... І ось на трибуні показався ротний Ченьскі. Здавалося, що він буде вбитий зразу, бо коли не помилувано своїх однокровців москалів, то щож може доброго очікувати поляка? За його появленням почулися оклики:

— Долой з офіцером! Смєрть єму!

— Пусть говоріт! — відповіло пару голосів солдат.

— Долой!!

— Пусть говоріт!!! — все грізніше відповіли солдати.

Товпа затихла. Тут вже ніхто нічого не означував; перевагу над всіма мали цих пару сотень озброєних вояків.

Ченьскі заговорив рівним, хоч і схвильованим голосом. Він доказував, як то багато людей бачило кривди люду, але очікували часу... Далі він висловився, що він, як поляк, тільки радіє з революції, а не сумує, бо сподіється волі рідньої своєї батьківщини... Говорив переконуючо, а що був не злий чоловік і до його не мали „серця“ то коли він скінчив, солдати гукнули:

— Ротной Ченьскі до особого распоряженія врємєннаго правітєльства остайотся начальніком батальону!

Ченьскі залишився.

Тимчасом коменданта Брудова тримали, а вже повстав спеціяльний заговір, як то його знищити. Вислухавши ще пару промовців з міщан, робітників і солдат, вся товпа на чолі з солдатами рухнула походом через місто. Але при виході з міського майдану була брама з доволі вузьким проходом. Коли до тої брами підвели Брудова, двох заговірників з лукавими усмішками пішли наперед і засіли за її стінами з зовнішньої сторони.

Тільки що показалася огрядна постать Брудова з брами, заговірники вискочили зза стін і пространомили його навхрест баґнетами. Довгі російські баґнети пройшли наскрізь через товсте тіло старшини і з отворів бухнула великими струями кров. Повалився на землю вірний царський слуга конаючи, а пекольний регіт полетів далеко від розюшеної товпи, смакуючої саме тепер „свободу“. Десь якраз підвернулася товста баба з фартухом, вся засмальцьована, очевидно різничка. Пару солдат схопили оту бабу, посадили на ще тріпощучім трупі старшини, а один гукнув:

— Он на тєбє єзділ і піл твою кров, а тєпєр ти на ньом поєзжай і кров пей!...

Товпа була прямо розентузіязмована... Аж по пару годинах і доконанні ще пару мордів, розійшлася, а солдати на чолі з Ченьским пішли до казармів.

Хто з читачів був у Твері, той знає, що ідучи з міста до військових казарм, треба проходити попід міст залізниці. Отож, коли солдати наблизилися до моста, на йому було повно людей, котрі постійно і ма[illegible]е без перерви кричали „Да здравствует своб[illegible]да!“. Ченьскі ішов попереду війська і найскорше підійшов до моста.

Але тільки він підійшов під край моста, на його голову з верху злетів ваговитий камінь, який вбив його на місці. Ще хвилинка — і посипалося каміння ще і ще змасакрувавши тіло старшини на безформену масу... Це, аж пізніше виявилося, були аґенти царської тайної поліції, котрі наражуючи своє життя на велику небезпеку, надіялися повалення революції і старалися нищи-

ти прихильників революції, а поширювати послух цареві. Це сталося в млі ока, а проте вже солдати були по обох краях моста і скоро вишукали девятнацятьох виновників смерти старшини.

Почалася крівава розправа, від опису котрої можу відложити своє перо...

До самої ночі відбувалися по місті демонстрації, походи, мітінги... Приходило до сутичок, вбивств, мордів... Неодин бувший урядовець або поліцейський в той день наложив головою!...

Так то нас три десятки українців, що служили в російській армії і котрих воля війни загнала в далеку Московщину, зустріли і перевели великий історичний день, від котрого почалася нова доля і нова недоля України...

В обіймах тифозної горячки

Написав: *Павло Малас, пор. УГА.*

Пізною осінню 1919 р. стояла УГАрмія на денікінському фронті, а сема львівська бриґада займала становища в районі Немирова—Брацлава. Хоч бойовий настрій нашого стрілецтва був зовсім вдоволяючий, то всетаки наша Армія ставала з кожним днем менше здібною до воєнних операцій; з кожним днем ряди наші рідли — сили наші маліли. Страшна пошесть тифозної горячки спалювала і розривала молоді серця галицького стрілецтва. У військових і цивільних лічницях, шкільних ба навіть приватних будинках маячили людські, непритомні істоти та ждали хвилі визволення з тяжких мук і терпіння. По кутах обширних кімнат, переповнених болем і стогоном, чаїлася холодна смерть, вичікуючи на щораз нові, певні жертви.

Начальна Команда, запобігаючи катастрофі і ратуючи рештки добірного людського матеріялу, заключила з денікінською армією перемиря і вицофала свої 3 корпуси в запілля.

Розмоклими, болотнистими дорогами, в супроводі холодної осінної слоти машерували галицькі полки за полками на призначені місця постою, відпочинку і лікування. Нашу батерію приділено до убогого, кацапського села Канави біля Немирова. В селі не було ані церкви, ні священика, ні школи, а поза убогими хатками рудобородих кацапів один лиш широкий Буг розкішно і спокійно переливав свої филі. Батерію закватировано в фільварочних стайнях, а пушкарів по брудних, місцевих хатах.

Пушкарі не вправляли, а доглядали коней, упряжі, гармат і піклувались своїми хорими товаришами збруї. Брак лікарів, які перші впали жертвою свойого звання та брак лікарств збільшував грозу положення. Ми були здані на власні сили і власну судьбу.

Вістовий дня зголосив у денному звіті, що однорічний десятник захорував на поворотний тиф. Жаль стало молодого, блідого хлопця і я пішов відвідати його.

Над вулицею розтягнулось тяжке, оловяне небо, а на дворі сік їдкий осінній дощ, поміж який пролітали маленькі, білі крупки снігу. З причілка хати, в якій лежав одн. десятник, пробивався густий, темно-жовтий дим і низько стелився по вулиці. З сіней долітав вонючий запах зогнилої бараболі та хрипливий голос мущин, що гнали самогон.

Я війшов у хату. По вогкій землі рачкувала маленька дитина та рвалась ручками до занятої біля печі молодиці. На лаві під вікном лежав десятник. Тяжка, кінська дерка спадала з нього та дотикала землі. Лежав з напів зачиненими очима, які глибоко вїлись в очодоли і палали ясними вогниками горячки. Бліде лице його горіло червоними красками високої температури, а спалені, счорнілі губи тремтіли безустанно. За столом, у головах хорого десятника сиділо двох пушкарів і сумно гляділи в заплакані, маленькі віконця хати. Зірвались, випрямувались на мій вид, однак я успокоїв їх, щоб не перешкаджати хорому. Пізнав мене і через худе лице перебігла легка усмішка. Звернувся на бік, заперся руками — стараючись піднестись — сили однак опустили його і він знов опав на лаву. На чолі показались великі кроплі поту. Зложив руки на груди і звохчував зсохлі губи обложеним, білим язиком.

Відповідав тяжко і уриваними словами. Біль голови, що розривав чашку та загальне ослаблення цілого орґанізму не позваляло йому на довшу балачку. Знеможений повернувся на твердому ложу, а закислі повіки тяжко опали та закрили змучені, голубі очі.

За хвилю запав в глибокий, неспокійний сон. Дивовижні маячіння запанували над здоровим розумом та почали шарпати виснаженим тілом. Вимахував руками, кричав, зволікся нагло з твердої лави і захитався та впав на руки пушкарів. На лиці виступила смертельна блідість, буйна чуприна розвіялась, а з розхвильованих нерівними а сильними ударами серця грудей вирівався глухий стогін. Пушкарі-товариші наложили йому на голову мокрий ручник...

Цеї ночі мав я тяжкий, неспокійний сон. Встав із запухлими, червоними повіками, в ушах дзвенів стогін тифозного десятника. В шиби вікон бив ра-у-раз вогкий сніг та вкривав білою скатертю замерзле болото сільської вулиці. На Бузі скрипів замерзлий пором, яким переправлялись селяни на той беріг ріки.

Денікінці уступали перед навалою більшовиків і ми мусіли ділити їхню долю та готовились до вимаршу на зимовий постій в район Ольгополя—Бершаді. В батерії закипіло новим життям. Лиш однорічний десятник не турбувався

вже дальшою долею своєї батерії. Лежав в обіймах суворої смерти зі спокійним, блідим лицем, зі зложеними на вхрест руками. У голові блимали слабим світлом дві малі свічечки.

Не дзвонили дзвони, не співали попи з дяками, не плакала стара мати, коли друзі-пушкарі несли крутими вулицями тяжку, неотесану, дубову домовину на вічний спокій. За домовиною ступала вільним, похоронним кроком батерія пушкарів. По голові кожного снулись тяжкі, невідрадні рефлєксії. Всіх і кожного зокрема огортала зневіра в наше краще Завтра, в здійснення нашої Ідеї. Невжеж наші надлюдські зусиля, труди нашого молодого життя малиби піти на марне, обернутись в нівець? Чиж завершенням наших геройських подвигів остатись мають лиш самі могили, що так густо розсілись по широких степах та придорожніх ровах? І чи згадає хто про тих тихих героїв Великої Доби, чи заплаче хто над їхньою опущеною могилою і помолиться за їхню душу? А може нові азіятські володарі України рознесуть ті бідні могилки кінськими копитами, а вітер розвіє по полі і сліду з них не остане?...

Глухо свистав осінній вітер та кидав снігом в очі машеруючим пушкарям.

З пієтизмом і повагою зближався сумний похід до похилених воріт цвинтарних, до свіжої, холодної могили. А коли спускали в обійми Рідної Землі дорогу домовину, гукнула крісова сальва і по старім, завіяним снігом кладовищі понеслась жалібна пісня „Вічная Память".

Рік в Холодному Яру

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

Передягаюся і сховавши в кишені револьвер та гранату, виходжу на залізницю до „товариша" чекіста.

Польовою доріжкою йдемо в напрямку села Грушківки. У полі „товарищ" повчає мене:

— Отож, від цієї хвилі — я — хорунжий Жілінський. Служив у петлюрівському полку ім. Богдана Хмельницького. Зимою захворів на тиф і залишився під час партизанського рейду петлюрівських частин на Херсонщині. Тепер шукаю якогось повстанчого відділу або орґанізації, щоб приєднатися.

Я не стримався і усміхнувся. Хорунжий Богданівської кінної сотні Жілінський — мій товариш по полку і сотні, який під час зимового походу дезертував з частини.

— Ми, товаришу, зайдем до своїх хлопців, комсомольців, які вірні совітській владі, але разом з тим на добрім рахунку у місцевих бандитів, які не знають про їх настрій. Для них це маскування не потрібне. Але як ви схочете безпосередньо зійтися з бандитами, то попереджую, що серед них є багато колишніх петлюрівців. Хтонебудь може знати, чи такий хорунжий був у тім полку. Зрештою, як у вас є документ, то хтонебудь може знати підпис команданта.

— Хорунжий такий був у тім полку. Документ у мене правдивий. Булоб тільки зле, якби знайшовся хтось з того полку або з сусідніх. Про це треба „рознюхати" заздалегідь.

У хлопців довідалися. Вони знають усіх. „Товариша" це заспокоює і він, набравши гумору, починає оповідати мені про свої минулі пригоди між „бандитами". Оповідає про сцени розстрілів у київській ЧК, в яких брав безпосередню участь, вихвалюючись своєю сміливістю та жорстокістю. З цієї розмови видно, що розуму у хлопця не багато, але нахабної сміливости, дійсно, не бракує, доказом чого була й ця „прогулька" зі мною до „Холодного Яру". Каже, що походить з Київа, але говорить з виразами, яких уживають селяни на Чернигівщині.

Обійшовши полем Грушківку — йдемо лісом в напрямку Мотриного манастиря.

Розпитує мене, чи в манастирі є тепер бандиги. Висловлює бажання оглянути манастир, але я, не бажаючи гаяти часу, відмовляю його. Не доходячи до манастиря — беремо напрямок на Мельничанські хутері.

Балакучість „товариша" зникла. Йшов задумавшись, час від часу запитуючи, чи ще далеко.

Ґенерал-хорунжий Ткачук серед селян в селі Кийданцях коло Тернополя 1920 р.

З наближенням до цілі — ставав усе сумніщий. В задумі машинально обмацував і розправляв ковнір своєї блюзки. Коли я сказав, що лишилося йти не більш кільометра — став.

— Відпічнемо трохи.

Ліг горілиць на траву і якийсь час лежав мовчки, закривши очі руками.

Коли я запропонував іти далі, він підвівся на лікті і сумно подивився на мене.

— Знаєте, нам, певне, не пощаститься... У мене передчуття якесь недобре... чогось серце ниє...

— Дурниці. Я певний, що все буде добре.

— Бачте, я вірю в передчуття... У мене вже був такий випадок... Щоб був не вернувся — вже давно зігнивби. І от тепер таке саме почуття, як тоді. Знаєте що? Краще вернемося, і я поїду до Чигирина на Олександрівку. Потім побачу, що робити. На всякий випадок — дасьте мені записку до кого-небудь з ваших хлопців.

Пробую ще вговорювати його, але він постановлює таки вернутися і завертає по просіці назад.

Плян — завести його до хлопців і дещо випитати — пропадав.

Треба кінчати справу в лісі.

Побалакавши трохи про своє „бажання перейти з міліції на службу до Чека" — пускаю його на крок вперед і витягаю свого „Кольта". Коли наблизив револьвер до його потилиці, готовлюсь до стрілу — він нагло обернувся, доторкнувшись виском люфи. Натискаю язичок. Підкосившись, впав наперед, навзнак, широко розкинувши руки. Якийсь час дивлюсь в його зляканo-розкриті мертві очі. Передчуття не обдурило... Тільки не сказало, що небезпека була з ним а не перед ним.

Забираю йому з кишень два револьвери з великим запасом набоїв і старенький цератовий портфель. У портфелі три посвідки видані в ріжний час Богданівським полком Жілінському, декілька світлин-груп українських старшин і козаків, його фотографія в українськім військовім одностроюю. Зроблена видко недавно, але нарочито потерта і побруджена. На одній світлині записані на другім боці дві адреси без прізвищ в Одесі. Крім цього в портфелі декілька тисяч гривень, трохи „миколаївських" грошей, трохи совітських і чотири золоті пятки. Посвідки Київської Губчека, яку він показував нам на стації, при нім не було. Видно знищив коли очікував на мене.

Не знайшовши при йому жадного папірця, яким він міг би вилеґітимуватись в Чигиринській Чека — пригадую собі те машинальне обмацування ковніра в задумі. Розрізую той ковнір і виймаю з нього зложений пасмою кавалок тонкого полотна. Друкований на машині шифрований лист. Зі смертю „Жілінського" зникла можливість довідатись щось про заміри Чека.

Знайшовши на Мельничанських хуторах отамана, оповідаю йому про випадок і передаю забрані у чекіста річі і гроші. В поворотну дорогу відпроваджують мене два хлопці з рискалями, які ідуть закопати в лісі „товариша". Чорнота був дуже незадоволений, що я не зумів доставити „товариша" до штабу бодай раненим.

В наступні дні Камянка готовилася до приняття повітової влади з Чигирина. Її переїзд затримався через підготовку помешкань для установ. З потрібних будинків господарів просто викинули, залишивши потрібні меблі.

Приїхав уповноважений Чека, який став налагоджувати агентурний апарат. Пропозицію давати відомості про міліцію одержали під секретом три наші хлопці, які звичайно „з охотою" на це погодилися і під диктовку Чорноти — строчили для уповноваженого „характеристики" службовців міліції, у тім числі і його. В день, коли ми очікували вже приїзду „влади", Чорнота прийшов до управи міліції нахмурений. Уважно оглянув кулемети і перевірив, чи у всіх є запальники. Віддавши розпорядження, щоб хлопці не відходили далеко від управи, покликав мене і Оробка до кабінету.

— Мені, хлопці, сьогодняшне повітря у Камянці не подобається. І Вишневецький, і воєнком дуже зі мною милі стали, але я нюхом чую, що щось у них змінилося. Чекіст, зустрівши мене, мало цілуватись не поліз. Сказав, щоби я і ви оба зайшли до його на кватиру як тільки стемніє. Та щоб заходили непомітно, по одному. Мав обговорити з нами якусь дуже важну справу. Це щеня і брехати ще добре не навчилося... Зайти — зайдем, та „не по одному...". Діло, хлопці, смердить. Видно щось вже дізналися. Сьогодня ж, як тільки поприїзжає начальство з Чигирина, — по головах, і тікати треба. Карауьний баталіон має лишитися у Чигирині. Кількадесять озброєних приїде, та з такими воякаами раду дамо. Там половина шмуликів, які від гуку одної ґранати повмирають... Треба, щоб хлопці трималися купи і були готові і до бою, і до відступу на Грушківку. Як „товариші" щось пронюхали, то можна ще в день дожидати якоїнебудь несподіванки. Треба стежити за стацією. Може прибути якась частина. Пустіть два обходи по місті і нехай хлопці притримують і ведуть сюда, якби зявилася яка нова особа.

Обговорюєм те, що Лещенко вів себе сьогодня теж підозріло. Був зранку зхвильований і більше не зявляється.

По обіді приїхав з Чигирина міліціонер, який їздив у відпустку до дому і привіз новинку. Повітові установи у Чигирині зранку готовилися переїзжати до Камянки, майно спакували вже на підводи. Потім несподівано дістали наказ, що сьогодня переїзду не буде.

Під вечір атмосфера недвозначно напружилася. Місцеве начальство, яке в цей час завжди проходжувалося коло міліції на головній площі міста — не показувалося.

Довідуємося, що ні Вишневецького, ні уповноваженого Чека, ні воєнкома в помешканнях нема і невідомо де поділися. Жінки їх також зникли.

Хлопці, які наглядали за стацією, притримали і привели до управи міліції якогось елеґантно одягненого типа, який приїхав паротягом з Бобринської і питав „де помістилася переїхавша з Чигирина Уездчека". Забрали у його револьвер, портфель з документами і велику пачку совітських грошей. Приведений до кабінету, в я-

кому був Чорнота, я, Оробко і Соловій, притриманий відразу взявся до Чорноти „з баса".

— Таваріщ! У вас не міліціонери, а політіческі неграмотние ідіоти! Я їм показиваю мандат, что я черезвичайний уполномочений ВЧК — а ані меня обезоружівают і тащат в міліцію! Ето, чорт знает что!

Андрей глянув з під лоба на „черезвичайного".

— Добре зробили!

— Таваріщ! Не шутіть с „красним мандатом"! За такіе шутки севодня же можете ачутітся в подвале Чека!

Яке ж було його здивування, коли „начміл" не злякався дійсно грізного мандату на червоному полотні, підписаного самим Дзєржинським, перед яким тремтіли навіть голови Уєздчека, а наказав „міліціонерам" обшукати і звязати „товариша уполномоченого". Поклавши звязаного на тапчан в арештанській кімнаті — виходимо на двір.

Вже темніло. Коло нас перейшла місцева інтеліґентна дівчина, свідома українка і жартівливо потягла мене за руку.

— Ходім, Валя, пройдемось.

Ми з нею були в дуже добрих відносинах і хотілося з нею попращатись, бо вже було рішено, що Камянку сьогодня покидаєм.

— Не заходь далеко! — сердито буркнув Андрій.

Відійшовши кілька кроків дівчина вхопила мене за руку:

— Тікайте скоріше. В парку в кущах чоловік з двісті червоноармійців і все наше начальство. Мають зараз іти сюда обезброювати вас. Мене отой придуркуватий кацапчук з воєнкому, що пристає все до мене, зустрів в парку і сказав, щоб я йшла до дому бо може бій буде. Я його „ласкавенько" роспитала — він мені і розляпав усе. Сказав, що сьогодня рано вони довідалися, що в міліції самі Холодноярські бандити. Зателефонували до Чигирина, щоб установи не їхали, а прислали караульний батальон. Оце як почало темніти, він непомітно увійшов з за річки до парку і чекають поки добре стемніє, щоби оточити вас. Я сюда просто звідти. Але спішіться...

Попращавшись з дівчиною, вертаюся до Чорноти і передаю йому новину.

Збираємось. Перевіривши чи всі є, не знаходимо двох хлопців: Запорожця і Залізняка, які мусіли бути в Управі.

Довідавшись про це Чорнота на хвилю нахмурено задумався.

— Так... Від кулі не втечуть. Збиратись! Зараз відходимо. Гранати і набої розберіть усі. З кулеметів забрати механізми. Йосипе, Юрку, — кликнув він нас з Оробком — ідем попращаємося з гостем. Шкода, що нема часу розпитати його трохи, а тягнути з собою — нема рації.

Заходимо до арештованого. Він видно зрозумів вже, що попався у ворожі руки і сівши на тапчані мовчки залякано дивився на нас.

Чорнота поклав руку йому на плече.

— Ну, товариш чекіст, прийшов час розлічитися за кров, якої ти пролив певно немало.

Обличча чекіста жалісно скривилося.

— Товаріщі! Не убівайте меня! Я сделаю для вас всьо, что хатіте... Я с Дзєржінскім в харошіх атношеніях... Я не хатєл служіть в Чека... меня заставілі... Я уйду оттуда, не буду больше... Только не отнімайте жізні... У меня жена молодая... ребьонок...

— А ви наших жінок і дітей жаліете?!

Побачивши, що Чорнота, а за ним і я, поклали руки на ручки кінжалів, які звичайно не носили, але сьогодня одягли готовлячись до відходу, — чекіст закричав не своїм голосом про рятунок.

Кінджали коротко блиснули під світлом каганця і душа „черезвичайного уполномоченого Всеросійской Черезвичайной Комісії", який мав право розстрілювати своєю владою кого завгодно, — розлучилася з тілом.

Вся „міліція", за винятком двох зрадників і трьох чоловіка „невтральних", які з наказу Чорноти залишалися обезброєні у помешканні, — вирушила поміж будинками в напрямку поля. В помешканні уповноваженого Чека було темно. На дверях висіла колодка. Чорнота глянув на двері і зітхнув.

— Запросив, та не дожидає нас... Не хватило духу. Шкода... Вчора можна було виглушити хоч цих. А так і повітових не діждалися, і ці вимкнули.

З місцевими хлопцями, принятими Чорнотою до міліції і нашими по духу, було нас двадцять три чоловіка. Йти було тяжко, бо ми несли з собою запасову зброю і набої.

Коли перейшли вже залізницю і рушили полем на Грушківку — в місті розляглися стріли. Караульний баталіон воював з порожною управою міліції...

За два дні лісовими доріжками зходилися до Мотриного манастиря гуртки озброєних людей. Коло полудня понад вісімсот чоловіка, весело розмовляючи, розляглося на траві між церквами і попід валом. Штаб Холодного Яру лежав і сидів на лавочці коло могили Компанійця. Весна вже вступила в свої права і Холодноярці весело поглядали на свого старого приятеля — зеленіючий навкруги ліс.

Коли гуртки перестали прибувати, залунала команда зібратися всім до могили.

Отаман Іван Деркач став на лавку.

— Товариство! Я зібрав Вас, щоби поділитися з вами радісними новинами.

Ми отримали відомості, що наше військо в союзі з Польщею розпочало з Заходу широкий наступ на більшовиків.

Сотні рушниць і шапок знялося над натовпом і весело-гучне „Слава" перебило отаманові мову.

Як і на похоронах Компанійця його підхопили луною яри.

Отаман заспокоїв рукою натовп.

— На Півдні теж щось заворушилося. Прийшла так очікувана нами всіма весна, а з нею воскресла надія на визволення України від важкого ворога. Най ніхто не думає, що це вдасться легко. Червоні зайди будуть завзято боронитись.

Голодна Москва не відмовиться легко від українського хліба. Нас чекає запекла боротьба та до неї нам не призвичаюватися. Вона нас не лякає.

Армія наша, розбита в минулому році, через байдужність українського народу до боротьби за власну хату і державу, не має тепер подостатком сил для боротьби з зміцнівшим ворогом. Ту силу мусить дати сам Український Народ. Мусимо дати ми! Ті села, які в минулому році, слухаючи брехливих большевицько-московських аґентів, відверталися від свого уряду і дожидали червоних „визволителів" — вже переконалися, що це за приятелі. Одностайно повинні встати під жовтоблакитний прапор села України, а серед них почесне місце займе Холодний Яр. Цей, може найтяжчий для України рік, коли в селах та льохах Чека, ріками розливається українська кров, мусить стати щасливим і радісним роком, — роком здобуття волі! Готовтеся до останнього бою! Готуйте зброю! Готуйте до боротьби серця своїх сусідів! Наближається час, коли Мотрин дзвін покличе вас під Прапор Холодного Яру. Покличе здіймати терновий вінок з голови батьківщини!

Його слова знову покрило буйне „Слава". По юрбі передавали наказ отамана, щоби не розходилися, поки штаб відбуде нараду.

Нарада зібралася в трапезній.

Обговорено декілька справ, серед яких було приняття до складу штабу бувшого коцурівця і члена Чигиринського ревкому Ільченка. Винесли постанову про орґанізаційний суд. Цей суд мав виносити смертні вироки членам орґанізацій за зраду, в якій би то не було формі.

Останньою обговорювано справу збільшення запасів зброї.

По одержаним відомостям більшовики збиралися орґанізувати у Ново-Миргороді, у трицяти кільометрах від Холодного Яру, караульний баталіон, для чого привезли до того міста понад чотириста рушниць. Ці рушниці треба захопити. Постановляють зробити нічний напад на Новомиргород невеликим відважним відділом. Операцію отаман доручив сотникові Зінкевичеві. За помішників йому призначив Чорноту і мене. По нараді вибираємо зі всіх зібраних шістьдесять найвідважніших козаків і у вечорі виступаємо з манастиря, взявши з собою 4 ручні кулемети.

Ціль вибору козаків і маршу була затримана в таємниці.

(Далі буде).

Як звязковий старшина у Денікінців

Написав: *М. Д-в, четар УГА.*

Одного дня на початку листопада 1919 (дати точно вже собі тепер не пригадую) покликано мене з Вовчка Брацлавського, де тоді стояла 7-ма бриґ., до котрої я належав, до команди II-го Корпусу в Немирів. Я негайно поїхав туди і по полудні зголосився у начальника штабу корпусу от. Льонера. Від його довідався, що між Начальною Командою Г. А. і Денікінцями ведуться вже переговори в справі завішення зброї.

— Делеґація Нач. Ком. вже в Денікінців — сказав мені от. Льонер. Ви одержите під свою команду кавалерійську, телефонічну стежу і один апарат Юза з обслугою, перейдете фронт і зголоситеся в денікінській команді в Нижній Кропивні та накажете провести звідтам телефонічну і телеґрафічну лучбу, сюди до нас. Цей звязок має служити нашій делеґації для порозуміння з Нач. Командою. На випадок, колиб неможливо було повести телеґраф і телефон, посилайте кавалеристів.

Документи уповажнюючі мене до переходу фронту і до проведення ліній були вже готові. Я вернув з ними під вечір до команди 7-ої бриґ., ця призначила мені кінну стежу і я негайно виїхав в східному напрямку. Вже добре по півночі приїхав я, наскільки не помиляюся, до Райгородка, де зголосився в команді одного з галицьких курінів, що там держав фронт. Командантом куріня був, здається мені, пор. Кліш*). Тут ждала вже на мене телефонічна стежа і обслуга з апаратом Юза.

Як тільки почало розвиднюватися, вислав я в сторону Денікінців двох кавалеристів, одного з білою хоругвою, другого як сурмача. У віддалі яких 500 кроків за ними рушила решта мойого відділу. По дорозі не зустріли ми нікого й без перешкод дійшли до Нижної Кропивної. Щойно тут обступило нас з десяток узброєних денікінських салдатів, а небаром показався і якийсь їхній старшина. Коли я показав старшині свої документи, він попрохав мене піти з ним до команди денікінського куріня. Денікінський курінний командант прочитав мої уповноважнення і заявив, що він некомпетентний у цій справі. Тоді відведено мене до команди полку. Командант полку полк. Улянов (чи Уланов), почувши в чому діло, з радости мало не обняв мене. На його наказ розміщено негайно мій відділ по квартирах і видано йому харчі. Зївши з полк. Улянов им снідання, при котрому не бракло розуміється і чарки, пішов я вже сам до штабу денік. дивізії, що містився в тім-же селі, в якійсь школі, чи щось подібного. Начальник дивізії ґен. Васильченко був уже про мій приїзд поінформований і приняв мене, можнаб сказати, з отвертими раменами.

З цього всього виніс я враження, що Денікінцям дуже залежить на порозумінню з Гал. Армією, що вони дуже раді-б знайти з нею якийсь „модус вівенді".

Замешкав я в Нижній Кропивній на тій самій кватирі, що й полк. Улянов. Днем перебував я

*) Пор. Олександер Кліш, передвоєнний москвофіл, належав до ряду найкращих старшин УГА. По катастрофі УГА був лектором у школі Черв. Старшин в Київі, в 1922 р. вернув до Галичини. — *Ред.*

звичайно в штабі дивізії, обідав разом з денікінськими старшинами в їхньому „офіцирском сособранії". При обіді говорилося на ріжні теми, найбільше очевидно на воєнні; політичних тем ніхто не зачіпав. Ґен. Васильченко говорив зі мною все по українськи, навіть в харчівні. Про Галицьку Армію висловлювалися Денікінці з признанням. Її ідейність і видержливість навіть серед найгірших обставин (для Денікінців наше важке положення не було тайною) викликали в них подив. Та найбільше балачок було про Махна. Його тактики Денікінці не могли нахвалитися, дехто називав його ґенієм, Наполеоном партизантки.

При штабі дивізії познайомився я з двома старшинами Українцями, чи радше Малоросами, Яремою (чи Яремченком) і Чорним. Вони відносилися до мене незвичайно прихильно і помагали де тільки показалася потреба. Від них довідувався я все про положення денікінського протибільшовицького фронту. До Галицької Армії ставилися Ярема і Чорний зі симпатією, зате до наддніпрянської з „холодною резервою". Цій останній не щадили вони нераз і слів доволі їдкої критики.

На другий чи третій день мойого побуту в Нижній Кропивні, ранком, коли я ще снідав з полк. Уляновим, прибігає до мене зі штабу дивізії посланець з проханням негайно явитися у ґен. Васильченка. Небаром приходжу я туди.

— Так от, пане четар — каже мені ґен. Васильченко — небаром явиться сюди якась петлюрівська делеґація. Я не хочу, щоб вона бачила в нас Галичан, і тому прошу вас, підіть до ваших людей і накажіть їм, щоб вони так довго, аж ви до них знову прийдете, сиділи на своїх кватирах і нікуди не показувалися.

Прикрі почуття заворушилися в мені, коли я вислухав тих слів. Хотяй я й не знав дотепер ближче про відносини між Нач. Командою і Командою Наддніпрянської Армії, та з цього зрозумів, що між ними твориться якась пропасть, що одна щось скриває перед другою, що їх дороги розходяться.

— А може це тільки Васильченкова яка хитра інтриґа — впало мені на думку. Думав я над тим довго й таки тої загадки, чому я мав заховати своїх стрільців перед наддніпрянською делеґацією, не розвязав. Зрозумів я це все аж кілька днів пізніше...

Я пішов до свойого відділу і розпорядив, що треба, та знов вернув у штаб дивізії.

— А ви, пане четар, зайдіть от до цеї кімнати й заждіть там якийсь час. — Тут ґен. Васильченко показав мені одні двері. Я зайшов до сусідньої кімнати з Чорним. Не минуло й десять хвилин, як в „штаб", де остався ґенерал і ще 2 чи 3 старшин, увійшло кількох людей. Почулася голосна балачка. Чорний відкрив трохи двері й сказав: „Дивіться, цей у високих чоботах, це петлюрівський делеґат, полк. Камінський".

Розглядіти полк. Камінського я не мав змоги, бо Чорний моментально знову зачинив двері до штабу. Розмова в кімнаті ґен. Васильченка тревала не більше як 10—15 мінут. Коли полк. Камінський віддалився, я вийшов знову зі своєї примусової криївки.

— І як вони сміють, ці Петлюрівці, являтися до нас — обурювався ґенерал — ми з ними не бажаємо й не будемо говорити.

З цих слів я поняв, що полк. Камінського відправлено знову поза фронт і Нач. Команда переговорює з Денікінцями сама.

В тойже самий день одержав я з команди II-го корпусу наказ відїхати з кавалерійською стежою до Гайсина. Апарат Юза і телефонічна стежа залишилися в Нижній Кропивні; тут же осталось двох кавалеристів. Змисл цього переґрупування був такий: наша делеґація, що переговорювала з командою денікінської армії (я знав, що переговори ведуться десь в поблизу Гайсина, але де саме, про це поінформований не був) мала на випадок потреби передавати свої звіти чи запити

Обоз переходить ріку вбрід

мені в Гайсин, я мав їх пересилати вершниками в Нижну Кропивну, а звідси малося їх передавати до Немирова. Навпаки-ж, коли Нач. Команда хотіла порозумітися зі своєю делеґацією, тоді передавала що треба через Немирів в Нижну Кропивну, звідси пересилано телеґраму кавалеристом мені в Гайсин, а я мав передати вже самій делеґації. Та за час мойого побуту в Денікінців такого випадку, щоб Нач. Команда порозумівалася з делеґацією або навідворот, не було.

В Гайсині пробув я 3 або 4 дні. Залогу м. Гайсина становила одна старшинська денікінська сотня, що цілими днями і ночами піячила (горальня була в місці) й бешкетувала. Командував цею сотнею полк. Михайловський, комендантом міста був полк. Карпінський, Українець, чи власне Малорос.

Якось на 2 чи 3 день мойого побуту в Гайсині пішов я до театру. На павзі підходить до мене один денікінський старшина і повідомляє, що на дворі жде післанець з Нижної Кропивної з якоюсь телеґрамою. Я вийшов, відібрав її і прочитав. Вона звучала коротко: „Переговори з командою Добрармії завішені. Ви остаєтесь дальше на своїому місці".

Мене негайно обступили денікінські старшини й почали розпитувати про зміст депеші. Коли я їм сказав, що переговори з Добрармією зірвані, їх наче хто холодною водою обляв. Дехто здогадувався, що це якесь непорозуміння, а всі висловлювали бажання за всяку ціну помиритися з Галицькою Армією.

По 8 чи 10 днях побуту в денікінському стані одержав я наказ вернути назад до бриґади. В Нижній Кропивні при повороті ні телєфонічної стежі ні Юза я вже не застав; їх стягнено видко ще передтим.

Липень, 1933 р.

Пів року під більшовиками

Написав: *Микола Алиськевич*

(Продовження)

III.

Всі старшини Г. А. без приділення і виздоровці виїздили тоді на тримісячні відпустки в околиці Штрасбурґа і Одеси. Хотів і я туди дістатися, тому поїхав до Бірзулі, щоби в тамошній стаційній команді піддатися лікарським оглядинам і одержати теж виздоровну відпустку. Кдтом стац. кмди в Бірзулі був тоді сотник Капуста, йому приділений як комісар якийсь молодий галичанин. Оглянувши мене, запропонував лікар 3-місячну відпустку, якої мені сот. Капуста уділив. А що це був уже большевицький документ, уважав я себе безпечним перед товаришами. Я вернув в Балту з наміром виїхати по відсвяткуванні Великодня в Одесу. Всі ми виздоровці зложилися і уладили собі спільні свята Великодня. При споживанні свяченого яйця кождому слеза зросила лице. А що тоді перебував в Балті бувший полковник австрійської армії мадяр, який залишився був там по розвалі Австрії, запросили ми його як гостя до себе. Підчас споживання свяченого, згадав розжалений гість про бувшу Австрію і при тій нагоді вніс тоаст в честь Української Армії.

Саме тоді забрали більшовицькі власти з Балти коменданта Авдієва, а на його місце прислали москаля-Сибіряка, по званню „сапожника". Він обняв владу над цілим повітом, а своїм помічником призначив одного бувшого полковника російської армії, мешканця Балти. Досіль безпечно ходили ми галичани по вулицях Балти, згодом одначе почали нас товариші провокувати; коли провокації не уставали, а одного разу два наші старшини лише утечею оминули нападу товаришів на вулиці, вибралися ми в двох: я і чет. Жила, останний як більшовицький комісар освіти, в депутації до коменданта з зажаленням проти такої поведінки товаришів.

Діждалися ми нашої черги і представили товаришеві комендантові наші жалі. Скінчилося на обіцянці тов. комісаря вглянути в справу, тимчасом провокації довели до того, що ми не могли в місто показуватися.

В суботу перед провідною неділею зійшлися ми всі на Виноградну вулицю, щоби як звичайно спільно посумувати і розважити один другому спільну нещасну долю. Втім зауважили ми у відалі 4 до 5 клм. від міста великий огонь. Згодом почувся в тім напрямі глухий відгук гарматних стрілів. Аж на другий день довідалися ми, що вчерашні стріли і пожар походили від нападу повстанців ґен. Павленка на комуну в селі Посіцелях, зі сторони Ананіва. Ми були певні, що більшовики зачнуть тепер ще більше тероризувати нас, уважаючи нас прихильниками повстанців. Наші здогади не були пустими, бо коли в понеділок показалися наші товариші на місті, почали червоноармейці кликати за ними „ізмєннікі" і відгрожуватися пімстою. Ми обрадилися і перенеслися в найдальшу закутину міста на передмістя Балти, зване Яр. Це передмістя було положене на горі, відки простягався вид на всю Балту, а з другої сторони притикало до поля так, що в потребі могли ми легко утікати.

Весь тиждень замітне було поденервування наших опікунів. Майже щодня відбували вони мітінґ, почім учасники, молоді жидики йшли вулицями Балти, співаючи під рівночасну пригривку музики інтернаціонал. Щодня вечором сходилися у мене мої товариші недолі, ділилися свіжими вістями, які випадково перечували з міста. В такім житті минав звільна тиждень і наближалася субота. В суботу скоросвіт збудив мене пор. Дубас радісним окликом: „Вставайте, повстанці йдуть на Балту!". Збираюся мерщій, вибігаю на двір і бачу як зі сторони села Коритної сходить

з гори в місто розстрільна і серед густого піхотного огню, співаючи бадьоро пісню „Гейже браття до зброї на герць погуляти“ — посувається сміло вперед. Чим ближче міста видно червоні і чорні шлики, стріли густіють. Повстанці йдуть вперед. Я не знав сам що робити, чи бічи до них, чи заждати вирішення змагань. Згодом зрівналася розстрільна з першими хатами Балти, а більшовицькі стріли почулися за Балтою з напряму двірця. В тій хвилині прибіг до мене чет. Жила і переляканий почав просити мене: „візьміть в переховок отсі гроші мого уряду, а рівночасно прошу вас на випадок потреби вставитися за мною; ви знаєте я ніби більшовицький комісар, а з такими повстанці не жартують!“. — Я його успокоїв, а в додатку ще й намовив йти зі мною у місто. Заки ми дійшли в місто, побачили ми огонь в кількох місцях головної вулиці Балти — Олександрівської. За хвилю майже вся середина міста стала в огни. Це підпалювали кінні повстанці жидівські доми. Коло команди міста застали ми 4 кінних зі шликами і тризубами на шапках; питаємо що за одні — Тютюнниківські повстанці — відповідають. Довідуємося дальше, що технічна сотня Кізюка обороняла зпочатком більшовиків як їх підпора, коли ж побачила, що Тютюнниківці беруть верх, перейшла на сторону повстанців і звернула свої кріси проти большевиків. Пішли ми на Александрівську вулицю. Тут побачили ми, як наші стрільці із технічної сотні держали в місті лад перед евентуальними грабіжами, частина їх помагає мешканцям без ріжниці віри ратувати їх добро. Огонь не уставав, а до вечера з половини міста лишилися лише згарища. На наш жаль почули ми, що наш знакомий старий жидок і як говорили найбогатший жид у цілій Балті, який все перемінював нам гроші і навіть признавався, що він родом з Галичини, згорів у своїй хаті. Над вечером чути було піхотні стріли десь аж з околиць Бірзулі, а і вистріли одинокої повстанчої гарматки давалися що раз тихше чути і у щораз дальшій віддалі. Комуна утікла поза Бірзулю.

Тютюнник привернув зараз українські команди, всюди повівали жовто-блакитні прапори і ми почулися знову вільними горожанами України, хоча нажаль не на довго. Вечером зійшлися ми всі Яричани і постановили скликати на слідуючий день збір всіх галицьких старшин присутних тоді у Балті до кімнати команди міста, тоді команди Тютюнниківського штабу. І дійсно в неділю о 2-ій год. по пол. зібралися там всі старшини, був присутний також значковий Тютюнника. На зборах почав я впливати на присутних, щоби спільно вступити до повстанців, які всетаки є рештками, а рівночасно й завязком постійної української армії. На це обізвалися деякі голоси, що нам галичанам небезпечно до їх приступати, бо повстанці на випадок розбиття поскриваються по селах, вони тутешні і не значні легко згубляться, підчас коли нас галичан зараз по мові можна пізнати. Підчас нарад почули ми нараз артілерійські стріли і експльозії коло будинку команди. На це значковий Тютюнника і другі присутні повстанці повсідали на коні і поутікали, а ми лишилися безрадні. Падали щораз частіші стрільна ба й почувся близький скорострільний вогонь. Почали і ми утікати кождий куда попало; я й решта мешканців Яру побігли на наші кватири і вислали зараз сина мого хазяїна в місто на розвідини. З нами утік сюди і чет. Жила, побоючися пімсти більшовиків за те, що брав участь у наших зборах. Ми були

Перед утечею з Балти. Травень 1920 р. 1. Чет. Лучка Олекса. 2. Пор. Дубас Павло. 3. Підхор. Кобилянський. 4. Чет. Сидорович Василь. 5. Хор. Гурвень. 6. Сот. Алиськевич Микола. 7. От. Чолган. 8. Чет. Томорук. 9. Пор. Паладійчук. 10. Пор. Самбірський. 11. Ст. Лисий. 12. Ст. Бугаєць.

певні пімсти комуністів раз ізза зради галицької технічної сотні, по друге не виключене, що на наших зборах були і їх донощики. І дійсно за якийсь час вернувся наш висланник з міста і остеріг нас, щоби ми ховалися, бо за нами розпитують большевики. Ми попакували наші річи і поскривалися в сусідних стодолах в солому. Разом зі мною скрилися чет. Жила, отм. Чолган і чет. Томорук учитель з Буковини. За хвилю надігнали три кінні „товариші" в Яр і розбиваючися по наших кватирах почали шукати за нами. Ми чули їх голоси, як викрикували до мешканців Яру: „Де ті ізменніки галічані? Ви їх с... с...ів поскривали". У кождого з нас віддих заперло, хвиля і половлять нас усіх, а тоді?! — Одначе завдяки симпатіям мешканців Яру до нас, жаден з них не зрадив наших сховків і більшовики покрутилися ще якийсь час і відїхали в місто. По тім зійшлися ми всі в нашій стодолі і почали нараджуватися, що дальше почати. Віддатися в руки товаришів значило би те саме, що видати на себе добровільно присуд „под стєнку", скриватися тут довго годі, бо завтра рано вони знову шукатимуть за нами. Одні а межи ними чет. Жила пропонували, щоби утікти ніччу до сусідного села Коритної, де був тоді священик свідомий українець, скритися у нього якийсь час, а пізніше, як перемине лють комуністів, вернутися назад у Балту і зголоситися до їх служби; інші знову були думки, що краще звільна село за селом зближуватися до фронту і там злучитися з нашими бриґадами; останню думку поділяв і я, а що таких було нас сімох, ми постановили ніччу вибратися в напрямі села Попова Гребля під Чечельником, де один із нас чет. Лучка мав знакомих людей з часу постою тамже нашої 9-ої бриґади в лютім 1920 р., а чет. Жила, проф. Брикович з Тернополя і кількох інших постановили відійти в Коритну.

IV.

В ночі з понеділка на вівторок зібралося нас сімох: отм. Чолган, я, четарі: Томорук, Лучка і Сидорович і стрільці: Лисий та Бугаєць і вийшли з Балти з наміром дістатися до Попової греблі. Кожний мав на собі великий тягар, бо забрав з собою всі річи і зброю: кріси, револьвери і багнети. Одинокою нашою думкою було незамітно видістатися поза місто. Щасливо вийшли ми в поле і там сіли на горбку, щоби ще в останне побачити місто Балту, з яким лучили нас ріжні веселі і сумні хвилі перебуті за час 3-місячного нашого побуту; чимало товаришів залишили ми тут на віки. Йшли ми на непевний, доволі ризиковний крок, бо фронт тоді був в околиці Бару-Жмеринки. Заки вспіємо туди передістатися, могли нас половити большевики. Одначе ні одному з нас не прийшло на думку, що наші хвилини перебуті в Балті були останніми хвилинами нашої військової служби в українській армії, а рівночасно, що цей час був і заразом останнім часом істнування української армії і тим самим нашої держави. Відірвані від своїх, без ніяких часописів не знали ми, що сталося в межичасі з нашими бриґадами. Ми були певні, що вони всі ще разом держать більшовицький фронт, доки не проясниться ситуація, а тоді побідно увійдуть в нашу рідну землю; тому і одинокою думкою було у нас незамітно передістатися до наших частин. Ми не знали, що так як ми почали з нинішним днем наше скитання, так і їх як розоружених полонених везуть нині у замкнених возах до Тухолі.

З тягарем на плечах і не меншим на душі встали ми і рушили тихцем, без слова у дальшу дорогу. Відійшли не більш 5 кільометрів, коли зачало світати (у травні ніч коротка!) і ми побачили перед собою великий ліс, через який вела наша дорога. Увійшли до нього і коли віддалилися від його краю на яких 2 клм., побачили довгу військову валку, яка посувалася слідом за нами. Ми перейшли ще кільканацять кроків і скрилися в корчі, а в межичасі валка увійшла на лісову дорогу. Не знаючи, яке то військо може бути, поховалися ми між дерева, а одного з нас лишили для розглядин укритого при дорозі. За хвилю підбігає до нас переляканий і каже, що від валки відбилася кінна стежа і чвалає в напрямі до нас. Заки вспів скінчити свої слова, чуємо вже кінські копита і шелест галуззя коло нас, а за хвилю бачимо кінські голови над нами і їздців з витягненими револьверами. Питають: хто ви такі? — Не знаємо, що відповідати, непевні, чи це більшовики, чи повстанці. Остаточно виривається мені слово: Ми Галичани! — Що ви тут робите? — Йдемо з Балти у Чечільник! — Ходіть з нами, — каже один з них — і маєте щастя, що призналися, що ви Галичани, а то ми думали, що ви більшовицькі недобитки з Балти і були б з вами в інший спосіб розправилися. — На наше щастя, були це Тютюнниківці, які переночували в Коритній і йшли тепер у напрямі Чечільника. А йшли вони незвичайно обережно і чутко, чого доказом, що заглянули нас на велику віддаль і впали просто на наші голови. Також і по боках мали вони побільші кінні стежі. Всіх їх було коло 300 їздців, кільканацять підвод з харчами і оподалік їх ззаду машерувала технічна сотня Кізюка.

Ми присілися на останніх возах обозу і почали розпитувати, куди повстанці думають тепер іти.

— Нам — каже один з них — невідомо, бо звичайно наш командант дає прикази до наступу в останній хвилині, в кождім випадку в сусіднім селі будемо ночувати.

За яку годину маршу почала наша валка спускатися з гори в село, призначене на нічліг.

Ми розійшлися по кватирах, а за хвилю почав один із повстанців обходити хати, щоби знати, де кватирують поодинокі його товариші і щоби міг їх в разі потреби повідомити про відхід. Ми були так помучені і пригноблені, що не впало нам навіть на думку зайти до штабу Тютюнника і розвідатися, які їх дальші пляни. Не знали ми також нічого про повстання Шепаровича, повстанчу армію Павленка і Волинця. Почали нараджуватися, що нам дальше робити, чи держатися вже Тютюнниківців, чи остати тут і по відході повстанців іти своєю дорогою. Я був за прилученням, раз, бо вже доля нас злу-

чила, по друге — можливе, що Тютюнник підійде під фронт і тоді лекше нам буде перейстатися до своїх. Отам. Чолган рішився вернутися в Коритну, що й зараз зробив, а всі інші рішилися йти в Попову греблю. І тут заважила моя словянська нерішучість і товариське привязання і я остаточно рішився держатися нашої шістки. В середу раненько розбудив нас повстанець до відходу, одначе ми залишилися на квартирі і коли Тютюнниківці виїхали з села, ми забрали наші речі і пішли бічними селами в напрямі Попової Греблі.

Ми перейшли два села і були такі помучені, що не могли дальше ні кроку зробити. Кождий з нас був обтяжений річами; тому ми винайняли підводу, якою заїхали пополудні до нашої ціли. Тут ми розмістилися три у місцевого діякона, свідомого Українця, який мав і сина, студента київської фільософії, теж Українця, а я, чет. Сидорович і стр. Бугаєць у священика Нестеровського. Харчувалися ми всі у діякона. При вечері виявили ми йому ціль нашого прибуття і останні наші переживання. Діякон успокоїв нас, що тут можемо безпечно сидіти, бо це село, як і загалом усі села на Україні ненавидять більшовиків так, що більшовики не мають відваги в села показуватися.

Безперечно, на таку раду нічого нам не лишалося, як ждати тут кінця, тимбільше, що дісталися ми в доволі безпечне місце і в руки щирих своїх людей.

В четвер вийшли ми в село оглядати його красу. Село мов казка. Дійсно українське село: розлоге, богате, гарне. Велике, з 6.000 мешканцями, довге на яких 3 кільометри; північну його частину обливає зі сторони Кодими малий став, порослий при берегах густим шуваром, полудневі частини врізуються трома глибокими ярами в великий старий ліс, який лучиться з дальшими лісами, аж ген по Балту з одної, а Кодиму і залізничий шлях Бірзуля - Вапнярка з другої сторони. Поодинокі яри повні густо уставлених будинків, а один яр відділений від другого високими горбками. Посередині села велика церква, коло неї мешкання священика і діякона, школа положена в північній частині Попової Греблі.

Мешканці села мило згадували побут наших галицьких частин, які там кватерували в лютім 1920. р., а захопилися головно полевим духовником 9-сї бригади, о. Бриковичем, який відправляв там Богослуження і його проповіди припали дуже до вподоби селянам. Завдяки такій опінії і нас радо гостили. До неділі минув нам час доволі безжурно і весело.

В неділю пополудні зійшлися ми всі 4 старшини до о. Нестеровського. Дві дочки священика гарно грали на фортепяні, а ще гарніші були самі. Одначе не довго могли ми забавлятитися, бо нагло вбігла служниця і сповістила нас, що зі сторони Кодими приїхав в село якийсь військовий кінний відділ і задержався коло церкви. До цеї чутки не привязували ми ваги і дальше бавилися. За хвилину вбігли оба наші стрільці і зголосили нам, що треба утікати, бо у діякона шукають за нами більшовики. Тими словами я якось теж не збентежився. Я сказав, що нічого нам боятися, бо ми маємо більшовицькі документи — червоних виздоровців. Одначе мої співтовариші не видержали і вмитті почали утікати в город крізь відчинене вікно. Я теж скочив за ними і так ми всі 6 побігли кукурузами в напрямі ліса, віддаленого від нас на який кільометер. Ми прибігли в ліс і посідали край нього; чогось і смішно тепер нам стало, що ми, не провіривши вперед справи, утікли, мов останні труси.

V.

Нераз в житті одна хвилина рішає про великі події, а прочуття мало коли людину заводить. Таке було з нами і тепер! Наше щастя, що ми в час утікли, бо коли би були пішли за вказівками розуму і числили на наші документи, а не руководилися прочуттям та остались на місці, то були би певно слідуючого дня пішли „слідами Духоніна", себто були б розстріляні.

Ми просиділи під лісом, а потім зайшли до другої з краю хати. Увійшли до середини і почали розмовляти з хазяїном. Ми довідалися, що він про нас знає і попросили його, щоби пішов до діякона і розвідався, що нового в селі. За пів години він вернувся.

— В село заїхали більшовики — зачав оповідати — і шукають вас; призвали війта і зажадали від нього видачі тютюнниківської розвідки, а коли не видасть, самі перешукають село і в кого їх найдуть, тому спалять ціле майно. Перешукали за вами весь дім діякона й батюшки.

Господар випровадив нас у стайню, якої стеля була заложена соломою по саму стріху. На цю солому ми сховалися.

Над вечір вийшов знову наш хазяїн у село і вернув з вісткою, що більшовики обставляють село довкола заставами, самі закватирувалися у діякона і вимагають рішучо нашої видачі. Тепер були ми майже певні нашого кінця, бо чи діякон, зневолений наїздниками, чи війт для спокою в селі, остаточно нас видадуть, тимбільше, що діякон вже довідався від нашого хазяїна про наш теперішний сховок. Здавшися на ласку судьби, поклалися ми в солому і наче барани ждали нашої видачі. (Далі буде.)

Нічний наступ Чорних Запорожців на с. Багринівці

Написав: *сотник Борис Монкевич.*

Сімнацять день змагалась Запорожська дивізія за м. Летичів, то форсуючи р. Буг, то відходячи назад, то знову здобуваючи місто. Події мінялися, як в калейдоскопі й накінець 18-го жовтня 1920 р. ворог остаточно був зломаний і Запорожці попрямували далі на Літин. В авангарді дивізії йшов 1-й кінний полк Чорних Запорожців під командою поручника Броже, який заступав раненого в боях на Дністрі полковника Дяченка.

Поручник Броже!... Де він тепер цей хоробрий лотиш, цей благородний лицар-чужинець, який бився в наших рядах за визволення України з лабет червоної Москви. Говорять, що він тепер є начальником повіту в своїй вільній і незалежній Латвії. І напевно так добре тепер керує повітом, як колись керував полком Чорних Запорожців.

Похідним маршем ішов полк шляхом на Літин у полковій кольоні. Головну похідну заставу провадив поручник Сімянців на три чверти кільометра перед кольоною. Поминувши село Війтівці, командант полку отримав донесення від начальника головної похідної застави, що на обрію зауважено довжезну валку, яка рухалася теж приблизно в напрямку на Літин. У далековиді можна було розглядіти, як доносив начальник застави, що це або піхота на возах, або обоз, або те й друге разом.

Командант полку поручник Броже наказав вивести заставу в закриття, а для догляду за валкою виставити спішений бекет. Полк затримався в селі підгодувати коней.

Теплий ясний день ранньої осени завершував своє істнування і сонце вже закінчувало свою денну дорогу, коли командант 3-ої сотні хорунжий Бубон дістав від команданта полку наказ вирушити на село Багринівці, що було впереді по шляху на Літин, і зясувати, хто його займає, при чому попереджувалося, аби рух провадити скрито, не битими дорогами, а манівцями.

В одній хвилі 40 шабель на чолі з хорунжим Бубоном і поручником Сімянцевим вирушило, маскуючись, на Багринівці. Не пройшло й години, як сотня, захована в темряві вечера, вже підїздила до села.

Попереду зарисувалися на тлі неба хати величезного подільського розлогого села, почулося брехання собак, крики домашньої худоби й запахло димом. На початку села, як видно, теслярі будували хату чи стодолу.

— Чи є хто в селі?

— Та оце недавно ввійшли якісь більшовицькі частини з обозом, артилерією і кулеметами — відповідає дядько.

— Чи багато?

Стереотипна відповідь:

— Та дуже багато.

Селян притримали, аби не ходили в село, хоча вони й запевняли, що нікому про це не скажуть. По зясуванні ситуації, командант сотні післав донесення до полку, а сотні наказав війти у вуличку, в якій більшовиків не було. Частина козаків спішилась, а частина з коней не злазила. Шаблі й рушниці були в поготівлю. Спішені зза рогу вулички наглядали, що робиться в сусідній вулиці. З селянських розмов можна було зясувати, що до села прийшла щонайменше бригада й що самі селяни косим оком дивляться на більшовиків. Може через яких три чверти години, коли вже добре стемніло, прибув цілий полк та став на кінці села зараз за 3-ою сотнею.

Тепер ціла 3-тя сотня спішилась і скупчилась за рогом вулички. Козакам видко було, як червоноармійці спокійно ходили без зброї по вулицях. В недовзі почулося характеристичне тарахкотіння тачанки, за якою йшло озброєних 8—10 більшовиків, а попереду біг видко якийсь жидок, бо семітським акцентом прокричав, доїзджаючи до вулички, де стояли козаки.

— А вот здесь тавариші паместітся застава...

Козаки за рогом причаїлися і мабуть перестали дихати; коли-ж більшовицька кавалькада порівнялася з ними, була без галасу й крику оточена козаками. Більшовики буквально остовпіли, в першу мить не розуміючи, що сталося, а коли зрозуміли, то їх, делікатно показуючи на зброю, попрохали вести себе, як можна найспокійніше. Вони без протесту погодилися і їх всіх до одного відвели взад до полку. Не вспіли козаки сплавити перших полонених, аж зирк, йде ще громада, але без зброї. Напрямок тримає на хати, що напроти вулички. Козаки стоять і слідкують, що далі буде. Червоноармійці зайшли в хати й за хвилину вийшли навантажені свіжим, ще горячим хлібом. Тепер козаки вискакують, без слова оточують і тягнуть у свій бік більшовиків.

— Тавариші, да ведь наша рота не в том направленії, куда ви нас тянете, — кричать, протестують „тавариші", показуючи в протилежний бік. Але вкінці розібрали свою фатальну помилку й тихенько, похнюпившись, понесли хліб до полку.

Положення команданта полку було досить трудне. Темнота взагалі до крайности утруднює орієнтацію, керування, звязок і робить людей вражливими й сприятливими до паніки. Ніч особливо сильно утруднює ділання кінноти, а тим більше в селі. Але зате чисельна перевага в нічних діланнях тратить своє значіння, а моральний стан війська грає величезну ролю й дякуючи цим двом прикметам нічного бою, можна було сподіватися й бути певним за успіх.

Тому, що тяжість нічного бою лягає виключно на піхоту, то треба було кінноту спішити. Далі командант полку наказав, щоби 3-тя сотня без галасу йшла по хатах і забирала більшовиків. За нею мали йти пластуни й частина полку. Перед тим було умовлено, що гаслом буде „Слава" й при першому стрілі, який виникне при цьому, робити якнайбільше галасу, а вся піхота й кіннота відкриє стрілянину зі всіх рушниць і кулеметів.

Не гаючись, 3-тя сотня рушила по хатах і почала витягати переляканих несподіванкою комуністів.

Сотня поділилася на ґрупи по 3—4 людей. Кожна ґрупа, вибравши собі район, тихенько входила в двір, а потім у сіни. Раптом відчиняються двері до хати й у дверях показуються з наставленими рушницями козаки.

— Руки до гори! — гремить голос і комуністи, як маріонетки витягають руки до гори з ложками, бо якраз сиділи за вечерою. Зброя, як звичайно буває, в кутку на ліво коло рогачів, або на право коло мисника. Ця німа сцена продовжується недовго, бо червоних виводили, передавали взад і йшли до слідуючої хати. Так обійшли козаки вже досить багато хат, аж нарешті, як то кажуть, нарвалися. А причиною тому були коні.

Входить одна ґрупа козаків у двір, а тут коло воза привязано кілька коней... Чудових верхових коней... Козаки, замість того, щоби йти до хати, кинулися до коней. Кожному закортіло мати доброго, гарного коня. Підбігли до коней, почалася метушня. Видно, в хаті почули, бо раптом відчиняються двері й у світлі хатнього вогню, у цілий зріст стає темна фіґура й грізно кричить:

— Кто там? Стрєлять буду!

Але погрози своєї виконати не встиг. Один з козаків приложився до рушниці, гукнув стріл і більшовик покотився в сіни. Гулкою луною прокотився цей стріл в тиші осінньої ночі й мов у відповідь йому відразу озвались сотні рушниць і десятки кулеметів. Це кіннота й піхота відкрила умовлений вогонь. Козаки за коні й драла з подвіря. Почалося щось страшне. Залізна какофонія продовжувалася не довго, бо піші й кінні Запорожці з криком „Слава“ кинулися вперед у вулиці, забираючи й убиваючи ворога, який попадався під руку. Крик, вереск і тріскотня стояли над селом, що волосся ставало догори. Темнота ночі ще збільшувала всю грізність і невмолимість моменту. Звичайно, більшовики, почувши цей концерт, поспішили як найхутше втікти за село. Більшість утікла городами.

В одній хаті захопили комбріґа, а на подвірю тачанку з кіньми. Для його ескорти посадили одного козака до візника, одного рядом з ним, а третій кінний їхав за тачанкою. І всетаки комбріґ утік, та щей через нього загинув козак, що їхав позаду. А сталося це тому, що вулицю пробігли козаки дуже скоро, всіх більшовиків, очевидно, не виловивши. І от якийсь з більшовицького командного складу, видно, не згубив голови. Зібрав навколо себе невеликий відділ з рушницями й перерізав вулицю в тилу Запорожців, залягаючи поперек неї. Коли ескорта з комбріґом підїхала до цієї лави, відтіля почувся запит:

— Кто там?

— „Слава“ — відповіли козаки умовленим гаслом.

І в цей мент блиснуло огневою стрічкою впоперек вулиці й гримнуло дві сальви. Козак, що їхав за тачанкою, одразу злетів забитий з коня, останнім двом прийшлося втікати, а комбріґ з цим самим відділом вуличками втік до своїх.

Тимчасом кіннота й піхота трьома вулицями вийшли на великий майдан, який замикав широкий став. Тут за греблею, але вже в полі, чути було голоси ворожої команди, яка збирала піхоту. Але за греблею була вона невразлива, бо стріли Запорожців їх недосягали. На право від ставу уверх послано розвідку, котра небавом донесла, що за хатами по тім боці на вигоні чути рух, голоси і вигуки. Команданти запевняли своїх червоноармійців, що „петлюровцев“ небагато й взагалі намовляли йти в наступ на село. Але в „таваріщів“ мало було охоти йти до села, відки їх тільки що вибили.

З того приводу, що по ночі дуже тяжко було орієнтуватися в селі, тим більше, що ніхто не знав ні розположення села, ні взагалі околиць, а по-друге, решта села за ставом зовсім була нерушена Запорожцями, бо просто не ризикували його займати, маючи позаду став і за греблею більшовицьку піхоту, — командант полку наказав залишити село й відійти в вихідне положення.

За деякий час полк відійшов, залишаючи в селі, як заставу, 3-тю сотню. Сотня росташувалася в хатах, виставивши стійки й вислявши розїзди. Цілу ніч застава була в поготівлі, не випускаючи з рук рушниць. Над ранком зясовано, що в Багринівцях вже нікого немає. Більшовики відійшли на Літин.

— Нащо ви, чортові діти, випустили живого комбріґа, — гукав командант сотні до ескорти. —

Хорунжий Ґонта, командант батерії при кав. полку Чорних Запорожців.

От, бач, хотілося похвастати перед Штабом Армії, що впіймали таку велику і важну птицю, а птиця то й втекла.

— Ми його ще впіймаємо, не журіться, пане сотнику, — відповідали козаки.

— Та я в цьому й не сумніваюся, — казав сотник, усміхаючись.

В цей мент прийшло повідомлення від штабу полку, що з 12 год. ночі 18. на 19. жовтня установлено завішення зброї на цілому фронті з більшовиками від Дністра до Німану.

Наслідки нічного наскоку Чорних Запорожців на Багринівці були досить показні. Окрім відкинення ворога, майже без втрат з боку Запорожців, аж до Літина, полк захопив багато полонених, кілька кулеметів, масу рушниць, гурт худоби й величезний в 100 фір обоз з майном. Крім того полк набув значну кількість верхових коней, що було найціннішим для нього.

Втрати полку — 2 козаки забиті і один ранений. Багато полонених одразу попросилося, щоби їх приняти до полку. Прийняли тільки українців і татар, яких залічили до пластунського куріня.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

(Продовження).

Уґрупування українських частин між Городком і Судовою Вишнею дня 6. березня представлялося з польської точки погляду, як це подає Сопотніцкий, так: Українські війська в силі около 4—5 курінів з численними скорострілами обсадили узгіря на полудне від Браткович, опираючи своє ліве крило о узгірє триг. 307, а праве о місцевости Ебенав—Стоділки. Головний запас на цьому відтинку держали початково в Добрянах і Долинянах. Артилєрія, що числила 5—6 батерій легких і одну тяжку, ділала з околиці Угерець Незабитівських, Годвишні й Стоділок. Від північної сторони загрожували Полякам виключно підїздові й партизанські відділи. („Kampanja“.. 109—110.

6. Сила й пляни Поляків. До часу прибуття ґрупи пполк. Бекера під Родатичі, були Поляки на відтинку Судова Вишня — Городок чисельно дуже слабі. Поважнішої сили представляла ґрупа полк. Фари на відтинку Любінь Великий — Городок — Добростани й здовж залізничого тору від Городка по Родатичі. Вона числила 7 курінів піхоти, трохи кавалєрії, 4½ батерії та 2 панцирні поїзди, що разом давало 282 старшин і 3.725 крісів. Вона ділилася тактично на три ґрупи. (Hupert: „Walki“... 197). Та коли прибула до Родатич ґрупа Бекера з майже півтора тисячами крісів, то в хвилі, яку Начальна Команда У. Г. А. вибрала на офензиву, були вже Поляки мало що слабші від Українців. Ту ще треба згадати, що крім двох панцирних поїздів ґрупи полк. Фари, боронили ще шляху Судова Вишня-Городок здається ще два другі панцирні поїзди які підлягали команді полк. Мінкевича в Перемишлі.

„Довудзтво Всхуд“ видало приказ, що ґрупа Бекера має сконцентруватися в околиці Вовчух і спільно зі злишними силами ґрупи Фари відсунути укр. відділи, що держали узгіря здовж залізничого тору Братковичі—Родатичі. Плян ділання в ціли виконання наведеного приказу змагав до того, щоби заатакувати Українців з двох сторін, а саме від Вовчух у напрямі узгіря триґ. 307 і Долинян на ліве, а від сторони Черлян у напрямі Стоділок—Ебенав на їх праве крило, при рівночаснім вдержанню околиці Браткович. В тій ціли пересунули Поляки більшу частину одного зі своїх полків (37. п. п.) з Браткович до Черлян, а в Братковичах залишилася одна сотня. (Сопотніцкі.... „Kampanja“... 110).

Отже польський плян змагав до заатакування більшости українських сил на цьому відтинку під Городком з двох сторін та їх в цей спосіб знищити, або зробити неспосібними до дальших операцій проти залізничого шляху Львів—Перемишль.

7. Усталення дати початку боїв. Заки зачнемо описувати хід боїв, мусимо звернути увагу на ріжницю заподань дати розпочатя наступів. Гуперт подає, що польський наступ з Черлян на частини Станіміра не розпочався рівночасно з наступом ґрупи Бекера, але день скорше, це є 6. березня, й що слідуючого дня, це є 7. III., коли Бекер розпочав свою акцію, могли Українці звернути проти нього всі сили, бо попереднього дня зліквідували криловий наступ з Черлян. Він рівнож подає, що 7. III. Українці заняли село Бар, але Поляки зараз цей виступ зліквідували. („Walki“... 199 і 202)

Натомість Сопотніцкий пише, що наступ ґрупи Бекера розпочався 8. березня досвіта й як виходить з дальшого оповідання, то рівнож і наступ з Черлян розпочався цьогож 8. березня.

Дата Сопотніцкого не згоджується з датою початку наступу, поданою в рукописі о. д-ра Вергуна та в ситуаційних звідомленнях так українських, як і польських. Особливо на основі цих звідомлень, та ще й деяких інших дрібних вістей можемо сказати, що бої розпочалися 7. березня досвіта наступом польських ча

стин так зі сторони Вовчух як і з сторони Черлян.

8. **Перебіг боїв. Кульмінаційна точка успіхів У. Г. А. (7.—10. III. 1919).** Поляки випередили в зачіпній акції Українців на один день, а тому тяжкі бої на відтинку між Судовою Вишнею і Городком Ягайл. розгорілися вже **7. березня.** Цього дня досвіта вдарила ґрупа Бекера з Вовчух на українські частини в районі Долинян, а частина ґрупи Фари вдарила з Черлян на Ебенав і Стоділки. Натомість з української сторони розпочалася тільки вступна акція для створення вихідної ситуації для удару, що мав наступити слідуючого дня. Ця акція полягала на тому, що І. курінь пор. Гладиловича мав заняти село Бар і ліс на північ від цієї місцевости аж до залізничого шляху, та тим самим підготовити вихідні становища для удару „Загону чет. Голинського" коло Мельників. Однак, як дальше побачимо, ця акція І. куріня показалася трохи недоцільною, бо ситуація на відтинку коло Вовчух і Браткович улягла так радикальній зміні що намічений в пляні української офензиви вихідний удар „Загону чет. Голинського" коло Мельників автоматично відпав, а за це мусів цей загін взяти участь в іншій акції, про яку зараз буде мова.

Наступ Поляків з Вовчух на ліве крило українських частин під Городком ішов в напрямі на ґорб триґ. 307 і село Долиняни, та мав спочатку успіх; польські відділи спомагані вогнем двох легких і одної тяжкої батерії, уставлених в околиці Родатич, заняли ґорб триґ. 307 і Долиняни, але над вечір їх наступ заломився. (Sopotnicki: „Kampanja..." 110). Сильний український протинаступ не тільки, що знівечив всі польські здобутки цього дня, але розвинувся в велику офензиву, яка поважно загрозила польським відділам коло Львова й Городка. Однак в часі польського наступу на Долиняни, ситуація для українських частин була досить небезпечна. Найліпше свідчить про це диспозиція команди ґрупи для „Загону чет. Голинського", яку він одержав телефонічно коло полудня. Диспозиція подавала: „Сьогодня рано Поляки використали густу мряку, вдарили більшими силами на наші позиції перед Долинянами й заняли Долиняни. Удар їх був наглий і такий сильний, що V./36. коломийський курінь не міг удержати своїх, найдальше на північ висунених позицій. Навіть кількаразовим протинаступом не вдалося йому відкинути переважаючого ворога. Відбив лише двір у Долинянах і там держиться. Перший курінь У. С. С. обсадив позиції на ліво від двора в Долинянах. Дальший похід Поляків здержаний. Одначе положення грізне, бо Поляки сильно загрозили II./24. коломийському куріневи пор. Володимира Левицького, який хоробро держить свої старі позиції на триґ. 294". Так представлялася ситуація коло Долинян десь коло полудня. Щоб ратувати положення, диспозиція приказувала: „Окремий загін чет. Голинського відійде негайно до Годвишні Двір, зробить протинаступ, відібє Долиняни й обсадить утрачені рано власні позиції". (П. Будз: „Гуцули в боях під Городком...", „Укр. Скиталець" 1922, ч. 12, стор. 8).

Чет. Голинський зараз відійшов із загоном з Путятич до Годвишні й о год. 4.30 пополудни були вже Гуцули в протинаступі. Поляки в першій хвилі не подавалися. Скріплені свіжими силами, зірвалися були навіть до дальшого походу вперед. Розгорівся бій, що перед самим вечером, коли потис мороз і розігнав мряку, дійшов до найвищого напруження. Коли надійшла відповідня хвиля до приступу, кинулися Гуцули вперед, відбили село Долиняни, перейшли старі власні й польські позиції, заняли село Вовчухи й дійшли до залізничого шляху. (П. Будз, як вище).

Страти Поляків, як подає П. Будз, були такі: На побоєвищі лежали сотки їх трупів і ранених, в полон попало 350 вояків, забрано 22 скорострільні, 6 гармат, 2 міномети, полеву лічницю з цілим урядженням і аптикою, та багато іншого воєнного майна. Натомість страти Гуцулів виносили кільканацять вбитих та 76 ранених (там же).

Сопотніцкий пише, що протиудар українських частин з околиць Годвишні в правий бік наступаючих польських відділів ґрупи Бекера здержав цей наступ, та відтак сам розвинувся на цілій лінії і йшов з Долинян так в напрямі ґорба триґ. 307 як рівнож і в напрямі Браткович. А що спротив Поляків був дуже слабий, то українські частини посунулися далеко в північно-східнім напрямі, що уможливило їм ведення наступу на ґрупу Бекера також від сторони залізничого шляху Братковичі—Родатичі. З цієї причини повстало у відділах тієї ґрупи загальне замішання і вже в вечірних годинах уступили головні польські сили в напрямі Судової Вишні, а дрібні польські відділи з Браткович подалися вночі до Городка Ягайл. Тільки в Родатичах остала залога двірця. („Kampanja"... 110—111).

Тут згадати-б за відважний вчинок Придніпрянця, хор. Василя Крижанівського (це мистець-маляр з Київщини, що помер як еміґрант в травні 1926. р.). Він був тоді при тяжкій батерії, що стояла в околиці Годвишні. Коли Поляки стали наступати на Долиняли й українська піхота подавалася взад, не можна було витягнути батерії з болот. А Поляки вже були близько. Тоді хор. Крижанівський казав стріляти в них картачами а відтак ще вхопив і скорострільні. Під таким огнем Поляки здержалися, а коли за яких 10 хвилин надбіг курінь У. С. С., подалися взад. (Календар „Черв. Калини" на 1927. р., календарна часть при місяці березні).

Другий рівночасний удар Поляків, що йшов з Черлян на праве крило українських частин під Городком (II. курінь сот. Станіміра і курінь пор Мих. Ліщинського), що опиралося о місцевости Ебенав і Стоділки, а який то наступ виконав підполк. Ярошевскі при помочі 37. п. п., мав ще менше поводження, як удар ґрупи Бекера. Цей наступ, виконаний в отвертім поземеллю (терені) засипаним глубоким снігом, на становища технічно сильно скріплені, заломився в огні скорострілів, а передусім артилерії, що бічним (фляковим) обстрілом ділала з Угерець Незабитівських. Зі смерком відтягнув Ярошевскі свої знесилені й сильно прориджені частини до вихідного місця в Черлянах. (Sopotnicki: „Kampanja"... 110)

Отже так оба удари Поляків, що мали на ціли як вже не знищити українську ударну ґрупу в районі Городок—Судова Вишня, то принайменше зробити її неспосібною до офензиви, заломилися цілковито, а польські частини з великими втратами подавалися взад. Українські частини дійшли ще 7. березня вечером до самого залізничого шляху між Братковичами й Вовчухами. А що ґрупа Бекера відступала в паніці на захід, то дорога до Судової Вишні стояла майже отвором. Але треба було скоро ділати, щоби не дати тій ґрупі часу на охолонення й консолідацію. А до цього потрібним було конечно змінити зараз первісний плян ділання!

Крім зломання обох польських ударів, розбиття польських частин, а передусім ґрупи Бекера, та опанування терену від Долинян по Вовчухи й Братковичі, мала українська операційна ґрупа ще один успіх. І. курінь пор. Гладиловича здобув цього ж дня (7. III.) село Бар, ліс на північ від цього села аж по залізничий шлях та здається й село Довгомостиска (це село може заняв аж слідуючого дня) й в цей спосіб дійшли українські частини до залізничого шляху також і в цьому місці. Вправді Гуперт подає, що Поляки зараз, ще таки 7. березня зліквідували український наступ на Бар, при чому мали в убитих і ранених 21 людей („Walki..." 199.), однак це могло статися тільки до часу, як ґрупа Бекера ла ще в успішнім наступі; коли ж вона, внаслідок українського протиудару зачала над вечір поспішно відступати, тоді певно І. курінь знову заняв Бар та розмістив свої стежі коло залізничого шляху. В часі цих боїв втратив курінь свойого команданта, пор. Гладиловича, який згинув від кулі; команду по нім обняв, на приказ „Ґрупи Гофмана", чи може навіть на приказ полк. Кравса, пор. Антін Тарнавський.

Такими побідами У. Г. А. на відтинку між Городком а Судовою Вишнею закінчився 7. березня 1919 р. Ці побіди отворили дорогу до дальшої акції, яка могла скінчитися в дуже скорому часі цілковитою програною Поляків у Східній Галичині. Слідуючого дня продовжували українські частини дальше наступ з великим успіхом, про що буде вкоротці мова.

На закінчення огляду подій в дни 7. березня 1919. р. слід навести офіціяльні звідомлення. І так укр. звідомлення зі 7. III. 1919. р. подавало: „Ранним ранком повели Поляки сильний наступ зі сторони Вовчух, Браткович, Городка, Черлян на наші становища. Тільки на південь від Вовчух удалося їм вдертися хвилево до наших позицій і осягнути Долиняни. Наш протинаступ з півночи й півдня зневолив ворога опустити Долиняни. Бій, в якім бере участь випробований полк У. С. С., палає дальше. Прочі заатаковані частини відперли легко, без помочи резерв, всі наступи ворога..."

Доповнення про ці події 7. березня 1919. р. подані в звідомленню з 8. III. 1919. Воно говорить: „...Вчера вечером наші хоробрі частини з бравурою вирвали з рук ворога сильно укріплені Вовчухи, при чім захопили одну батерію з 4 пушок, 7 скорострілів, великий обоз з одним командантом, польським майором і 200 полонених..."

В той час польські звідомлення подавали: Звідомлення зі 7. III. 1919. р. „...Акція, що мала на меті відрізати Українців, які загрожують залізничій комунікації між Львовом і Перемишлем, розвивається помалу. Відділи полк. Бекера заняли село Бар і Вовчухи, відкидаючи ворога на південь. До того часу взято до неволі 140 полонених і здобуто 5 скорострілів". А звідомлення з 8. III. 1919. р. подавало: „...Наші відділи, що оперують під Долинянами, наскочили на більші сили ворога. Бій треває...". (Далі буде)

У отамана Тараса Святченка

Написав: *Лев Стефанович, б. хор. У. Г. А.*

Мій брат сот. Богдан Стефанович командант майстерні У. Г. А., котра містилася в одному ваґоні, що стояв на стації Роздільна, довідався від хор. Москалюка, що я перебуваю в селі Губник, у священика о. Угриновича і вислав хор. Москалюка і дес. Струка до села Губник, щоби вони перевезли мене до нього.

По трьох днях приїхав я з чет. Володимиром Герасимовичем поїздом на стацію Роздільну, де ожидав мене брат. Брат призначив чет. Володимира Герасимовича, бувшого старшину австр. фльоти, до праці в канцелярії, а мене командантом вартового роя, в якому було чотирнацять стрільців-гуцулів.

На приказ комісара Порайка виїхав наш поїзд до Київа і спинився другого дня на стації Васильків. Начальник стації сказав братови, що за стацією перерваний залізничий шлях.

На стації було богато жидів з міста Богуслава. Вони розказували, що в тому місті перебили повстанці всю большевицьку залогу. Начальник стації просив брата, щоби він дозволив причіпити до нашого поїзду пять ваґонів з жидами. Брат згодився. Коли наш поїзд зачав шибувати, заторкотів скорострїл і кулі почали перелітати понад поїздом.

Брат приказав мені, щоб я пішов у тому напрямі, де стріляв скорострїл. Коли я перейшов триста кроків, побачив у корчах повстанців. Тоді я гукнув до них, що я галичанин.

Вийшов сам отаман, високий, сивий та запитав „хто ви?" Я відповів йому, що ми галичани та поневолі мусіли злучитись з большевиками і тому повстанці не повинні обстрілювати нашого поїзду. Отаман одвітив, що він зі своїм пол-

ком разом з галичанами наступав на Київ і хвалив їх за хоробрість.

Я представився йому, а він мені. Він бувший підполковник царської армії Тарас Святченко. Я поздоровив його та побажав йому щастя.

За два дні приїхав наш поїзд до Київа і спинився на товарній стації.

Майстерня закватирувалася в одному будинку кадетської школи. Свою сторожу помістив я в двох кімнатах при вході до Кадетської Рощі, а в сусідній кімнаті мешкав я з чет. Влодком Герасимовичем. Мій брат заняв три кімнаті в сусідному будинку.

Другого дня по приїзді до Київа пішли ми оглядати Київ, а третього наймив я лодку і з чет. Герасимовичем та моїми стрільцями поплили ми до Канева поклонитися мощам великого ґенія України Тараса Шевченка.

Дуже нас здивувало, коли вернувши з Канева не застали ми ні мойого брата ні стрільців. Сторож сказав мені, що мій брат і стрільці ще рано забрали з собою машини і відїхали.

Нам годі було оставати в Київі, бо могли би попасти в руки більшовиків, а це було якраз по переході У. Г. А. від більшовиків до Петлюри.

Ми рішили покинути Київ і під вечір пішли на південний захід. Зійшов місяць.

Ми пройшли пять верств і на закруті вулиці по правому боці побачили церкву. На середині вулиці стояла жінка в чорній сукні і запитала нас:

— Ви галичани? Я відповів, що ми галичани та, що втікаємо з Київа.

Вона попросила нас на подвірря, а чет. Герасимовича і мене попросила до хати. Ми привітались, вона повела нас у гостинну і там познайомила нас зі стареньким священиком, своїм батьком. Ми повечеряли, а донька повела нас потім до другої кімнати, де лежав її муж, важко ранений.

Він назвав себе сот. Кузьменком, та порадив нам іти до річки Ірпень, відтак на право попри річку до села Гончарівки і там спитати, де находиться отаман Святченко. Я подякував йому і сказав, що я отамана Святченка знаю особисто. Ми попращались і вийшли.

Пані сотникова дала моїм стрільцям кілька бохонців хліба і спорий кусень сала на дорогу. Ми подякували, попращались і пішли дальше.

Пройшли ми з трицять верств і нарешті побачили річку Ірпень. Зачало свитати. Ми найшли відлюдне місце, поснідали і полягали спати. Один з моїх стрільців держав варту, відтак будив другого і так до вечера чергувались. Річка Ірпень мала та по обох боках багниста і на тій моклавині росте шувар.

Зійшов місяць. Ми пішли попри річку Ірпень. Прийшли під село, а нас спинила стежа повстанців. Один із них питає нас:

— „Хто будете?"

— Галичани — кажу, — утікаємо з Київа та йдемо до отамана Святченка.

— Добре потрапили, — каже один із повстанців, — в цьому селі є сам отаман.

Прийшли ми до отамана. Він пізнав мене. Я розказав йому про нашу втечу з Київа і про сот. Кузьменка, що прислав нас до нього. Потім представив я чет. Володимира Герасимовича.

Ми повечеряли і до пізної ночі розказували про свої переживання. Моїх стрільців закватирував я в дяка. Досвіта прикликав нас отаман і наказав мені передати сотню кінноти по сот. Кузьменкови і взяти до сотні моїх стрільців. Чет. Герасимович перебрав сотню скорострілів.

Отаман велів осаулови пор. Максимови Петренкови зібрати всі сотні на майдані серед села. Ми усі три пішли на майдан. Сотні стояли в чвірках. Отаман гукнув до сотні: „Здорові козаки!" Сотні відгукнулись: „Доброго здоровля пане отамане!" Тоді отаман сказав сотням, що в ночі прийшли два старшини галичани і чотирнацять козаків-гуцулів з Карпат. Хор. Стефанович перебере сотню кінноти під свою команду, а чет. Герасимович сотню скорострілів. До кінної сотні приділюю тих чотирнацять козаків, що прийшли з хор. Стефановичем.

Потім отаман гукнув: „Розійтись!"

Я пішов до моєї сотні, поздоровив козаків і передав їм привіт від сот. Кузьменка. Цим здобув я собі довірря в козаків. Переглянув коні і пішов до отамана. Отаман дав мені одного зі своїх коней. Осаулови пор. Петренкови велів видати мені сідло, шаблю, чоботи і козацький одяг, теж саме і для моїх козаків. Чет. Герасимович дістав козацький одяг, чоботи і бровнінґ.

Повстанський загін от. Святченка складався з двох сотень піхоти по сто козаків, одної сотні скорострілів — сто козаків і одної кінної сотні — вісімдесять козаків. Командантом першої сотні був чет. Семен Палій, другої пор. Василь Гавриленко. Четовими були старші повстанці.

На другий день рано я просив отамана, щоби дозволив мені оглянути терен. Отаман дозволив і дав мені одного козака. Я взяв дес. Струка і в трьох виїхали ми з села та поїхали на південь попри річку Ірпень.

Далеко з другого боку річки Ірпеня побачили ми пів сотні кінноти, що зближалася до річки. Ми зїхали в долину, схилились на шиї коней та гнали попри вози. Врешті я спинив коня і велів козакови злізти з коня, продертись через густі лози і подивитись, куди та кіннота прямує. Козак пропав у лозах. За кілька хвилин прибіг і зголосив мені, що большевицька кіннота переходить річку. Ми злізли з коней і я з Струком пішли через лози до річки. Большевицька кіннота була вже на цьому боці, але їх коні застрягли по черева в болоті. Тоді ми стали стріляти та перебили майже всіх.

Отаман почувши стріли прилетів з моєю сотнею до нас. Але їх не було вже потрібно. Отаман подав мені руку і подякував. Кінна сотня витягнула з багна коні та зброю і вернула в село.

На другий день приїхав козак з моєї сотні, що був на розвідці, зголосив отаманові, що на Київ іде зо дві сотні большевицької піхоти і обоз. Отаман приказав поготівля.

Ми оба поїхали на край села і побачили, що приблизно у віддалі двох верств йде піхота і обоз у напрямі села. Ми вернулись до села і отаман приказав, щоби скорострільна сотня

залягла в корчах з одного боку шляху, а як надійде піхота, то стріляти.

— Ви, — каже до мене отаман, — поїдете зі своєю сотнею в ліс і нападете на зади піхоти.

Дві сотні піхоти остають в селі на поготівлю.

Криючись за корчами побігла сотня скорострілів і заняла своє становище. Я з моєю сотнею продирався через ліс. Ми спинились на краю ліса і я вислав одного козака подивитись, чи піхота вже пройшла. Козак вернув і зголосив мені, що піхота вже пройшла. У той мент почув я торкіт скорострілів. Я приказав їхати за мною. Як лиш виїхала сотня з ліса, я гукнув: „З Богом вперед!".

Козаки кинулись на піхоту і тих, що остали, перебили шаблями. Селян з возами пустив отаман до дому.

На четвертий день, була це субота, донесли селяни з поблизьких сіл, що частини більшовиків відступають.

У вечір того дня зголосили вістуни з моєї сотні, що більшовицьке військо окружило село, та, що большевицького війська буде з тисячу людей. Отаман вислав кількох селян, щоби перевідали, чи яр, що тягнеться майже пів верстви, обсаджений большевицьким військом. Селяни вернули і принесли відомість, що яр необсаджений.

У ночі попросив отаман усіх старшин до себе, і заявив, що село окружене большевицьким військом та приказав, щоби перша сотня піхоти і чета скорострілів остала в селі, а друга сотня і три чети скорострілів та сотня кінноти перекрадуться через яр. Половина сотні та дві чети скорострілів підуть в обхід села, спиняться на другому боці села і ждатимуть на приказ. Друга половина сотні, чета скорострілів і кінна сотня остають по цьому боці села.

Ми мали напасти на большевицьке військо з обох боків села.

Пообвязували ноги коням ганчірками і поїхали яром. Виїхали з яру, спинилися і умовилися, як обі частини будуть готові до бою, то я вистрілю світляну ракету й тоді друга частина має наступати на більшовиків. Тій частині, що йшла в обхід села, дав я трицять козаків з моєї сотні до розпорядження команданта тої частини.

Не минула година, приїхали три козаки й донесли, що по тому боці села становища вже заняті. Козаків я задержав при собі.

Я вистрілив ракету.

Командант сотні пор. Гавриленко дав приказ до наступу.

Сотня піхоти наступала на село в широкій розстрільній. Розстрільна підійшла під село та уставила скоростріли.

Десять козаків підкралося до більшовицьких становищ, засипали їх ручними ґранатами й вернули назад. Більшовики вибігли з корчів і тоді заторкотіли наші скоростріли й кріси. Більшовиків огорнула паніка й вони почали стріляти навмання, вбиваючи одні других та втікаючи. Я погнався за ними з моєю сотнею. Мов вітер летіли козаки і перебили усіх більшовиків.

Я велів засурмити збірку.

На другому боці села затих бій.

Вістовий приїхав на коні й зголосив мені, що й на тому боці села впоралися з більшовиками. Сотні вернули в село, а команданти сотень здали звіт отаманові. Отаман подякував командантам усіх сотень і просив передати подяку всім козакам.

Друга сотня, що остала в селі, держала варту за селом усю ніч.

Рано пішов я на побоєвище. Більшовики лежали купами, а земля була злита кровю.

Находили й наших козаків. Наш загін утратив їх пятнацять. Селяни вийшли з заступами копати могилу для більшовиків. Козаки принесли убитих товаришів і поклали їх біля церкви. Я пішов на цвинтар і побачив, як старенька мати припала до убитого сина, плакала та гарячими сльозами змивала кров з чола свойого єдиного сина. Я не міг дивитися і пішов геть.

Одні козаки збивали труни, а другі копали братню могилу біля церкви.

Як скінчили забивати труни і викопали братню могилу, зібрались усі біля церкви і стали в ряд.

У церкві правив священик Службу Божу. Відкриті труни лежали на середині церкви. Отаман зі старшинами в церкві.

Відправлено панахиду і священик у чорній ризі вийшов на цвинтар. Козаки винесли з церкви труни і поставили їх біля могили. Біля могили станув сивий отаман зі старшинами, задуманий, поважний.

В його очах сльози.

З другого боку стояв священик і селяни з хоругвами.

Ударили дзвони і рознеслось могутне: „Вічная память".

Отаман підійшов до убитих, виймив червону китайку та накрив козацькі очі.

Почесна чета віддала три сальви з крісів.

Перший отаман кинув грудку землі у гріб, а другу мати повстанця-козака. Її піддержували два козаки.

Отаман довго-довго стояв над могилою та дивився, як падуть грудки землі на труни.

Ще того самого дня висипали високу могилу та поставили на ній дубовий хрест.

На третий день по похоронах, у середу, прорвалась через фронт польська бриґада уланів і загостила до нас. Над ранком другого дня надтягнула піхота.

Ми пішли до отамана й просили, щоби нас обох і гуцулів відпустив і дав нам посвідчення, що ми були в його загоні. Отаман видав нам посвідчення.

Ми пішли в напрямі Фастова, сіли на поїзд і поїхали до Винниці.

Козаки по статуту ґенуезських кольоній

(Докінчення).

Написав: *Д-р інж. Федорів.*

Крім цих видів утримання, ґенуезські козаки мали доходи від здобичі. Вони займалися добичництвом на суші. Глава 66-та кн. І. трактує про це спеціяльно; там говориться, що коли станеться так, що буде взята козаками на суші добича, яка складається з річей, волів або іншої худоби відбитої у татар, яких би то не було — „ніхто не сміє і думати брати частину цієї добичі або худоби, навпаки, така добича мусить бути недоторканою і ті, хто її взяли самі, або перехватили, мають на неї повне право і п. Консул мусить таких козаків орґузіїв і всіх перехватуючих підтримувати, давати їм допомогу та оказувати покровительство.

Добичництво взагалі тоді складало законний спосіб екзистенції та добування засобів і Статут крім добичництва сухопутного, яке він не лише визнає, а й підтримує, знає ще й про морське каперське зарядження ґалер, ґаліот та фуст, з виконанням деяких правил; від морської каперської добичі половина йшла на Громаду; сухопутну-ж добичу розділювано так: 1/4 консулеві, а решта пополовині, себто: 3/8 громаді, а 3/8 козакам. При поділі „дувану" у наших козаків так само частина йшла Отаманові, частина — Війську, а решта — товариству, ще у XVII—XVIII в. Ясно, що при такій скількости козачої добичі, яка припадала Ґенуезцям, була рація підтримувати цей козачий промисл.

Вже той факт, що сухопутна добича мала походити від грабування татар, говорить про те, що ґенуезські козаки не були татарами, але вони, як побачимо далі, також не були і музулманами й місцевими мешканцями.

Кафа фактично здобула повну незалежність від хана й вела кілька разів дуже успішні війни з ханом. Відношення ґенуезців до татар було дуже зле.

Глава 47-а каже: приймаючи на увагу, що з братського приятельства та звязків громадян Кафи, або частини їх, з ханом кримським або його підданими та васалами, виникають великі шкоди та витрати для м. Кафи та Ґенуезської Громади, зокрема тому, що мешканці одержуючи дарунки від хана та його підданців передають всякі таємниці — постановляємо, зазначуємо та підтверджуємо, щоб ніхто з мешканців обох полів, якого би він не був звання, не смів надалі ані сам, ані через інших, брати подарунків. Ані приймати татарина до дому, ані давати помешкання у гостинниці, під пенею від 25 до 100 сомів. Половина пені належить тому, що доніс, імя якого заховувати в секреті, а друга половина й подарунок належать громаді.

Другим параґрафом заборонялося навіть говорити з послами татар у місті й поза містом, поки вони не побували в Консуля.

Навіть сталі мешканці Кафи музулманської віри „сарацини", яких богато мешкало у Кафі, як каже Статут, „у більшій частині найбільші вороги християнської віри — не сміли і не думали мати яку небудь зброю для нападу або захисту". § 2 казав, що „турки та інші сарацини, що приїздять морем, не мають права вивантажувати жадної зброї".

Одним словом лише християни мали право носити зброю та користуватися повними правами громадянина. Громадянство ж було набути легко: по главі 72-ій „мешканці Кафи, коли прожили рік у городі, або передмістях, зі своїми родинами „мусять рахуватися Ґенуезцями, а не Канлюками" і судити їх є обовязаний Консуль, а не тудун Канлюцький (чужинецький), який очевидячки виконував суд в імени хана.

Таким чином виходить, що козаки орґузії не були татарами, ані музулманами і не підлягали юрисдикції ханській.

Скоріш усього вони були християнами, людьми вільними, цілком незалежними, ба навіть і не слугами чиїми будь — все це є і істотна ознака нашого вільного козацтва.

Служба їх була добровільна, головно конвойна і по охороні найважливіших пунктів оборони, добичництво було їх законним засобом до наживи. Це все характерні риси і прикмети, які є істотними як службовому нашому козацтву так і вільному.

Що-до народности їх — можна лише догадуватися, що вони могли бути з „Черкасів", гірського населення Передкавказзя, яке в ті часи було християнським, могли бути і з бродячого вільного руського елементу чорноморсько-азовських степів, Дону та Придніпровя, який залишався там і за часів татарського панування, бо знаємо, що р. 1475 Ґенуезці наймали Українців з Правобережжя на службу.

Майже напевно можна сказати, що козаки були на ґенуезській службі вже і у XIV ст., бо статут 1448 р., який складався від р. 1413 у доповнення та зміну ряду часткових статутів, яких було богато поміж р. р. 1344—1413, не є цілком повний, він робить враження розвиваючого та закріплюючого деякі попердні постанови, зокрема щодо козаків орґузіїв, їх служби та утримання.

Ці орґузії могли бути з населення Казахії, тому і носили назву „cosachi horgusii" подібно ж ми знаємо з літопису, що князь Федір Дмитрієвич в році 1062 звав до себе на допомогу до Галичини армян козохацьких „cosochacenses" але це могла бути і інша людність, до якої примінювалася назва татарської легкої кінноти — козаків.

Слід ще вказати, що у статуті р. 1316-го у Кафі згадується про православні руські церкви „Rossorum", що вказує на присутність там української людности, бо у европейців Московщина ще дуже довгий час не носила назву Росії. Як на анальоґію зі словянщиною можна вказати на святкування у Кафі дня 24-го червня — Івана

Купала, коли роблено ілюмінацію, палили вогні і смоляні бочки.

Святий Іван Предтеча користувався великою пошаною у козаків Запорожських та Донських, у останніх їх відозвах та грамотах XVII в. він часто фіґурує як один з патронів, коли козаків закликають „постояти за престол Предотечев". Добута в Тані-Азові чудотворна ікона св. Івана з датою 683 року була найголовнішою святинею Донців, яка переховувалася ще і у XVIII ст. у їх головному городку Черкаському.

На Дону ж молодим козачатам по досягненню трьох років підстригали чуба по козацькому, їх садовили на коня, батько одягав на його шаблю і віз до церкви служити молебен св. Іванові.

В Січі Запорожській день 24-го червня грав теж значну ролю — в Новій Січі в цей день робили літні вибори курінної старшини, другі в році — після 1-го січня.

Взагалі в праві та звичаях нашого вільного козацтва ми находимо дуже богато спільних рис, які приписуються козацтву татарському і які зустрічаємо у козаків на службі Ґенуї. Це однаково відноситься як до козаків Запорожських так і до Донських.

Запорожжа та Дін з давних давен були дуже міцно звязані поміж собою. Запорожська леґенда про розселення козацтва з Дніпра на Дін та до Сибіру була жива ще у 1840-х р. у козаків задунайських, нам її переказав запорожець Корж у „Устному повѣствованіи". Сформування донського Низу з головним їх містом Черкаськом цілком зобовязано козакам запорожським.

Причинилися до цієї традиції і безперервний звязок походження Донців від Черкасів, а Запорожців від Черкасів та Хозар.

Традиція хозарського походження зазначена навіть у Запорожській Конституції 1709 р. (при обранні Орлика на ґетьмана).

Можливо, що це все лише моменти та похибки, засновані лиш на спільности згуку слів козак — черкес; скоріше, що тут грало ролю бажання відокремити себе від решти маси люду руського та російського, але в кожному разі ці переконання були певними як на Донщині так і в Запорожжі ще в 60-х роках минулого століття.

Хозарська традиція запорожського походження чомусь зовсім оминається, але для нас є дуже характерною хозарська традиція у Ґенуезців, яка звязувала імя бувшої хозарської імперії з територіями, що їх пізніше захопили Ґенуезці на Чорному морі.

Цілком можливо, що цей звязок Ґенуезців з Хозарією був перенесений через козаків-орґузіїв і до нашого Вільного Козацтва, властиво Запорожського. Воно тим більше могло мати місце, що ми маємо прямі свідоцтва про подорож ґенуйських громадян та урядових осіб в справах торговельних та службових через Дніпрові перевози на землях Запорожжа.

Шлях з Криму до Львова та Зах. Европи проходив по землях Низових та Болоховських.

На Правобережжу ж вербували на ґенуйську службу вільницю місцеву для боротьби з Турками. Сюди ж відноситься і передання Запорожців про великий ґенуйський город Білозерку, напроти Бузулуцької Січи за Дніпром, який був зруйнований ханом Мамаєм десь у другій половині XIV стол.; Запорожці звідти добували мармур та камінь для своїх будівель.

Ми вже вказували на звязок слова орґузії з узами-торками та берендеями (чорними клобуками), що безслідно ростопилися в населенні україно-козацьких земель.

В ґенуйські часи XIV—XV ст. жадних узів та хозар вже не було, але історична традиція могла ще бути значно свіжою і легко могла перенестися на тодішнє козацтво. Таким чином під категорію казаків-орґузіїв однаково можна підвести як козаків-черкесів, мешканців Кубансько-кавказського Передгірря, так і Русь Степову кровно звязану з чорноклобуцькою та черкаською людністю; тим більше, що вже Донцям кінця XIV ст. у переданнях про Куликовську битву 1380 р. придається імя козак, а передтим вживається воно і на українській болоховщині.

Взагалі дозапорожський період Півдня, чорноморської України, уявляється нам в історії темним проваллям, яке потребує ще багато освітлення, саме як і початок козацтва.

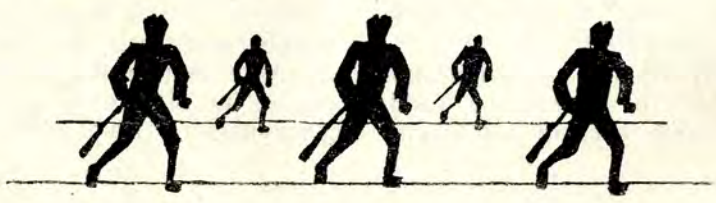
В кожному разі, якби не бувало, але статут ґенуйських кольоній кидає світло на положення Вільного Козацтва в першій половині XV ст., коли ще про його нічого не було чути у староруських джерелах та документах.

В історії Вільного Козацтва є ще досить таких незаповнених проривів, котрі лише з великими труднощами, користуючися методами подробиць та історичних пережитків, можна потрохи заповнювати.

Одним з них є дослідження козацтва болоховського, нащадків западної людности часів татарських. З ними свого часу воював князь Данило Галицький і вже значно підніше чуємо про них як про козаків болоховських, коли згадується про них в історичних документах запорожських козаків XVII та XVIII ст. ст.

Лише тоді будемо мати повну картину нашого Вільного Козацтва, в історичній перспективі та відкинемо навязаний на нього одіум походження від втікачів та ріжних пройдисвітів.

Новіші козацькі дослідження вже тепер показують наочно, що Вільне Козацтво з давних давен перебувало на своїх родових теренах, на яких воно пізніше будувало своє самостійне державне життя.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу **„МАСЛОСОЮЗ“** Львів, Бартоша Гловацького 23, Телєфон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. — —:—:—:—:—

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„З — И — З“

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, — що вдатно, з правдивим гумором ілюструє події нашої буденщини, вносить розвагу в сірі будні, зганяє з перетомленого чола хмаринки смутку, навіть в часах тяжкої скрути та теперішних злиднів. : : : : : : : : : : : : :

ЧВЕРТЬРІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ЗОЛ. 3·—

Адреса: „З И З“, Львів, вулиця Зіморовича ч. 3.

ЗНИЖЕНА ПЕРЕДПЛАТА! ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ КНИЖКОВІ ПРЕМІЇ!

„ДЗВОНИ“:

ОРЄНТУЄ читачів в сучасних українських та европейських літературних, наукових та мистецьких напрямках і
ЯВЛЯЄТЬСЯ необхідним підручником біжучої української літератури та науки.

ПЕРЕДПЛАТА: Квартально зол. 4·50, піврічно зол. 9·—, річно зол. 18·—. Окрема книжка коштує лиш зол. 1·80.

Адреса: „Д З В О Н И“, ЛЬВІВ, вул. Японська ч. 7. II пов.

ЗНИЖЕННЯ ПЕРЕДПЛАТИ! КНИЖКОВІ ПРЕМІЇ!

1933. рік це шестий рік видання „КООПЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛИКИ“

одинокого у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. д-ра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний точний передплатник К. Р. одержить за 1933. рік премії.

1) Книжку про те „ЯК БОРОЛИСЯ ПОЛЯКИ ЗА СВОЄ ІСНУВАННЯ В ПОЗНАНЩИНІ“ на 4 арк. друку, котра буде виходити, як ½ аркушевий додаток до кожного числа „Кооперативної Республики“;
2) книжку проф. Шарля Жіда „ПРОГРАМА КООПЕРАТИЗМУ“ на 10 арк. друку за половину ціни (прибл. 2 зол.)
3) книжки з видань РСУК, як ДАРОВУ ПРЕМІЮ по вибору передплатника у вартости до 2 зол.

Передплата за „КООПЕРАТИВНУ РЕСПУБЛИКУ“ в 1933. р. знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 сторінок друку).

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістануть „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можна ратами.

Адреса: Львів, вулиця Міцкевича 12. — РСУК.

Гроші надсилати чеками РСУК з дописком на „Кооперативну Республику“. Чеки є у всіх кооперативах.

Кожна солідна Кооператива мусить мати „Кооперативну Республику“!
Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики“

Мистецьке виконання у 12-ти кольорах в прегарній оправі висилає на замовлення Видавництва Кооп. Ч. Калина Львів, Зіморовича 3.

Портрет геть. І. МАЗЕПИ, кисти арт. В. Дядинюка прикраса кожної хати і установи, у звичайній оправі 2 зл., в кращій 2·50 зл. без оправи 1 зл.

У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ЛИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Микола Бутовий.

Ч. 11. ЛИСТОПАД

1933

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна поодинокого числа 1·20 зл. Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл. Для заграниці 2 доляри річно.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrovice, Brožikova ul. č. 390. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—:— Конто П. К. О. ч. 410.185. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—:—

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЬКО БОРЩАК — РЕНЕ МАРТЕЛЬ

МАЗЕПА

(Життя й пориви великого гетьмана)

Перша модерна біографія Мазепи, на основі нових невідомих джерел з окремим додатком: Поемами Байрона і Віктора Гюґо — 190 ст. друку більшого формату. — Ціна зл. 5·80, для членів „Червоної Калини“ зл. 2·90.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ

ВІДРОДЖЕННЯ БУКОВИНИ

Одинокі спомини з Буковини, які замикають події від початків її відродження до кінця визвольних змагань 1918—1919 рр., написані відомим буковинським діячем бл. п. інс. Омеляном Поповичом, цінні, як важний вклад у нашу мемуаристику. — Ціна 2·60, для членів 1·30 зл.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

У ЗВОРАХ БЕСКИДУ

Третя частина стрілецької трильогії „Заметіль“, (І-ша частина „Курилася доріженька“, ІІ-га „Перед навалою“), написана, як окрема цілість — легко і щиро. Перед читачем розгортаються картини побуту УСС. як у фільмі: Перші стежі, перші бої, карпатські походи та пориви молодих стрільців. — Книжка ця повинна мати такий же успіх як попередні частини, що розійшлися у тисячах примірників. — Ціна 3·90, для членів 1·95 зл.

АНТІН КРЕЗУБ

НАРИС ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Є це перша суцільна праця про 1918 і 1919 рр., написана на основі педантично зібраних автором матеріялів і численних українських і польських публікацій. Читається цю книжку легко і з великим зацікавленням. — Ціна 3·80 зл., для членів 1·90 зл.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
V. Річник

ЧИСЛО 11 ЛИСТОПАД 1933

ВІСТОВИЙ РИС. І. ІВАНЕЦЬ

МИКОЛА ЛЕБЕДИНСЬКИЙ

В РІЧНИЦЮ

І знов пожовклий лист паде,
І знов ще рік у даль безмежну!...
Рій споминів встає і йде —
І будить тугу безбережну.
Великих бур столітні дні
Зпід пилу чорного ожили,
Хоч впали вже хрести марні
Й розорані святі могили...
І Тіні з мертвих устають
І кличуть зза страшних кордонів:
— „Чому у вас вражда і лють
„Й земля аж стогне від проклонів?!...
„Чому не йдете всі на путь,
„Чом сліпне ваше покоління,
„І — замісць на Мордву, на Чудь —
„Ви в себе мечете камінням!?!...“

Під Львовом

(Спомин десятника У. Г. А.)

Австрія розвалилася. При кінці листопада 1918 прибув з італійського фронту до родинного села Дібринова, рогатинського повіту, десятник Федь Юрків. По двотижневому відпочинку пішов з І. бережанським курінем (кур. отаман пор. Ґой) під Львів.

...Приїхали ми потягом до Давидова, — оповідає Федь Юрків, — а звідси відмашерували до сільця Солонки, недалеко Сокільник. Я провадив І. чету скорострілів. Командантом сотні скорострілів був пор. Печарський, а потім пор. Скорик. Зараз другого дня ранком о год. 6-ій ми почали наступ на Сокільники, котрі ворог заняв ще перед нашим приходом. Наступала лише одна сотня зі скорострілами. Пробиваючись крізь грубі маси снігу ми повільно поступали вперед. Пройшли горбок і розстрільною зсувалися в долину.

Нагло посипався на нас град куль. Кількох ранили, між ними хор. Микитина. Ми ховалися поза купами гною, які були розкинені по полі й ледви виставляли свої білі голови понад рівну поверхню снігу, та посувалися вперед. На тлі гуку ворожої артилерії торохкотіли кулеметні й крісові постріли через цілий день. Я поклав свій скорострільний на купу гною, сам застряг у снігу по пояс і відповідаю ворожим стрілам. Рушитися було годі. Ситуація стала крутою. Ні наступати, ні завертати. В полудне прийшов посланець від курінної команди по інформації, бо телефону ми ще не вспіли заложити. Шукав за старшиною поміж кулі кілька годин і не міг нікого знайти. Хор. Микитина ранено, а поручник (назвища не тямлю) так десь забарикадувався, що через цілий день не давав знаку життя. Зійшло на те, що найвищим ранґою був силою факту — я. Поінформувавши його про ситуацію, зарядив я о год. 6-ій веч. відступ, але не тою самою дорогою, лише бічною.

Перший наступ не вдався, ми завернули з дуже маленькими втратами.

За два дні упляновано другий наступ. Зі всіх сторін ми окружили Сокільники великим колом і, звужуючи його, наближалися до цілі. Та, на наше невдоволення, розвідка ствердила, що село порожне, а ворог утік ще попереднього дня.

Ми ввійшли в велике чуже нам село Сокільники. Коло фільварку побачили ми жахливу картину. Кільканацять змасакрованих тіл українських вояків, що голі лежали на купі зі слідами страшних ран. Місцеве населення напало на них ззаду, коли вони кинулися в погоні за ворогом, взяло їх у два вогні й погубивало кілька днів перед нашим приходом.

Ми перейшли село, окопалися за селом та

звідси приготовляли наступ на Львів (Кульпарків—Скнилів).

Раненько, ще темно було, ми пересунули свої легкі гармати перед наші окопи так, що нас з ворогом ділила віддаль на 1 км.

Несподівано заграли наші гармати над самим вухом ворога й ми в тій хвилі кинулися до ворожих дротів, але ті скоро зорієнтувалися й привитали нас сильним кулеметним вогнем. Ми завернули.

Ворог по успішній обороні взявся реванжуватися. Одного ранку, ще темно було, наші війська спокійно спали в сокільницьких руїнах, лише стійкові берегли за селом ровів, в котрих було по коліна води й намулу, коли неприятель почав енергічно наступати. В селі счинився рух. Алярм! Кожний хватав якнайскорше кріса й біг до ровів. Обом сторонам залежало на тому, щоби якнайскорше добігти до ровів і зайняти становище. Зробилися формальні перегони. Тамті бігли з одної, ми з другої сторони.

І показалося, що наші ноги жвавіше працювали, бо ми добігли перші, зайняли становище й почали відстрілюватися. Тепер ворог знайшовся в такім положенню, як ми підчас першого наступу на Сокільники: ні взад, ні вперед. Цілий день ми держали їх під горою, звідки вони відстрілювалися й аж сумерком вислизнулися до своїх окопів. Втрати їх були великі, але по нашій стороні також їх не бракло.

В моїй четі ранено вістуна Цимбалістого з Пукова к. Рогатина й ст. стрільця Сороку з Бережанщини.

Діставши доброго прочуханця, ворог уже довгий час не рушав нас.

За кілька днів перенесено нашу сотню з Сокільник до присілка Боднарівки під львівські цегольні, в котрих то був укріпився ворог. Позиція наша була гірше, як непевна. Віддалення між нами й ворогом було дуже мале, так що він вічно держав нас на оці й засипував нас згори безперервно градом куль. Ми уставили один скорострїл у вікні хати й звернули в напрямі цеголень, а другий в коморі звернено в напрямі Кульпаркова. Цілий тиждень сидів нам тут ворог на карку, цілий тиждень не можна було висунутися на крок із укриття. Отут ми пересвяткували Різдво.

Нас змінила друга сотня й ще того самого дня дісталася в полон, лише 4 стрільці вспіли втекти.

По святах кинено нас на Лису Гору коло Грибович, де застали ми цементові австрійські окопи, але невигідні для нас, бо будовані для оборони Львова — не надавалися для облягаючих.

Звідси то зробили ми наступ на Голоско. Розстрільною йшли полем, а одно крило засягнуло ліс. Тут стрінули ми ненадійно ворога, котрий вийшов із своїх окопів проти нас. Счинилася боротьба зблизька. Нарешті вдалося нам прогнати ворога в глибину ліса. В розпалі частина нас пігнала за ворогом і забігла аж в його окопи, котрі були порожні. Де ворог дівся — ми не знали, де наша решта — також невідомо. Нас було всього 10 стрільців. Не знаємо, що почати. Надслухуємо й чуємо далеко відгомін збірного „гурра". Воно зближувалося й віддалювалося. Чуємо, що поминуло наш шлях, а перейшло на право. Завертаємо. Аж тепер побачили ми, що нас відтяли. Але ліс допоміг нам і ми ще продерлися до своїх.

В Грибовичах стрінув нас Великдень. Через цілий час свят ворожа артилерія посилала нам дарунки й не давала спокійно паски зїсти.

У Великодній вівторок усю свою силу звернув ворог у нашу сторону й почав сильний артилерійний вогонь. Настав переполох. Усе в безладдю втікало на північний схід. Військо, населення, худоба...

Почався відворот.

Довго спинювали ми ворожі атаки, кожний крок землі боронили кровю й зі сльозами в очах відступали.

Під селом Пруси почули ми одного дня над своїми головами гуркіт ворожих літаків, а вслід за тим ворожа піхота почала наступ. Наша розстрільна зайняла поле й ліс біля шляху. Ми в лісі орієнтувалися після стрілів на полі. Били в корчі, хоч нікого не бачили. Нагло напроти нас, по другій стороні шляху, почали з корчів вискакувати вороги. Віддаль між нами 8—10 кроків. Пор. Скорик не стратив зимної крови й крикнув нам над головами: „Бий!". На відтинку стрілу мойого скорострілу не стало ні одного. Дивлюся на право переходять шлях і заходять нас з боку. Пор. Скорик, важко дихаючи, механічно кричить: „Бий, бий!". Але не було ради. Ми ще вспіли втечи разом з пор. Скориком. По нашій стороні втрат мало, по ворожій більше. Останній прибіг телєфоніст, котрого зловили два ворожі вояки за касетку, він шарпнувся, касетку лишив їм у руках, а сам ще шмигнув. І ми подалися. Почалася довга, тяжка дорога відвороту.

Подав **Я. Боринський**.

Ф. НЕВЕСТЮК

*

* *

Дрімав у млі осінній город Тьма...
Останній день жовтневий в пітьмі гинув...
Хтось шепотом передавав слова,
Що день той на прощання ночі кинув.

Десь впав приказ... Десь брязкнув тихо меч...
Забігали у пітьмі жваві кроки...
Хтось стрілами ворушив чорну ніч,
Хтось висилав стійки у ріжні боки.

Проснувся город од нових пісень:
Це що? Розмаялись нові прапори?!
— — — — — — — —
Заплаканий листопадовий день
Розносить вісти радісні в простори.

Кінець Західної України

Уступ VIII з книжки „Малі Місії“ Септімуса Депенсера.
Переклав з анґлійського *О. Б—н*

В березні 1919 р. австрійський уряд загрожений голодом, підписав зі Західною Українською Республикою так званий „компензаційний договір“. Зах. Україна зобовязалася продавати Австрії певну скількість поживи, нафти та інші сирівці. Австрія зобовязалася продавати Зах. Україні рільничі машини, приладдя, одяги, папір, електрично-технічні апарати й інші фабричні вироби. В тому часі, зокрема в 1919 році, одиноким можливим способом, щоб виконати договір, було те, що посилалося товари під стягом „Аліянтів“ і як можливо при аліянтській ескорті. Колиб Австрія була післала свої товари під австрійським стягом, то перша держава, через котру мали вони переходити, булаб сконфіскувала їх зачислюючи на рахунок сплати австрійських довгів. Кожна з дунайських держав мала претенсії, що другі забрали її залізничий і корабельний матеріял і так ніякий ваґон чи корабель не міг перейти границі, хіба міняючися між собою таким самим ваґоном чи кораблем в тій самій вартости при помочі виміни з рук до рук.

При таких середньо-африканських обставинах голова американської місії при міжаліянтській поживній місії у Відні вирішив післати „Малу Місію“ до ЗУНР., яка малаби зорґанізувати поживні і нафтові потяги до Відня при анґлійськім чи американськім супроводі. Після згоди місія склалася з підполковника армії Сполучених Держав Джоніс-а, з мене і двох залізничних знавців — сотника Мічеля і поручника Берда, двох завербованих чоловіків, з одного анґлійського підстаршини і трьох британських вояків. Анґлійці мали служити за посланців, бо будьяка поштова комунікація в тому часі і в тих сторонах не була можлива. З нами були також два представники австрійського уряду, один чехословацький залізничий урядовець, який мав полагоджувати труднощі з чехословацькими двірцевими начальниками, підчас нашого переїзду через Чехословаччину, радник амбасади де Залозецький, дійсно дуже цікава людина, який заступав Зах. Україну і про котрого дальше ще згадаємо.

Ми їхали в одному спеціяльному ваґоні — це був віз, в якому їхав 1917 р. ґраф Чернін до Берестя на мирові переговори — і в одному звичайному ваґоні, який був розкішно прибраний наліпками, що представляли американський прапор, який до речі в перших днях 1919 р. ніби Пятикнижа наповняв „пошаною не без остраху“.

Нашою першою метою був Дрогобич, осередок галицького нафтового промислу. Не було так дуже легко дістатись туди. Дрогобич занятий був військами уряду ЗУНР, який вдійсности видобував нафту. Місцеві нафтові капіталісти підтримували ЗУНР, який по більшости складався з них самих. Зновуж Поляків підтримували заграничні акціонери (головно Французи), які також жадали нафти і вели тепер війну з Українцями. Окопи находились тоді у віддаленні лише декількох кілометрів на захід від Дрогобича. Але тому, що польсько-українська війна не богато приносила змін в пересуненнях боєвих ліній — ми й не думали, що саме підчас нашої їзди матимемо стільки труднощів у здійсненні наших завдань. Всежтаки нам довелось змінити звичайний плян подорожі через Краків до Дрогобича, бо знали, що й американський стяг не поможе нам у переїзді через польський фронт. Одинокий другий шлях провадив через північну Угорщину, значиться полудневий а не північний бік Карпат, тож треба було винайти будьякий вільний просмик (бо як ми відїздили з Відня, не було ніяких відомостей про такі речі), щоб дістатись з другого боку до Дрогобича.

В тому часі Угорщина була під большевицьким режімом Белі Кун-а і всі мали на нервах большевизм. Можливо, що він бувби перепустив наш потяг через Будапешт, бо в дійсности добре поводився з місіями помочи, але ми не бажали говорити з ним. Випадково в цій хвилині північну Мадярщину заняли дві армії — одна чехословацька з французькими ґенералами і друга ромунська. Хоча ці окупанти були куди сильніші — їх пізніше вигнали війська Белі Куна. Та тоді зайшли вони далеко в Угорщину і якщо вони задержалиб були теперішню боєву лінію, то ми спокійно моглиб переїхати заняту ними територію. На всякий випадок можна булоб нам пускатись в цю подорож. Зате вернути назад — залежало від щастя.

Прошу вибачити за назви, які буду згадувати в цім описі*). Скажу коротко, в інтересі кожного читача, який слідитиме це все на карті, що шлях, який ми припадково вибрали, був: Сольна (Сілейн), Каша (Кашав), Місколч, Серенч, Ніриґаза, Сатмар-Неметі, Кіральгаза і Чап. Ми були присилувані взяти обхідну дорогу зазначену від Каша тому, що застали два залізничі мости знищені воюючими і то один між Саторалявґелі і Бодроґсердагиль а другий між Загонь і Чап. Коли ми переїздили, то в Серенч стрічались війська чеські з ромунськими. Зараз опісля ми прибули до Токай, вітчини славного вина. Ми знайшли Токай, як каже Бедекер, поплатним. Тільки прибули на двірець, вже очікував нас один відділ 48-го полку ромунської піхоти, а також повозки. Ми перейшли фронт трохи скрито, але чемно прийняли нас, опісля поїхали до головної квартири полку, де приготоване було снідання для 30 осіб та чудовий вибір з токайських виноград-

*) По більшій части вони тепер змінені: Сольна тепер Зіліна, Каша є Кошиці, Сатмар-Неметі тепер Сатмар і т. д. Я однак лишив їх так у цім розділі, як були в тім часі, щоб задержати місцеву, то значиться тодішну закраску.

ників останнього півстоліття. Ця прихильність товаришів збруї зробила на нас велике враження, тим більше, що це було дійсною несподіванкою.

По сніданню — ми добре наповнили магазини наших ваґонів — скільки влізло і відїхали з Токаю при звуках американського і ромунського гимну. Твердо спали аж до Сатмар-Неметі, що лежить на тій лінії о кілька годин дальше. Там стрінули американського, військового аташе з Букарешту, і від нього довідались, що снідання було йому призначене... Подібне часто трапляється в обсязі т. зв. „малих місій".

Старшини 5 полку артилєрії. Кмдт сот. Циганик, адютант хор. Петришин

Чап є вузловою стацією для Ужоцького просмику, але тому, що Поляки заняли галицький бік Ужок-а, ми були приневолені взяти напрям на другий просмик, більше на схід — Бескид. В Лавочнім знайшли покинену льокомотиву, яку взяли зі собою. Опісля вона нам придалася. Раненько на 19-го травня 1919 р. приїхали ми до Стрия, сполучення двох рівних ліній, які перебігають Галичину з одного кінця до другого. Ми рушили на захід цим шляхом і прибули небавом до Дрогобича.

П. Семен Вітик очікував нас на пероні. Він був президентом нафтового комісаріяту, значиться державного підприємства для контролі нафтової продукції. Ми запросили його до ваґону і доволі скоро порозумілись, щодо навантаження певної скількости ваґонів-цистерн. Опісля поїхали до гостинниці інжінєрів, яка була прилучена до державної рафінерії. Тут скупались та поснідали. Цілий час виразно чули ми гук гармат в далині, проте нас запевняли, що „на західнім фронті немає змін".

По сніданню полковник Джоніс і я поїхали двокінкою до Бориславa-Тустанович, віддалених яких сім кільометрів від Дрогобича і де лежать нафтові поля, а в Дрогобичі є лише рафінерії. Оглянувши кілька шибів ми повернули назад. Було це около год. 7.30 вечером. Доїздили вже на передмістя Дрогобича, аж тут — револьверовий вистріл. Один з наших двох коний похитнувся і впав забитий. Вистріл, можна його назвати — щасливий чи вдатний, якраз попав у фатальне місце, поміж очі.

Наша повозка підчас цього сильно ушкодилась і в тому часі, як її направлялось, зявився у великім схвилюванні тип козака з офіцирськими відзнаками та почав щось викрикувати по українськи. Мабуть узяв нас, по чужім одностроі, за французьких офіцирів з польського війська. Полковник Джоніс говорив лише по анґлійськи, але в таких випадках виявилось, що анґльосаксонське є найліпше для порозуміння. Він був так страшенно схвильований, проте висказав свої погляди Українцеві, і цей не відповівши нічого обернувся і чим скорше зник. Опісля пояснили нам цей випадок. Вкінці ми відпрягли забитого коня та другим заїхали до міста Дрогобича.

(Продовження цієї цікавої статті поміщене в Календарі Чер. Кал. на 1934 р.).

Українські могили у Відні

Написав: *д-р Іван Німчук*

I. Могили визначних українців у Відні.

Багато-багато могил визначних українців розкинено на чужині, в більших і менших европейських центрах. Та найбільше їх у Відні, теперішній столиці австрійської республики. Не диво. Адже у Відні жили з давніх-давен українці, а з хвилиною прилучення Галичини (1772) і Буковини (1775) був Відень цілого півтора століття столицею і для значної частини українського народу. В нім жило з того часу багато високих урядовців української народности, працюючих в ріжних центральних установах, в нім стояли залогами українські полки всіх родів зброї, до нього приїздили наші молоді люди на науку у високих школах, в його славних лікарів шукали наші хорі порятунку і т. д. Колиж до того додати, що і з вибухом світової війни, і після її покінчення залила була Відень велика филя української еміґрації, якій прийшлося тут переживати всі страхіття скитальщини до голоду й холоду включно, то зрозуміло нам стане, чому саме на віденських цвинтарях похоронено стільки наших передових людей, заслужених робітників на народній ниві.

Подаємо тут короткий огляд могил визначних українців у Відні на спомин їх діл добрих, на памятку їх праці й ради заслуг їх для рідного народу, для його відродження. Подаємо в надії, що українське громадянство в краю і на еміґрації буде більше цікавитися і щиріше займатися могилами своїх славних предків, як і народніх героїв, бож це перша ознака культурної нації, що вона плекає в себе культ заслужених громадян і ставиться з пієтизмом до таких дорогих національних памяток, якими є без сумніву їх могили.

Наш реєстр зачнемо від Юрія Франца Кульчицького, що помер у Відні ще при кінці XVII. століття († 19. II. 1692). Він був православним шляхтичем із Самбірщини і займався купецтвом. Підчас облоги Відня турками в 1863 р. перебував він у Відні і для оборони його поклав тоді великі заслуги. Бо між іншими і завдяки йому видержав Відень ту облогу серед голоду й ріжних недостач, поки не наспіла відсіч. А саме Кульчицький, що знав знаменито турецьку мову й турецькі звичаї, перейшов у турецькому перебранні серед ріжних небезпек ворожі лінії і передав важні листи від команди Відня до команди військ, що йшли на його відсіч; таким чином прискорив ту відсіч і піддержав віденців на дусі, бо від команди тих військ приніс назад до Відня запевнення, що вона не віддасть ніколи того міста на поталу туркам. За свої заслуги одержав він після прогнання турків, до чого причинилися також українські козацькі сотні, що прийшли під Відень разом з військами Собіського, триста мішків кави, з якою віденці не значи що почати. Він став перший варити і продавати у Відні каву, побудувавши згодом для тої ціли першу каварню. Таким чином Кульчицький став першим каварником, патріярхом віденських каварників узагалі. Його могила була на колишнім цвинтарі коло катедральної церкви св. Стефана, одначе з неї, як і з того цвинтаря, нема нині ні сліду.

Друга могила визначного українця належить українському гетьманичеві Андрієві Розумовському († 25. IX. 1836). Він був сином останнього гетьмана України Кирила Розумовського, а у Відні був амбасадором царя Олександра I., де й заступав м. ін. Росію на віденськім конґресі 1815 року. У Відні збудував він з початком XIX. ст. чудову палату в III. окрузі, де тепер приміщений геольоґічний музей. Вона сьогодня в посіданні держави. Андрій Розумовський мав у своїй палаті козацько-українське окруження, був великим любителем української пісні і приятелював з Бетовеном, Моцартом, Гайдном та іншими славними тоді австрійськими музиками, які йому багато завдячували. М. ін. він удержував у Відні Бетовена власним коштом і дав йому до розпорядимости власний квартет, що був тоді гордістю цілого Відня. З вдячности присвятив Бетовен Розумовському кілька творів, з яких деякі мають мотиви з українських народніх пісень. З хором амбасади виступав Розумовський у часі віденського конґресу в церкві св. Варвари, зазнайомлюючи українців і чужинців з композиціями нашого Бортнянського. В родині Розумовських, що тепер розкинена по цілій середущій Европі, живі й нині українські традиції. Похований Андрій Розумовський у Швертберґу під Віднем в каплиці на місцевому цвинтарі.

Особливо багато померло у Відні гр.-кат. священиків, заслужених однаково на релігійнім і національнім полі. Так на ріжних віденських цвинтарях похоронені: крилошанин Іван Царевич († 1802) і парохи церкви св. Варвари у Відні: Єронім Стрілецький († 1804), угорський українець Іван Фоґороший († 1834), Петро Паславський († 1847) і угорський українець Микола Нодь († 1862). Дальше: д-р теольоґії Іван Гарасевич († 1861), Гнат Онишкевич († 1883), Василь Романовський († 1917), Михайло Скородинський († 1917) і багато інших. З них Стрілецький заложив велику бібліотеку, що стала пізніше основою капітульних бібліотек у Львові й Перемишлі; він є автором граматики української мови для гр.-кат. богословів у Відні. Фоґорошний написав також граматику української мови (для Угорщини), він перший подумав про гр.-кат. капелянів для українських жовнірів австрійської армії, для яких видав перший молитвослов. Паславський плекав усіми силами хоральний спів і боронив чистоти гр.-кат. обряду. Про († 1917), Евстахія Волощака († 1918), Романа За-

Онишкевича треба сказати, що він був першим професором української мови в черновецькім університеті, заслужився також видаванням „Руської Бібліотеки". Романовський, довголітній парох Угнова, був найліпшим у нас ритуалістом. Скородинський, довголітній парох Підмихайля, заслуженим народнім діячем.

Похоронено у Відні й немало українських журналістів, з яких деякі поклали великі заслуги для української національної справи. Особливо ті з них, що інформували чужинців про наші визвольні змагання, працюючи нераз в дуже невідрадних обставинах, заслужили собі на нашу вдячну згадку, бо вони перші прорубували нам вікно в Европу. Найбільше заслужені між ними без сумніву Роман Сембратович († 8. 1. 1906), Ярослав Весоловський († 21. VI. 1917) та Артим Хомик († 10. III. 1921), та годі поминути й менше талановитих: Теофіля Насальського († 1876), Григорія Купчанка († 1902), Павла Демця († 1915) і Гаврила Гордого († 1917). Сембратович Роман був редактором першого українського інформаційного орґану в німецькій мові „Ruthenische Revue" що пізніше змінив назву на „Ukrainische Rundschau"; він перевів першу анкету-протест між найвизначнішими чужинцями в справі заборони царською Росією українського друкованого слова, він написав такі цінні на свій час публікації як „Das Zarentum im Kampfe mit der Zivilisation „Polonia irredenta". Весоловський Ярослав, редактор „Буковини", „Діла", „Неділі" та інших орґанів преси, був одним з наших кращих публіцистів. Кілька літ до своєї смерти працював у пресовім бюрі міністерства закордонних справ у Відні як референт української преси. Хомик Артим, головний співробітник київського „Відродження", віденської „Волі" й інших періодичних видавництв, був також дуже талановитим журналістом. Він є автором публікацій і шкільних підручників та збірки новель і нарисів, що вийшла після його смерти у Відні. Про Купчанка Григорія варто згадати, що він написав і видав також кілька публікацій; Демцьо Павло містив свої нариси в альманаху віденської „Січи" в 30-ліття її істнування і перекладав ріжні видання „Союза визволення України" на німецьку мову; Гордий Гаврило був редактором „Буковини" й орґанізатором буковинських „Січей". При кінці згадаємо і про померших у Відні журналістів москвофільського напрямку: Данила Козарищука († 1900), що видавав у Відні „Науку" після Наумовича, і д-ра Володимира Щавинського († 1913), віденського кореспондента „Галичанина".

З інших заслужених громадян, похоронених у Відні, занотуємо: Івана Борисикевича († 1892), Івана Головацького († 1899), Володимира Бучацького († 1910), Василя Ковальського († 1911), д-ра Йосифа Дакуру († 1914), д-ра Теофіля Дембицького († 1915), Михайла Марітчака († 1915), д-ра Евгена Озаркевича († 1916), Миколу Герасимовича († 1917), Петра Огоновського лозецького († 1918), Михайла Біленького († 1920), д-ра Евгена Мисулу († 1921), Осипа Гаінчака († 1922), Андрія Ференчука († 1922), д-ра Евг. Левицького († 1925), Ол. Сероїчковського († 1928), Ол. Кулачковського († 1929), д-ра Костя Кульчицького († 1931). Борисикевич Іван — один з визначніших укр. орґанізаторів 1848 р. Був заступником голови „Головної Руської Ради", провідником української депутації до Оломунця, орґанізатором „І-го Зїзду Руських Учених", орґанізатором Народніх Гвардій і т. д. Був членом-основником „Галицької Руської Матиці", пізніше послом до державної ради і сойму. Живий і щирий робітник та завзятий оборонець народньої справи. Через недугу очей переїхав він на старість до Відня, де й помер. Головацький Іван, брат члена „Руської Трійці" Якова, був довгі часи редактором офіціяльного „Вістника Державних Законів", він видав також німецько-руський термінольоґічний словар. У його руках були у Відні довгі роки всі нитки москвофільського руху. Бучацький Володимир був радником двора („гофратом") при Найвищім Трибуналі, де боронив гідно наших справ. Ковальський Василь був у Відні президентом сенату. Він був завзятим народнім працьовником і відомим у свій час діячем та послом. Був також сеніором Ставропигійського Інституту, у Відні опікувався церквою св. Варвари. Дакура Йосиф — лікар, член Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові і співробітник видань його математично-природописно-лікарської секції. Дембицький Теофіль, адвокат, щадив ціле життя і купив для Наук. Т-ва ім. Шевченка село Белелую, аби отсим вивінуванням Т-ва прискорити його переміну на Українську Академію Наук. Був між іншим президентом надзірної ради Земельного Банку Ґіпотечного у Львові, підпомагав щедро українські бурси й загалом усіх потребуючих. Тіло його спочиває донині „тимчасово" у Відні. Марітчак Михайло, радник скарбу, перенесений „ze względuf службових" на Мазурщину, був головою чит. „Просвіти" в Яслі. Озаркевич Евген, лікар, голова Народньої Лічниці у Львові, автор популярних підручників, редактор „Здоровля", визначний діяч і патріот. Герасимович Микола був президентом сенату у Відні, сеніором Ставроп. Інституту й опікуном церкви св. Варвари. Огоновський Петро був головою центрального Т-ва „Просвіта" у Львові. Як ґімназіяльний учитель і член Ради Шкільної Краєвої заслужився виданням кількох шкільних підручників та обороною українського шкільництва. Волощак Евстахій був професором львівської політехніки, свою бібліотеку записав Наук. Т-ву ім. Шевченка. Залозецький Роман, професор львівської політехніки й анґлійський консуль у Львові. Орґанізатор торговельної школи „Просвіти" у Львові, працював багато над піднесенням економічного положення нашого народу в Галичині. Біленький Михайло, поміщик з Харківщини, видавав своїм коштом перший самостійницький орґан Великої України „Сніп" ще до світової війни. З вибухом революції орґаніза-

тор Української Армії. Помер на становищі секретаря посольства УНР у Відні. Мисула Евген — лікар маринарки, визначний член віденської української кольонії, завзятий пропаґатор міжнародньої мови „ІДО". Перед смертю записав своє тіло добровільно Анатомічному Інститутові для дослідів. Ганінчак Осип був надпрокуратором при Найвищім Трибуналі і членом Галицького Уряду у Відні. Ференчак Андрій, металевий робітник. Був довголітнім головою національного робітничого т-ва „Родина" у Відні. Левицький Евген, один з найздібніших наших політиків і парляментаристів, визначний і заслужений публіцист. Сероїчковський Олександер, добрий банковий фахівець, голова Українського Товариства Прихильників Освіти у Відні. Кулачковський Олександер, визначний український правник, 22 роки редаґував українське видання австрійського „Вістника Державних Законів", основник українського т-ва „Родина" у Відні.

Накінець згадаємо й кількох багатонадійних наймолодших, що мали в собі всі задатки стати добрими українськими працівниками; одначе доля захотіла інакше, забравши їх від нас у самім розцвіті їх життя. Це В. Данилович († 1914), У. С. С., студ. фільософії, редактор орґану таємних громад середнешкільників „Житє" й орґанізатор тих громад у Галичині; Сильвестер Глібовицький († 1915), У. С. С., діяльний член хору віденської „Січи"; Микола Сендецький († 1919), У. С .С., що полишив багато талановитих поетичних спроб.

Отсю коротку згадку подаємо про вічну память незабутнім небіщикам, що їх кости спочили в чужій віденській землі — далеко від Рідного Краю, від своїх найближчих. Дух їх, спомини їх гарних діл будуть жити між нами по всі часи!

II. Українські воєнні могили у Відні.

Розложились вони на величезному просторі центрального цвинтаря півколесом — поміж і всуміш з могилами вояків усіх національностей б. австро-угорської монархії. Розложились у найкращому місці, зараз за великою церквою-капелею, в якій поховано великого Люеґера, майже на середині того великого цвинтаря. А в тих могилах лежать тисячі-тисячі німих свідків недавньої слави й величі недавно ще великої держави...

Це т. зв. Цвинтар Слави — **Heldenfriedhof.** Його могили, т. зв. **Kriegsgräber** розрослися до широких розмірів широчезної підкови, береги якої з середини покриті могилами старшин, а дальше тягнуться цілі поля могил підстаршин і стрільців. Таких піль є кільканацять і всі вони засаджені довкола рівномірно високими кипарисами. Кипарисами обведений і цілий цей цвинтар. Старшини лежать одинцем, у всіх інших могилах лежать по чотирох вояків. На кожній могилі гарна деревляна табличка, на якій німецькою мовою виразно виписане імя, назвище, військовий степень і та частина, до якої небіщик належав. Усі могили означені числами, удержувані в найбільшому порядку, засаджені цвітами.

Вхід до отсього Цвинтаря Героїв відкривав кілька літ по війні високий (деревляний) памятник у виді дзвінниці, який перед двома роками розібрали. На його місці відслонили дня 1. XI. 1925. р. одинокий у своїм роді величавий памятник у виді сумуючої жінки — роботи Антона Ганака, найбільшого тепер віденського різьбаря. На основі цього памятника видно здалека напис: **Nie wieder Krieg!** На памятник громада Відня асиґнувала 115.000 австр. шілінґів (1 міліярд 150 міліонів австр. К. або 16.400 долярів). Характеристична річ, що проти ідеї отсього памятника (сумуюча жінка!) виступала на засіданні міської ради проти соціялістичної більшости Відня христ.-суспільна меншість — устами посла-жінки...

Подати приблизну скількість похоронених тут синів України нелегко, бо важко найти мірило, на основі якого можнаб обчислити всіх українців Галичини, Буковини, Закарпаття й тих, зрештою нечисленних полонених придніпрянців, що тут спочили на віки. Надто вже вони перемішані з небіщиками інших народів, а до того імена їх нераз до неможливости поперекручувані. Лежить тут загалом 15.764 вояків і 627 старшин усіх національностей старої Австро-Угор., позатим невеличка скількість полонених „ворогів" — на краю отсього цвинтаря. Коли приняти на увагу, що українців було у старій монархії мало не 10% населення, а українські вояки, як знаємо, гинули не менше, як вояки зпоміж інших народів, коли пригадати, що Галичина була увесь час терепом війни або найближчим її запіллям, через що наші ранені примушені були лікуватися по шпиталях західних провінцій Австрії, де, особливож у Відні, лежали й умирали ще й у 1920. р., коли нарешті додати, що українці Галичини й Буковини зложили ще й добровільний податок крови через виставлення січово-стрілецьких формацій, — то мабуть не помилимося, коли число похоронених тут синів України подамо на яких 2.000 душ. Отже число, як на один цвинтар — незвичайно поважне.

Розпізнати українців на отсьому Цвинтарі Героїв зовсім легко. Вистане кинути оком на такі написи, як: пор. Пігуляк, четар Дзерович, калет-аспірант Кринишький і ті десятки або й сотки Іванів, аби усвідомити собі, що в тих могилах закопано багато нашого молодого цвіту, немало думок і замислів, великих змагань, ще більших мрій, та найбільше віри й надії! Закопано на чужині, яка сьогодні чи не привітніша до померших українців (як і до живих), ніж Рідна Земля... Бо лежить тут спокійно У. С. Стрілець з написом „**UkrainischerLegionär**", лежать вояки з „**Ukrainische Sammelstelle**", лежать і сотки „Іванів без роду, без долі"... Лежать самітно старшини, лежать разом з товаришами зброї інших народів підстаршини і прості вояки. Є могили, в яких спочиває по двох і трьох українців, а є й такі, в яких всі чотири поховані — сини українського народу.

Від Редакції: Подібні огляди з інших більших европейських центрів дуже бажані. Помістимо їх радо.

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

ДРУЖБИ

Таке буде время: курява зніметься
І вискочить комонь немов божевілля
А на коні Лицар. Обрій аж здрігнеться,
Як гукне у сурму: Хто жив! На весілля!

І ми — усі юні, розгінні — як весни
Зійдемося в вечір у яр край обриву —
В таку тиху нічку, що лист не шелесне
Підемо стрічати Молоду Щасливу!

Буде нас сто тисяч дружбів буйномязих
Груди ніби плити оті в бронпотягах,
Жили ніби шнури, а мова — накази
А на чолі словом вогнистим — відвага.

І зойкне музика у дзвони чавунні
І реготом диким земля аж підскочить
І ригнуть моздіри у сальвах борунних
І мигне у танці юнацтво повз очі...

Так! До шлюбу ясно освітимо темінь!
Будуть смолоскипи — сусідські столиці
А в нас через плечі новісінький ремінь
І на ньому кобза зі сталі та криці.

Нас сто тисяч буде, запальних як стрільна
А кожний на шапці калину червону
А шапка сталева. А вид божевільний,
Бо пяні будемо від шалу, від гону.

І прийдемо, гучно: Здорова, Царівно!
Ми дружби! Ти з нами у танець побіди!
(...Хтось може в далині гукне ще раз гнівно
та гук того гніву у безвісти піде!...)

Ти вийдеш і втішно гукнемо: Оссанна!
Возьмемо під руки — музики заграють,
Підем як стихія бурна, гураґанна
(назустріч сусіди: Витаєм! Витаю!)

А ми з плечей кобзи і вшкваримо вюнко
І кріси заграють багряні квартети,
А ми в сіромаршу розмашно і струнко
І ритм наших кроків під хмари полетить...

І кріси заграють багряні квартети
Скорострільи сипнуть вогнисті трілєри
А ми в танці рівно жаркі силюети
А ми, Твої дружби, в гінкій тіралєрі.

Будуть грати дзвони вогнями на ниви
Фонтани скакати будуть чорноземом
А з нас кождий буде веселий, щасливий
А з нас кождий буде розюшений демон.

І хтож тобі, Крале, скаже «я не хочу» —
Як сто тисяч дружбів буде за Тобою
Сто тисяч, що вдачу баску, парубочу
Несе однаково: до танцю й до бою?...

І деж отой буде, що в ноги не впаде
Не скаже! До мене, до мене у гості!
Як сто тисяч дружбів немов водопади
Дорогу в майбутнє для Тебе промостить?

Перші дні листопада 1918 року

Спомин. Написав: *інж. Корнель Целевич*

Дня 19. жовтня 1918 р. був я у Львові, коли в салі Народнього Дому голова Української Національної Ради як Конституанти, д-р Евген Петрушевич проголосив самостійність Західної Української Держави. Саля Народнього Дому була повна, а по проголошенню счинився крик з боку соціялістів, чому проклямується самостійну державу зі Східної Галичини, а не злуку з існуючою вже від року Українською Державою за Збручем. Д-р Петрушевич пробував дати вияснення і остерігав перед сильно зорґанізованими по краю польськими боївками, однак счинився такий крик, що всяка дискусія була неможлива. Соціял-демократи заповіли віче своїх приклонників до залізничої салі, а ми, повітові делеґати, одержали друковані інструкції, як маємо поступати по повітах. Було там заподано, що треба творити повітові комісаріяти на місце староств, по містах і селах міські й сільські комісаріяти, а для береження порядку міліції.

З тими інструкціями вернувся я до дому. Розпочалися наради як у Раві, так і в Угнові та ніхто не знав, що робити й як поступати. А тут до Рави, як повітового міста, зі всіх сторін щодня напливали люди, а дезертирів з фронту чимраз більше. Вони перестали ховатися, а зачали чимраз відважніше по вулицях ходити й питати, що дальше буде. Ми урадили, що скличемо віче з цілого повіту на день 31. жовтня і прочитаємо там інструкції У. Н. Ради. Дійсно того дня пополудні зійшлися в Раві до жидівської салі на першім поверсі в ратуші на ринку делеґати зі сіл, а в сусідній кімнаті був присутний повітовий комендант жандармерії Кайперт.

Слова, що Австрія розлетілася, з переляком виголошено, в непевности, чи за це завтра не

прийдеться відпокутувати. Вивязалася довша дискусія, яка виказала, що властиво ніхто нічого не знає і не орієнтується в ситуації. Постановлено вислати трьох делеґатів до Львова по інформації. Як делеґатів вибрано Василя Сідельника, директора торговельної Спілки „Народний Дім“ в Раві Руській, власника хутора „Вишків“ коло Лаврикова, а нинішнього протоєрея автокефальної церкви в Винниці на Поділлі, Івана Дужого, господаря з Хлівчан і мене.

Ми вже до дому не верталися, а лишилися в Раві й нічним поїздом поїхали до Львова. До нас прилучився ще п. Гринь Онишкевич, міщанин з Угнова, й так у чвірку приїхали ми рано в год. 6-ій дня 1. листопада на головний двірець у Львові. Вийшли ми з двірця й побачили на східках уставлений скорострїл. Довкола крутилися стрільці з жовто-блакитними стрічками, а між ними якийсь хорунжий з револьвером у руці. Не давали нікому задержатися, а лиш наганяли йти дальше в місто. Ми не знали, що це значить і разом з товпою, яка з поїзду висіла, висунулися на вулицю. Тут якийсь малий хлопець, який ніс пакунок на почту на головний двірець з „Народної Торговлі“, пояснив нам, що в ночі українські вояки зайняли всі касарні й уряди у Львові.

Ми дуже цікаві поспішили піхотою до міста. По дорозі стрінули трамвай, який їхав у сторону двірця, бо того дня ще через дві-три години трамваї курсували. На вулиці Льва Сапіги, Сикстуській нічого нового не було, а лиш коло головної почти бачили ми гурток воєнних листоношів (молодих хлопців у цивільних убраннях з великими шкіряними торбами), які хотіли ввійти до почтового будинку, а наша стрілецька сторожа їх не пускала.

При кінці Сикстуської вулиці, на розі вулиці Карла Людвика, пішли ми до якоїсь вже отвореної каварні на першім поверсі на чай і з вікна бачили, як на ратуші зявився жовто-блакитний прапор. Випивши швидко чай, ми переглянули якийсь польський ранішний часопис, який уже вийшов, однак про переворот нічого не подавав, і поспішили до „Народнього Дому“, де мали відбутися сходини. Там було богато повітових делеґатів. Відправа була дуже коротка. Роздано друковані інструкції і припоручено: „Вертайте домів і робіть те, що ми тут зробили!“

Ми взяли перепустки на вільний виїзд зі Львова з печаткою „Генеральний Секретаріят“ і розпочали поворотну дорогу на головний двірець, а по дорозі проєктували, чого то ми не зробимо в повіті. Коло костела св. Єлисавети стрінули ми відділ узброєних стрільців і якихсь студентів. Вони від часу до часу давали сальву в воздух і ширили паніку. Щасливо дійшли ми на двірець. Тут довідалися, що поїзд не відійде. Й ми чекали, а з нами повні почекальні пасажирів. Ліпше було би нам відразу рішитися піти піхотою залізничим шляхом в сторону Брухович, звідки, як опісля ми довідалися, правильно курсували поїзди. А так ми перейшли цілу облогу двірця.

Вже пополудні почалася стрілянина. Скорострїли уставлені на чотирох рогах двірця безнастанно стріляли ніч і день. Поїзди від часу до часу приходили й відходили. Подорожних богато приїздило, однак мало відважувалося іти до міста з двірця вулицею. Богато, почувши музику скорострілів в почекальнях, в панічнім страху всідали до першого ліпшого поїзду, щоб лиш відїхати з головного двірця. Тоді одним з поїздів надїхав четар Осип Сідельник, припадково стрінувся зі своїм братом Василем і прилучився до нашого гуртка. Ми сиділи в почекальні другої кляси під стіною між вікнами, щоб кулька через вікно нас не поцілила, й чекали на заповіджений поїзд у сторону Рави. Але не могли дочекатися. Ліпше зробив о. Кипріян, парох Немирова, який був з нами на двірці й зараз першого дня пішов піхотою залізничим шляхом на Яворів до Немирова. Їсти не було що, а їли ми лиш військові цвібаки, які нам стрільці приносили з розбитих ваґонів. Між залогою двірця порядку не було. Був там вишкіл жандармерії, в нових мундурах, хлопи добре збудовані й службісти та якась горстка студентів з крісами, які лиш робили замішання. Командантом був якийсь четар. Другого дня стрілянини, це є 2-го листопада, перед вечором, стріли замовкли і ми почули: „Амуніції забракло“. Скорострїли заладовано на машину, яка стояла в поготівлю, на неї всів четар і деякі стрільці й відїхали в сторону Підзамча. Було це около 5-ої години пополудні.

Нам, які цей відїзд бачили, зробилося ніяково. По стрілянині, через цілу добу залягла тишина аж у вухах дзвонило. Ми й богато пасажирів стояли на сходах у шкляній галі й надслухували, чи де близько не почуємо „гурра“ і польські леґіоністи займуть двірець. Одна чверть години нічого, друга чверть години — нічого, з ворожої сторони не чути ні одного стрілу. Мимоволі питали ми себе, до кого наші стріляли цілу добу!?

А тут зачинають сходитися ще з ріжних стійок стрільці й питають за командантом.

Ми були голодні і помисловий Василь Сідельник почав міркувати, деб роздобути трохи харчів. Від стрільців довідався, що на черновецькім двірці є якийсь буфет, деб можна дещо дістати. Казав нам чекати в почекальні другої кляси на головнім двірці а сам пішов зі стрільцями по провіянти. А було це вже смерком майже темно, година десь по 6-ій вечором. Електричного світла не було.

Не минуло й пару хвиль, як вбіг Сідельник до почекальні, де ми сиділи й оповів нам таке: „Як вийшов на вулицю зі стрільцями, надїхало сильно освітлене авто, з білою хоругвкою, на нім полк. Вісовський, віцепрезидент міста Сталь і якийсь польський старшина. Питалися за командантом, він представився як такий і одержав приказ завішення зброї на дві години. Авто завернуло і відїхало в сторону міста.

Ролю команданта приділив Василь Сідельник свому братові Осипові, бо цей як четар був у старшинськім одностроєю з відзнаками, сам зробився його адютантом. Зробив збірку стрільців, повизначував стійки, вишукав десь поломаний скорострїл, уставив його при вході, не забув переглянути стаційний уряд, а що найважніше задержав на всякий випадок поїзд, який мав як

останній відїхати з двірця в сторону Станиславова.

По виданню тих розпорядків пішов дальше шукати за поживою.

І не судилося йому таки дійти до черновецького двірця. Надїхало знову авто, яке він казав стрільцям по всяким військовим формам задержати і отримав вістку, що переговори зірвані і що за пів години починається стрілянина.

Блідий зявився перед нами і наказав, що сідаємо на поїзд і зараз відїзджаємо в сторону Станиславова. Так ми зробили. В поїзді погасили всі світла, решта подорожних, яка була на двірці, всіла також, і поїзд около 7-ої години вечором тихо висунувся з гол. двірця. Без перешкоди переїхав станції Кульпарків, Перзенківку, Сихів і потягнувся в сторону Станиславова.

Штаб 5 сок. бриґади на Україні 12. VII. 1919. Сот. Циганик, сот. Косар, кмдт., пор. Рибчак, адютант бр., пор. Микола Ґан.

Тепер прийшли рефлексії, що ми будемо робити в Станиславові, коли нам треба було їхати на північ!

На стації Ходорів, минали ми поїзд, який їхав у сторону Львова. Я, Онишкевич і Дужий, не богато надумуючись пересіли до нього. Оба Сідельники не хотіли і поїхали дальше.

Наш поїзд доїхав до Перзенківки і там казали всім висісти, бо поїзд дальше не поїде. Ми висіли, а з нами парусот ріжних подорожних, головно вояків з фронту. Ми замішалися між них і попри електричну централю, через Стрийський Парк пішли до Львова. Думали. що попадемо на польські стійки, а тут нараз команда „стій“ і бачимо наших стрільців. Це було на вулиці Зибликевича.

Я пізнав знайомого стрільця студента університету Славка Дороша, сина пароха з Вибраніки під Львовом, який також мене пізнав і нас всіх трьох повів до сусідньої касарні, де пізнали ми як команданта добре нам знаного абсольвента прав родом з Угнова поручника Тимка Ґумовського.

Була година 9 чи 10 вечером.

Ми оповіли йому наші пригоди, оповіли, що дві години тому опустили головний двірець через нікого не обсаджений. Він обіцяв вислати в сторону Головного Двірця стежу, себто вулицею Льва Сапіги, бо головний двірець уважали вже за страчений. Дав нам дещо перекусити і ми, змучені по двох неспаних ночах, поклалися спати.

Старшини II. кур. 5. бр. Глушківці, 27. IX. 1919. Кмдт. пор. Манько, ад. хор. Кирилович

На другий день, це є 3-го листопада, рано пішли ми до „Народнього Дому“, де зложили звіт от. Сеневі Ґорукові з перебутої „облоги“ двірця, вийшли на місто і зачали думати якби дістатися до Угнова. Онишкевич захорував і не міг іти пішки. А що мав при собі трохи гроша, то закупив на спільний рахунок ко-

пив на спільний рахунок коня з возом і тим конем у дощ, в зимний вечір пустилися ми в дорогу.

Перемоклі до нитки заїхали ми на ніч до Куликова, переночували у пароха і на другий день на полудне заїхали до Рави, а вечером до Угнова. (Дня 4-го листопада 1918).

Коло читальні, яка була сильно освітлена, я зліз і застав там гурток наших місцевих людей, які нетерпеливо допитувалися, що чувати в світі і що їм дальше робити. Всі місцеві австрійські уряди були вже в українських руках.

Я оповів про події у Львові, дав часописи та публікації Української Національної Ради і піддав: „Найстарший ранґою старшина обіймає команду і „робить військо". Найстаршим був четар Семен Трусевич і він став військовим комендантом.

„Конґо"

(Остапові Зубенкові з Кубані).

Написав: *Роман Антонович*

I.

Біля роздільні хліба стояв довгий шнурок вимарнілих, заросших облич. В більшості були це молоді люди, що чекали, коли грубий, з наполеонськими вусами сторож відчинить велику дубову браму...

— „Конґо" йде — сказав хтось.

Я побачив кремезного мущину з культурним обличчям, з рухливими очима.

Лице в нього було засмалене димом, а руки закопчені немов забрукані оливою.

Він носив широкі сині з темними товстими плямами штани й такуж синю блюзу.

„Конґо" не знав ніколи голоду й ніколи не бракувало йому тютюну до його закривленої люльки з турецьким цибухом.

Тютюн торочив він з недокурків camel-ів, які збирав на світанку по тротуарах, рухливих, променадних бульварів і площ та носив його в бляшаній, червоній коробці від чаю.

Він обідав завжди в корабельних столових в товаристві палячів і „трімерів", а нерадо заходив на ріденькі зупки з макаронів, які даром видавали милосердні монашки бідним людям.

Його називали між босяками „Конґом". Ніхто не знав його справжнього імені, його роду й національності.

Всі знали лише те, що „Конґо" бувалий й володіє мовами, тому й між босяками його любили й поважали.

— — — — — — — — — —

II.

Я стояв у пристані біля анґлійського вантажного корабля.

Журавлі скрипіли, винурюючи з його кадовба щоразто нові мішки жовтого цукру.

На покладі вигукували робітники, матроси...

Надходила обідня пора.

Журавлі змовкли. Робітники сходили з покладу. Вони спішили до пристанної кантини на обід...

Біля корабельного містка зявився „Конґо"... Він оглянувся кругом й помчав містком до гори.

За хвилину вже гонив його на долину з покладу матрос-„вахтман".

Він зійшов з містка, закляв і розглядаючись щось думав. Здається не тратив надії.

Він приблизився до підстави великого залізного журавля, до якої сперся я.

Він побачив мене й усміхнувся...

„Willst du essen? Allso!" — сказав й махнув на мене рукою.

Ми вскочили до рибацької лодки, що колихалась в мурованому доку біля стіни й відштовхнули її від берега. Лодка помчала в сторону корабельного стерна.

Ми опинились біля стерна, а опісля біля якорних линв і ланцюхів.

„Конґо" підскочив й спинався линвою до гори. Я послідував за ним.

Ми станули на покладі корабля.

Помалу, на вшпиньках зайшли до моряцької столової.

Моряки привітали нас охочо й клепали по спинах...

Перед нами незабаром парувала крупна зупа. На столі стояли миски з маслом й морські сухарі. Далі послідував ґуляш з бараболею й компот з сушених брескв.

Нарешті закурили ми пахучий моряцький тютюн й з тріюмфом сходили містком повз моряка-„вахтмана", що глядів на нас великими очима.

Він певно продумував, звідкіля ми тут взялись, коли він так пильно сторожить біля корабельного містка...

З того часу я частіше сходився з „Конґом". Ми стали приятелями.

Не розпитували ми ніколи про наше минуле. Ми стали приятелями.

Часто вештались ми разом по пристані, відвідували кораблі й магазини. Забігали разом й на обіди до матроських їдалень.

— — — — — — — — — —

III.

Ми їхали з „Конґом“ в Африку...

Малий норвежський корабель „Фйорд“ з вантажем данських макухів прямував через Альжир, Оран до Дакару...

Ми їхали „на чорно“...

Моряки тішились нами, та понуро кидав на нас зором високий бородатий Норвежець — капітан. Він усе мовчки наближався до нас, проходив повз нас й так рівними кроками з заложеними взад руками віддалявся...

Нарешті прикликав стерника й щось довго говорив йому.

Нас призначили малювати заржавілі залізні стіни корабля червоною олійною фарбою.

— Весело було!...

Довга дошка колихалась на линвах тут над водою при корабельних стінах. Ми зі щітками на довгих держаках віддавались порученій нам праці.

В долі пінились хвилі моря, вони жуготіли, шуміли, ревіли, тяті гострим кадовбищем північного великана...

Полудневе небо сяло ясним лазуровим блеском й напувало душу розкішним хвилюванням...

Ми були щасливі!...

Праця посувалась вперід. Наше руштування підсувалось усе вище. Ми наближались до крилатої корабельної шруби.

Страшно було поглянути вниз. Там немилосердно торощила спокійну масу води корабельна залізна шруба. Там гуготіло, пінилось, клекотіло...

„Конґо“ стояв якраз над тою Харибдою — кипіння.

Нараз чогось струснуло кораблем.

Я захитався й корчево схопився линви, біля якої якраз стояв.

Мій червоний пензель злетів у море...

Я опритомнів й побачив переляканими очима „Конґа“, що стрімголов летів у морську безодню якраз в сталеві зуби крилатої корабельної шруби. Одно крило жбурнуло ним в безодню зеленої води, щоб він по хвилині виринув з розторощеною чашкою й поломаними ногами...

Спустили човен...

Тіло забрали на поклад.

Я стояв біля „Конґа“... Його робітнича синя блюза була розстібнута. Чорне волосся скудовчене...

З рота вузькою річкою спливала кров... Вона лилась по бороді, заходила на шию й стікала на опорошені дошки покладу... „Конґо“ був мертвий...

З його грудної кишені виглядали клапті мокрого паперу.

Я взяв папір...

Остап Зубенко з Ставрополя на Кубані, біженець з С. С. С. Р. —

...Це була посвідка комітету Нансена...

18. IX. 1933 р.

Один із Хмельничан

Написав: *Теофіль Костpуба*

I.

Доба національної революції, що почалася в Україні 1648. року, відома під назвою Хмельниччини, не була лише соціяльним рухом, рухом, що змагав лише прим. до визволення селян зпід послуху панам. Не була також добою станових розрахунків між шляхтою, в переважаючій більшості на той час в Україні польською, а новим козацьким станом, що змагав вибороти собі рівне шляхті становище в Польській Речіпосполитій. Станові інтереси заступала козаччина давніше, рівночасно погоджуючися з фактом приналежности до Польщі (інша річ, наскільки це погодження було щире). І саме тут лежить основна ріжниця поміж козацькими повстаннями перед Хмельницьким, і революцією, яка зуміла перейти в будову Козацької Держави. Хмельниччина перетворила, згармонізувала інтереси всіх тоді політично-творчих станів в Україні не стаючись лише повторенням давніх козацьких повстань із домаганням збільшення реєстру, виплачення залеглої плати й т. п. Вона видвигнула постулят „визволення всього народу руського (українського)“, як це сформулував у лютому 1649 р. у відповідь послам Речіпосполитої Хмельницький.

Якже це сталося, що первісне стихійне, с е л я н с ь к е повстання, з кличем „знищення панів“ і більше нічого, викликане З а п о р і ж ж а м, що обстоювало свій „реєстр“ і „жолд“, могло стати всенаціональною революцією, боротьбою за здійснення від нікого незалежної української д е р ж а в н о с т и? Які це чинники вплинули на зміну характеру повстання, що зі стихійного і грізного прообразу гайдамаччини, змогли його перетворити в державно-творчий рух? Отсе питання, таке для нас цікаве, знаходить свою відповідь, як поглянемо не лише на Хмельницького, але й на його співробітників — Хмельничан, а також на склад Запорожського Війська вже навіть перед Хмельниччиною.

Вже давніше, від знищення української державности, державно-творчі стани працювали для збереження національних цінностей, які-б не дозво-

лили масі народу затратити свого національного обличча. Нащадки давніх бояр, що зі своїми князями у днях слави здобували нові землі й воювали в обороні рідної країни, князя й держави, зі зміненими обставинами переходили (під литовським і польським пануванням) у ряди магнатів (як прим. Острожські й загалом волинські бояри), або шляхти (галицькі бояри). В нових умовинах національного життя вони бережуть традицію давньої Української Держави й стоять на сторожі національних цінностей. І тому, як у XV—XVI. ст., а зокрема в кінці XVI. й на початку XVII. ст., коли повстає на пограниччі від татарів козаччина, вони організують її як пограничні старости (прим. Дмитро Вишневецький, князь), або й увіходять у її склад і стають її провідниками (прим. Петро Конашевич-Сагайдачний). Вони причиняються до того, що первісно ріжношерста й невиразна, дуже хоробра, але не менше непевна козаччина стає тим, чим повинна була стати: національним військом, завязком нової Української Держави. Ці носії традиції давньої Княжої Держави працювали так, що в часах Сагайдачного можна було сказати про козаків: „Це з того покоління військо, що за Олега, Монарха Руського, у своїх моноксілях (човнах) по морю й по землі (приробивши до човнів колеса) плавало й Константинопіль штурмувало"... — як це писало українське духовенство 1621 року.

Отся шляхта входила й тепер, за Хмельниччини, вже в перших двох роках революції (1684. і 1649.) до Запорожського Війська й надала йому характер національного повстання. Бо хоч і давніше було її в цьому війську дещо, то не все вона могла переробити його в національну силу; дуже часто сама шляхта „козачіла", переймалася становими козацькими інтересами і спускала з очей ширші справи. Треба було, щоби вона вийшла масово, і то у своїх найкращих представниках, у Запорожське Військо — і зорганізувала його в національну армію. Це саме сталося за Хмельниччини.

Як студіюємо козацьке військо в 1648. й 1649. рр., то бачимо в його складі поверх шість тисяч української корінної і зукраїнщеної шляхти. Шляхта займає визначніші становища в козацькому війську й цілком природно — як більше військово й політично вироблений елемент. Шляхтичем був і сам Богдан Хмельницький, і найкращі Хмельничани: Богун, Кричевський, Немирич, Виговський, Мрозовицький (Морозенко народньої пісні) й багато інших. Був це найкращий елемент, який ризикував усім і звязував свою долю з повстанням, що висунуло національні кличі — в першу чергу оборону віри, яку тоді вважалося найважнішою познакою національности. В козацькому реєстрі з 1649 року, де вписано ок. 40 тисяч козаків, бачимо близько 2 тисячі шляхти, між нею багато католиків і навіть неукраїнців, які вже довго жили в Україні й почувалися до солідарности з місцевими, споконвічними тут чинниками.

І саме за спонукою цього національно свідомого й державно думаючого чинника національна революція вже в 1648. й 1649. роках прибирає національний характер. Вїжджаючого до Києва Гетьмана Богдана Хмельницького витає духовенство, міщанство і шкільна дітвора як визволителя нації, як національного вождя. І вже тоді Гетьман Богдан Хмельницький приймає чужоземних послів як незалежний володар держави, як монарх. Він приймає від Патріярха помазання на Володаря, — а між народом ходять слухи, що він „Монархію Руську задумав будувати", як про це тривожно доносили своєму правительству поляки.

Допомогли Гетьманові в цьому ділі його до смерти вірні співробітники, Хмельничани. Без них він не міг би був зробити такого великого діла. І саме про одного з них, хочемо осьтут розказати — про Станислава Михайла Кричевського, полковника чигиринського, що кинув даний йому уряд і перейшов у ряди повстанців. Бувши шляхтичем, став вірним Війську Запорожському, новій національній силі, і на своєму становищі простояв до геройської смерти.

Рід Кричевських належав до старих українських шляхотських родів, і мав родовий маєток Кричів — село над Бугом, у константинівському повіті, тоді в берестейському воєвідстві, на найдальшій північно-західній окраїні нашої Батьківщини. Бачимо там Кричевських уже на поч. XVI. століття. 1516. р. стрічаємо Стецька й Васька Кричевських; у другій половині XVI. ст. Кірдей Кричевський є хорунжим і суддею земським берестейським, а Адам Кричевський також займає уряд судді. Рід був десь до кінця XVI. ст. православним, але, як можна заключати з хресних імен Кричевських у кінці XVI. й на поч. XVII. століть, вони, як багато шляхоцьких родів у ті часи, приймають католицизм і латинський обряд. Отже стрічаємо вже латинські імена: Володислава († 1621), Войтіха (1596), Криштофа (1622) й ін.

Про молоді літа Станислава Кричевського, як також про його найближчу родину, майже не маємо відомостей. Знаємо лише, що він, як пишуть про нього сучасники, вславився в польському війську, й відомий був усім як славний і заслужений вояк. Він уже в 1634 р. підписався на елекцію короля Володислава IV., отже мусів займати визначне становище. Якийсь Кричевський уславився у шведсько-польській війні 1627 р. — можливо, що це був Станислав. Він то також мабуть був раненим у козацькій війні 1638. року, бо стояв тоді по стороні Речіпосполитої. Він був, очевидно, вірним Речіпосполитій — але рівночасно був одним із нечисленних між шляхтою приклонників воєнних плянів короля Володислава IV, щоби знищити Туреччину.

В усній словесності збереглася лише слабенька й історично невірна згадка про Станислава Кричевського. Згадується він у думі про Хмельницького й Барабаша як „староста", підвладний Барабашеві:

Оттоді то Барабаш, гетьман молодий, од сна устає,
Королевські листи у кума свого Хмельницького оглядає;
Тоді й напитку дорогого не попиває,

А тільки з двора тихо зїжджає,
Да на старосту свого Кречовського кличе, добре покликає:
„Ей, старосто, каже, ти мій старосто Кречовський!
Колиб ти добре здав,
Кума мого Хмельницького живцем узяв,
Ляхам, мостивим панам, до рук подав,
Ще б нас могли ляхи, мостивії пани, за білозоров почитати".

Стільки лише дає дума. Вона навіть не доказує, чи послухав Кричевський*) Барабаша, чи арештував Хмельницького й видав полякам. З того бачимо, що Кричевський не став популярним, не був героєм маси; це цілком зрозуміле, бож він був вояком, який проводив регулярним військом, умів згинути за Гетьмана й за волю України, але не був провідником мас. Тому цей кращий син України пройшов в усній словесності непомітно, а залишив по собі память в історії української військовости зокрема.

Перший раз стрічаємо ширшу згадку про нього в 1643. році й то в дуже знаменних умовинах. Автор дневника, Станислав Освенцім, згадує про його іменування гетьманом Станиславом Конецьпольським так:

„На другий день після обіду (себто дня 13. жовтня 1643. р.) виїхавши (зі Ст. Конецьпольським), по милі дороги ми розложилися на нічліг у м. Корсуні, старостві Ймп. хорунжого коронного (Олекс. Конецьпольського); там ми пробули кілька днів. У тому часі саме запорожські козаки чигиринського полку, предложивши перед ЙМ. (себто гетьманом Стан. Конецьпольським) скаргу на пана Закшевського, свого полковника, за великі кривди й тягарі, які зносили від нього з образою їх лицарського стану. І як це все справдив суд ЙМ. й нас усіх, скинено його з того уряду, злагіднюючи кари, на котрі був заслужив, для його давніх великих заслуг. На його місце дав ЙМ. пана Кречовського" (знову та неправильна форма).

Очевидно, що він був добрим для козаків полковником, як його дано для злагіднення тягару власти по Закшевськім. У характері чигиринського полковника він бере участь у боях із татарами. Він, очевидно, сприяв королівським военним плянам, подібно, як тодішній скромний чигиринський сотник, його підвладний, а рівночасно кум і приятель — Богдан Хмельницький. Але справа дуже змінилася на некористь военних плянів, як у березні 1646. р. помер гетьман Конецьпольський і сойм не затвердив военних плянів. Його наступника, Миколу Потоцького, козаки ненавиділи — це був їх кривавий погромщик із 1637—38. рр., самовільна, деспотична й незагнуздана людина. Ця зміна вплинула й на зміну відносин в Україні. Навіть така спокійна людина як Кричевський — і він робиться неспокійним, робить наїзд на містечко Переволочну, яке держав Ольбрихт Арцішевський. Та це не був звичайний собі авантюрничий наїзд; оскільки можемо довідатися з актів справи, був це порахунок із неправним власником, а таких було багато — з кривдою для місцевих горожан, українців. Одною з таких справ була справа Суботова, хутора Богдана Хмельницького, на який теж безправно посягнув Чаплінський, — і яка стала, як символ безправя в Україні, безпосередною причиною грізної національної революції 1648. року. При таких обставинах, коли справа Суботова стала дуже голосною й невигідною для насильників, сталося арештування й увільнення Богдана Хмельницького, при чому Кричевський відіграв дуже важну ролю.

В жовтні 1647. року хорунжий коронний, Олександер Конецьпольський, вирушив був проти татар. Товаришило йому кількох козацьких старшин, м. ін. Станислав Кричевський. В поворотній дорозі донесли Конецьпольському неприхильні Хмельницькому й загнівані на нього через його голосні протести люди, що він ніби-то бунтує козаків. Конецьпольський велів якстій (хоч і безправно, бо це перевищало його компетенції) своєму слузі, Адамові Радлінському, арештувати Хмельницького — тоді вже знову військового писаря. Але на раді военній, яка мала рішити про долю арештованого Хмельницького, заступилися за ним не лише Кричевський, але й кількох польських старшин. Конецьпольський мусів тоді звернутися до гетьмана Потоцького, а Хмельницького лишено на поруку Кричевському.

Але Кричевський знав, що Хмельницького не чекає нічого доброго. Діставши від Потоцького тимчасовий наказ кинути Хмельницького до вязниці, він — улекшує військовому писареві втечу, а сам доносить Олександрові Конецьпольському, що Хмельницький утік із вязниці. Хорунжий коронний дуже тим стурбувався — ще більше тоді, як у лютому 1648. р. стали доходити з Січі вістки про вибір Хмельницького на Гетьмана й його революційні пляни. Але Кричевського, здається, не покарано — й ми далі бачимо його на становищі чигиринського полковника в службі Речіпосполитої.

На приказ вищої влади вирушає Кричевський з поч. лютого 1648 року на Січ, щоби „присмирити бунтівників", але — відступає, бо реєстрові козаки перейшли до Хмельницького. Він вертається до польської служби, але вже тоді був свідомий того, що це повстання грізніше, що воно стає не чим іншим, як боротьбою двох націй: польської й української за владу в Україні. В душі Кричевського мусіла вестися боротьба — між вояком і полковником у службі Речіпосполитої й українцем. Так застав його погром на Жовтих Водах 16. травня 1648 року, в якому він, беручи участь у битві, попав враз із іншими розбитками, в татарські лика.

Та побідний тепер Гетьман Богдан Хмельницький не забув про свого кума і приятеля. За кілька днів Кричевський був викуплений із неволі і — пристав до національного повстання. А щоби виразно зазначити свою єдність із повстанчою нацією, він приймає православя. Крок цей, впрочім, цілком непотрібний, був не виявом його релігій-

*) Також прізвище в думі подане в неправильній формі; повинно бути не Кречовський, а Кричевський.

них переконань, лише політичною маніфестацією єдности з воюючими „в обороні православної віри". Тоді прийняв він православне хрещення й ім'я Михайло.

Від цього часу тримався Кричевський при боці Гетьмана. З ним він перебував і тоді, коли Гетьман скорим побідним походом посувався чимраз далі; був свідком великої переміни, яка з первісного козацько-селянського повстання зробила національну революцію. В літі 1649. року (червень) він, уже як київський полковник у козацькому революційному війську, побиває під Константиновом і змушує відступити грізного князя Ярему Вишневецького.

Врешті почалася облога Збаража. Мало прийти до рішаючої битви, як цілком несподівано прийшла до Богдана Хмельницького вістка, що невтральний досі, замирений із Хмельницьким, а королеві Іванові Казимирові неприхильний литовський гетьман Януш Радивил — вирушив на Київ, щоби з-заду підтяти побідний досі похід Гетьмана Хмельницького. Як грім з ясного неба, так несподівано впала на Гетьмана вістка про похід Радивила. І в тій грізній хвилині, в перших днях липня, він вибирає зпоміж своїх полковників Михайла Кричевського, щоби заступив дорогу Радивилові.

Форсовним маршем, роблячи по 40—50 кільометрів дороги денно, прибув Кричевський, іменований наказним гетьманом, 8. липня в околиці Чорнобиля (над Прип'яттю). Але скоро побачив наказний гетьман, що сильного й наїженого гарматами табору Радивила не здобуде. Звернувся тому по поміч до Гетьмана, — але помочі не дістав, бо під Збаражем теж рішалася преважна справа. Отже лишалося лише — боротися до загину, щоби не впустити Радивила до Києва. Кричевський рішився. Атаками, випадами, всякими воєнними штуками міг він задержати Радивила над Прип'яттю аж до кінця липня. Щойно 30. VII. зведено рішаючу битву під Лоєвом, у якій переважаючі литовські війська побідили, але так, що... відступили, бо не мали з чим іти на Київ!

Кричевський, тяжко ранений, попав у полон. Три дні, доки ще оставав у живих, у гарячкових привидах бачив знищене своє військо. Не помагала старанна опіка лікарів Радивила, перейнятого пошаною до козацького героя-полковника, — і 3. серпня 1649. року розпрощався зі світом Станислав-Михайло Кричевський, до смерти вірний син України. Доручення свого Гетьмана Кричевський виконав: Радивила до Києва не впустив, а 17. й 18. липня заключено зборівський договір. Без Кричевського під Лоєвом ні одного, ні другого — не булоб.

Поховано його на полях під Лоєвом.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки" або „Ґрупи Гофмана").

Напйсав: *Д-р Іван Карпинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

(Продовження).

Щоби докладно представити події на відтинку між Городком Ягайл. і Судовою Вишнею в дні 7. III. 1919 р., переповідаємо ще опис наступу ґрупи Бекера, та заломання її акції. Цей опис зладив Гуперт на основі ріжних польських документів з того часу. Отже на основі його джерел — ґрупа Бекера, по вивантуванні над раном 7. березня в Судовій Вишні своїх частин, що цілу ніч їхали, розпочала зараз, по півгодиннім приготовляючім огні артилерії — наступ, що тревав до год. 7.35. Цей наступ вийшов з лінії Бар—кота (горб) 285 — кота 300 і малого ліса коло коти 307, і мав напрям на полудневий схід. Праве польське крило, що вийшло з Бару, заняло Коців, центр заняв лінію між Коцовом і Долинянами, які також здобув, а ліве крило мало наступати на замок в Долинянах з півночі, а рівночасно мало дістатися до Долинян обходом від сходу на Попелі. Резерва цілої ґрупи була при коті 307, отже за лівим крилом ґрупи. Артилерію мали Поляки під Вовчухами. О 11 год. центр і ліве польське крило заняли рівночасно Долиняни, а одна кольона їх лівого крила опанувала, в дорозі до Попелів, щойно о 16 годині коти 294 і 292. Тимчасом вже о год. 11.30 наступив перший український протинаступ з лінії між Фільварком Генриківкою і Долинянами, проломив там опір одної сотні, а відтак цілого центру й приневолив його до відвороту на узгіря на полудне від Вовчух. Положення Поляків ставало тяжке, а в тій ситуації наступив другий український протинаступ, ведений 16 сотнями з Долинян просто на Вовчухи й двома курінями від сходу між котою 307 і північно-східною частю Вовчух, отже вже почасти на польські зади. Вечером заняли Українці Вовчухи, та взяли 3 девять-центиметрові гармати й богато скорострілів. В польських відділах повстав по замішанню переполох і вже безладна втеча до Родатич. Однак там Поляки не задержалися, по причині цілковитого здеморалізування своїх вояків, і відступили аж до Судової Вишні. В цій битві під Вовчухами страти Поляків були дуже великі; крім 3 гармат і численних скорострілів, що здо-

були Українці, згорів Полякам ваґон з муніцією (1/2 міліона стрілів). Загально ґрупа Бекера втратила тоді 383 вояків, це є майже 30% свого стану. Тільки в Родатичах залишилася давна залога села під командою підпор. Меліхара. „Walki..." 204—205).

Як з цього опису видимо, ситуація для Поляків на цьому відтинку, була вечером 7. березня дуже грізна та могла скінчитися для них катастрофою. Але це не сталося, бо, як пише Гуперт дослівно: „...Українці не були приготовані до використання побіди походом на Перемишль, і вдоволилися опануванням залізничого шляху між Городком і Судовою Вишнею. („Walki..." 206).

І дійсно українські війська на цьому відтинку не були приготовані до походу на захід, бо більшість сил попрямувала на північ і на північний схід в напрямі на Городок Ягайл. Вправді фронтом на захід зверталася „Ґрупа Судова Вишня", але вона цього рішаючого 7. березня щойно творилася, та й то з невеликих сил. Її командант, сот. Ліськевич прибув до неї, зглядно до свого куріня якраз в цьому часі, як вже ґрупа Бекера втікала. Він чув гамір утікаючих, але незорієнтований ще в поземеллю (терені), ані в ситуації, не міг рішитися на це, щоби вдарити на втікаючих хоч би тільки своїм власним курінем а це тим більше, що вже було темно. І так проминула, невикористана Українцями ніч, а за цей час ґрупа Бекера розмістилася в Судовій Вишні, та дещо охолонула з перестраху.

Ранком **8. березня (1919. р.)** розгорілися бої на відтинку Городок Ягайл.—Судова Вишня на ново*). Українські частини провадили операції після пляну, уложено ще 6. III. на згаданій воєнній нараді в Гошанах (мимо цього, що змінена ситуація вимагала іншого пляну) в трьох ґрупах з головним ударом на північний схід, це є на Городок Ягайл. Куріні Бриґади У. С. С. перейшли широким фронтом залізничий шлях коло села Браткович, заняли приступом це село, та узгіря на північ від залізничого шляху, який основно нищили; це відбувалося в такий спосіб, що зривано рельси (шини), розкопувано насип а мости висаджувано у воздух, при чому уживано до помочі населення сусідніх сіл. Ця ґрупа посунулася аж під село Бурґталь, якого однак не здобула. Менше-більше в тім самім часі куріні „Ґрупи Городок" наближувалися до міста Городка та до села Черлян, відкидаючи польські частини взад. Однак наступ на обі ці місцевости не мав успіху.

Найбільш завзяті бої цього дня відбулися ко-ло Родатич, та на захід від тієї місцевости аж по присілок Княжий Міст. Участь в цих боях по українській стороні брали: Гуцульський Загін чет. Голинського та III. курінь сот. Ліськевича. Коли рано (8. III.) два куріні „Ґрупи Судова Вишня", а це I. курінь пор. Тарнавського і курінь сот. Коробейка підсунулися як найближче до Судової Вишні, III. курінь сот. Ліськевича, тепер під командою пор. Савицького, наступав двома сотнями а це пор. Вербицького й чет. Мороза на присілок Княжий Міст. Сотня чет. Мороза заняла присілок та старалася знищити залізничий шлях, а сотня пор. Вербицького заняла становища на північ від залізничого шляху, та навязала звязок з Яворівцями, які в силі пів сотні прийшли в район Княжого Мосту. Остання сотня III. куріня під командою пор. Олександра Трача та одна сотня з куріня пор. Тарнавського відійшли були в напрямі на Родатичі, де ще держалися Поляки. Звязок, який III. курінь навязав з Яворівцями, переривали все два польські панцирні поїзди. Щоби їх унешкідливити, уміщено недалеко залізничого шляху одну або дві гармати, що могли-б ці поїзди острілювати, а крім того приступлено до їх знищення в інший спосіб. Чет. Вайнгаймер з невеличким відділом кавалеристів знищив залізничий шлях перед одним панцирним поїздом саме тоді, коли він виїхав із Судової Вишні на поміч польській сотні в Родатичах. Коли цей панцирник минув Княжий Міст, знищено невеликий залізничий міст який там находився і в цей спосіб відтято йому відворот. Коли ж він зблизився до місця, де шлях був ушкоджений, вискочило на нього 8 вояків з ручними ґранатами, а це: чет. Вайнгаймер, дес. Теодор Винник, дес. Степан Мудрий, дес. Степан Чирчиняк, дес. Іван Самуляк, стр. Гринько Шеретей, стр. Андрій Шеретей і стр. Володимир Моровський, та примусили залогу панцирника піддатися; це сталося при чинній допомозі сотні пор. Вербицького й чет. Мороза. Коли залога піддалася, дістав машиніст наказ пустити поїзд на знищений шлях, де він перевернувся. Передтим забрано з нього 1 гармату й 2 скорострільні. Цей поїзд називався „Wściekły" а був опанцирений тільки з боків. По знищенню цього панцирника приступлено до основного знищення залізничого шляху коло Княжого Мосту, при чому покористуванося довколичним населенням.

Майже в цьому самому часі відбувся кривавий бій коло Родатич. Тамошньої стації боронила дуже сильна польська сотня, що складалася зі самих краківських і варшавських студентів під командою підпор. Меліхара, в сильних, укріплених окопах. Чет. Голинський дістав ще попереднього дня приказ заняти цю стацію. Коли розвідав докладно ситуацію, післав одну сотню на право з наказом вдарити на Поляків з півночі, одну сотню, що мала наступати зі сходу, уставив по обох боках залізничого шляху, а кавалерійська сотня відійшла в полудневу сторону, щоби зайти Поляків із заду, не допустити їм скріплення, та нікого зі залоги не випустити.

О 2-ій год. пополудні рушили обі сотні з означених місць до наступу, який Поляки відбили.

*) Опис подій 8. III. 1919 поданий на основі: А) Друковані праці й джерела: 1) Hupert: „Walki o Lwów" (стор. 206 і 208); 2) Будз Петро: „Гуцули в боях під Городком..." (Укр. Скиталець" ч. 12 з 1922 р. стор. 8—9); 3) українські та польські пресові ситуаційні звідомлення з цього часу; 4) нотатка в часописі „Стрілець", ч. 13 з 26. III. 1919 р., стор. 6 (про тих, що здобули панц. поїзд „Wściekły".

Б) 1) Рукопис о. д-ра Вергуна (Іст. 8 Бриґади); 2) спомин (рукопис) п. мец. Аатона Тарнавського (зладжений для автора), 3) устні інформації (вельми цінні п. інж. Антона Ліськевича; 4) кілька дрібніших інформацій.

Гуцули знову рушили до наступу. Тоді надійшла з півночі, від сторони села Родатич, сотня пор. Трача, який вислав хор. Микитинського з около 120 стрільцями на стацію. Він вдарив на Поляків ззаду. Рівночасно надбігли й Гуцули та разом рознесли польську сотню. З тієї сотні остало здоровими 78 вояків з 4 старшинами, що в останній хвилині піддалися та 6 інших з командантом, які пробилися до Городка. Решта згинула або була ранена. А й Гуцули понесли значні втрати, бо мали кількох вбитих та 32 ранених*). Загін чет. Голинського й сотня пор. Трача залишилися в Родатичах до слідуючого дня, це є до 9. III.

Цього дня, як подає укр. ситуаційне звідомлення з 9. III., знищено коло Судової Вишні ще другий польський панцирний поїзд.

Це булиб важніші випадки в дні 8. березня 1919 р.; вони принесли остаточне перервання та знищення залізничого шляху Львів-Перемишль на досить великім відтинку, бо починаючи від Княжого Мосту, на схід від Судової Вишні, аж під сам майже Городок Ягайл., а це було дуже важним фактом. Але поза тим акція розвивалася досить пиняво, а багато жертв і часу забрали бої льокального значіння, що не впливали рішаючо на хід цілої операції, як цей бій коло Родатич, або боротьба з панцирним поїздом. Причина пинявости акції лежить, як вже згадувалося — в неприміненню пляну операцій до витвореної нової ситуації, а також в тім, що сусідні ґрупи військ, ближчі й дальші, не проявляли активности, або проявляли її в недостаточних розмірах Приміром „Ґрупа Крукеничі" (II. ґрупа 8. Самбірської Бриґади), якої акція могла рішаючо вплинути на цілість операцій на відтинку Перемишль-Городок Ягайл., не виконала навіть жадного демонстраційного підприняття. Вона здобулася тільки (а то й може не сама) на знищення залізничого мосту (впрочім дуже основне) коло Медики, якого направа забрала Полякам 3 дні часу, через що ґрупа Бекера в Судовій Вишні, як також і невелика ґрупа ротмістра Борковського в Мостиськах були відтяті від Перемишля. Розумно поведена акція могла зліквідувати тоді принайменше одну з цих ґруп. Та це не сталося, а бездільність „Ґрупи Крукеничі" дала змогу Полякам вдержатися на заниманих становищах від Судової Вишні — по Перемишль.

Більшою активністю визначилася янівська ґрупа, бо зробила тоді випад на Вороців і Мальчиці та вдерлася була до Каменоброду, але з яким успіхом, не знати. Але тут Поляки обсадили село Речичани, на захід від Каменоброду. Також трохи підприємчивости проявив український відділ, що був на північ від залізничої стації Мостиська, бо зробив випад з Черняви та заняв село Године. Але 7-ма Львівська Бриґада на відтинку Любінь Великий—Ставчани не проявила жадної діяльности, через що дала змогу польським частинам з цього відтинка ратувати ситуацію під Городком.

На загал українська офензива в дні 8. березня 1919 р. довела тільки до проломання залізничого шляху Львів—Перемишль, але не осягнула рішаючої побіди. Внаслідок надто повільного темпа, непримінення пляну до нової ситуації і бездільности сусідних ґруп, не знищила більших польських частин, дозволила розбитій ґрупі Бекера консолідуватися на вигідних становищах в Судовій Вишні, та не розвинула відразу цього-ж 8. березня сильного наступу на лінію Черляни—Городок Яг.—Бурґталь, якої проломання поставила собі за ціль. Цю лінію можна було тоді певно проломити наглим а рішучим ударом усіх частин, що там оперували, та заняти Городок і посунутися на схід. Але через пинявість започаткованого на цю лінію наступу, він не увінчався успіхом і Поляки змогли сконцентруватися на цій лінії та її відповідно обсадити й у часі дальших українських наступів у слідуючих днях — її відповідно боронити. Всі пізніші українські наступи на цю лінію, якої проломання забрало всю увагу українській команді, а через те відтак причинилося до пізнішої катастрофи, стрінулися з дуже сильною обороною й остаточно заломилися. Та про це буде ще мова в дальшім описі.

Вертаючи до подій 8. березня 1919 року, зазначуємо, що ситуаційне звідомлення Українського Ґенерального Штабу з цього дня представляє хід подій досить докладно. Читаємо там: „...У Городка: Наш, вчера початий, протинаступ межи Городком і Судовою Вишнею увінчався сьогодня новим успіхом... Сьогодня вчасним ранком під сильною артилерійською підготовкою наші частини переступили широким фронтом залізну дорогу, заняли приступом село Братківці та узгіря на північ від залізниці. У тім занятім відтинку залізниця в кількох місцях основно знищена, та всі мости висаджені у воздух, чим вкінці получення Львів—Перемишль перервані. Наші частини, які наступають з півночі, вдерлися в горішну часть Каменоброду й заняли Мальчиці. Спільними силами північних і південних ґруп оточено Судову Вишню зі сходу, при чім одна ворожа панцирка скинута з тору, а нами захоплено з неї одну гармату і 2 скорострільні. З Черняви виступивши наші відділи, заняли село Године, на північ від Мостиськ...".

А польське ситуаційне звідомлення згадує про ті події щойно 9. березня ось так: „...Ворожі відділи вдарили на... Черляни, Бурґталь, Вороців... В декотрих місцях втікла українська піхота вже під впливом нашої артилерії. В інших місцях дійшло до бійки зблизька. Завдяки енерґійній обороні, ворог був скрізь відбитий. В околиці Родатич, Судової Вишні і Мостиськ бій іде далі. Наші війська змагаються з переважаючою силою ворога. Ворогові вдалося хвилево удержатися в Братковицях і перервати залізничу комунікацію...".

Перемогу на фронті задемонстрували українські частини в Рудках тим, що поставили на рин-

*) Кінцевий опис здобуття стації Родатичі поданий П. Будзом, в згаданім в замітці спомині, відбігає дещо від наведеного мною, який подаю на основі інформацій п. інж. Ліськевича, який був командантом ґрупи Судова Вишня. Цю інформацію п. Ліськевича уважаю за вірнішу. Рівнож справлюю дату наступу загону чет. Голинського на Родатичі, бо цілком певно п. Будз помилився, подаючи замість 8. березня — 9. березня. І. К.

ку 3 здобуті польські гармати. Про цю перемогу свідчила також і досить поважна скількість полонених, яких переведено через Рудки. Чи були ще якісь спеціяльні приготування до відсвяткування побіди в Рудках і в Рудеччині не знаємо. Але автор брошури: „Rudki pod okupacją ruską“ пише про це дослівно так: „W dniu 8. III. przyprowadzono większą ilość naszych jeńców (138)... Aby zwycięstwo zademonstrować chłopstwu, wywlekli Ukraińcy na Rynek przy targu 2 armaty, rzekomo zdobyte na Polakach pod Wołczuchami... Mimo ogłoszenia w Hromadskiej Dumce o zwycięstwach, iluminacja kartkowa, przygotowana na obchód z okazji zwycięskich sukcesów i zajęcia Lwowa, nie odbyła się. Żołnierze mieli otrzymać upominki w okolicznościowych broszurach...“ (стор. 20).

Звіт із Загальних Зборів укр. кооп. „Калина“, Вінніпег--Канада

По всьому світу розкинена стрілецька братія! В кожній країні найдеться їх досить. Живуть по більшій части одинцем, але подекуди організуються в гурти і товариства. В Спол. Держ. Півн. Америки істнує центральна Українська Стрілецька Громада у Філядельфії, по інших містах її Гуртки. В Канаді зорганізували бувші учасники визвольних змагань у Вінніпегу кооперативу „Калина“. Наше Видавництво передало тій кооперативі своє генеральне заступництво на цілу Канаду. Перед нами звіт з чергових загальних зборів „Калини“.

Треті Річні Загальні Збори Української Кооперативи „Калина“ у Вінніпегу відбулися дня 10. квітня ц. р. в льокали кооперативи під ч. 153 Мк Грегор вул. Збори тривали від 8.30 до 12 30 год. веч. Голова Т-ва Е. Василишин привітав присутніх членів та відчитав порядок нарад, який принято і з черги приступлено до обговорення поодиноких точок. Насамперед відчитано і принято протокол з останніх Заг. Зборів, почім В. Тополь-ницький предложив фінансовий звіт за мин. рік, даючи пояснення до кожньої позиції, як їх належить розуміти та розбіраючи критично маєтковий стан.

Присутні з увагою вислухали цього звіту, була це дійсно цінна лекція для членів кооперативи, як належить вести підприємство, щоби з нього був для членів хосен та щоб воно успішно розвивалося. Ізза того, що економічна ділянка у нас в Канаді серед українців ще не розвинена, в нас дуже мало зрозуміння для справ ведення підприємства. Кооперація під цим зглядом є незвичайно відірваним явищем, вона дає можливість всім членам, а головно тим, які входять в дирекцію, навчитись, як підприємство вести та як його контролювати. Звичайно забірає це більше часу, щоб відповідне знання набути, та в кого не бракує доброї волі і охоти, в кооперативі має до цього дуже добру нагоду. Праця в нашій кооперативі особливо в початках її велася більше доривочно ізза браку фахових людей, нині всежтаки після трьохлітньої практики маємо вже спорє число членів, які засвоїли собі потрібне знання до ведення кооперативи. Апарат нашої кооперативи наладнаний як слід, запроваджено всі потрібні книги, наладнано торгівельні зносини з ріжними підприємствами в Канаді і Ст. Краю, звязки з Канадійським Кооперативним Союзом, як рівнож з Ревізійним Союзом у Львові та другими кооперативними установами. Дирекція „Калини“ відбуває правильно свої засідання що місяця.

Управитель „Калини“ С. Кутний подав короткий діловий огляд, з якого присутні довідалися, що головним предметом торгівлі кооперативи є українські книжки, в першій мірі видавництва „Червоної Калини“ у Львові, якої „Калина“ є генеральним заступником на Канаду, а дальше всякі інші видання так зі Ст. Краю, як і з Канади та прочих частей світа, де живуть українці. Крім того робила „Калина“ на протязі мин. року значні обороти в продажі вугілля і дров. Позатим предметом торгівлі „Калини“ є мистецькі вироби, образи, килими і т. п. В липні 1932 р. перебрала кооператива також аґентуру корабельних ліній і як показалося і в цій ділянці мала вона досить добрий успіх. „Калина“ мала лише незначні обороти в самому місті Вінніпегу, натомість на провінції звязки її дуже гарно поширились, особливо укр. товариства та гуртки УСГ, які краще розуміють вагу кооперації, посилають свої замовлення до „Калини“ і цим дають доказ, що цінять нашу установу.

Від імени Дирекції виголосив звіт Е. Василишин. Поза звичайними місячними засіданнями Дирекція старалась також про організаційну та культурно-освітню сторінку товариства, до якої то праці є кооперативи обовязані після своїх засад. Протягом останнього адміністраційного року Дирекція приєднала 6 нових членів так, що з кінцем 1932 р. число членів „Калини“ зросло до 29, в тому дві жінки. З рамени Дирекції було поміщено в пресі кілька статтей на тему кооперації. Члени Дирекції віддавали багато своєї праці для кооперативи, всюди де цього вимагала потреба, щоби в цей спосіб зменшити кошти завідування. Кооператива має нині свою маленьку бібльотеку, з якої члени мають змогу користати і вчитися кооперації, кромі того передплачуємо фахові часописи, а саме місячник Канадійський Кооператор та Господарсько-Кооперативний Часопис зі Львова.

Переходячи з черги до точки розподіл, Заг. Збори рішили признати уділовцям 5% дівіденди від уділів за р. 1932 з тим, щоби не виплачувати її готівкою, лише приписати кожньому членові на рахунок його уділу, рівнож приділено з надвишки $ 200 на резервовий фонд, а $ 26 83 на просвітний фонд.

До Дирекції на р. 1933 ввійшли слідуючі члени: В. Топольницький — голова, Д-р І. Гуляй (Мон-

треал) — містоголова, Ст. Цибульський — секретар, Д. Ґерич — скарбник, Ю. Бідочка, Н. Бугай, І. Савчук (Торонто). В склад Надзірної Ради ввійшли: Е. Василишин, Д. Набережний і О. Тарновецький.

Жива дискусія розвинулася при точці внески і запити, яка затягнулася поза 12 год. ночі. У членів слідно велике заінтересування своєю кооперативою, у кожнього бажання, щоби її бачити в як найкращому положенню. Дискусії зводились головно до того: перенести кооперативу по можности на головну вулицю, повести кампанію за приєднанням більше членів, поширити предмет діяльности кооперативи на ділянки, які лише будуть надаватись. Мусимо дати укр. громадянству можливість заспокоювати як найбільше своїх щоденних потреб через кооперативу. Кооператива повинна в першій мірі зосередити всю торгівлю укр. книжки в Канаді, обєднати в своїх рядах як найбільше число людей віданих кооперативній ідеї, пропаґувати кооперативний рух між українцями в Канаді так, щоб він з часом охопив як найширші круги; одним словом дати почин укр. кооперації в Канаді на здорових основах і цим причинитись до зросту наших сил на економічній ділянці, котра до тепер була найбільше занедбана. **Ст. Цибульський,** секр.

Пів року під більшовиками

Написав: *Микола Алиськевич*

(Продовження)

Настала ніч. Десь недалеко упало кілька крісових стрілів, потім більше. Ми ще більше налякалися. Згодом стріли затихли і настала тишина. Ми поволі заснули і пробудилися рано, коли до нас на під вийшов син діякона — Вітя. Він почав нам розказувати, що вчора дуже погано було, більшовики розтаборилися у мешканні діякона і під загрозою арештування діякона жадали нашої видачі. Вечером повиставляли доокола села застави і мали йти перешукувати село. Тимчасом про все довідався б. штабскапітан російської армії, який мешкав у селі, наладував наломаними кусками цвяхів свій дробовик і почав разом з трьома сільськими хлопцями обстрілювати заставу, яка засілася над яром недалеко хати штабскапітана. По кількох вистрілах застава утікла і зголосила своєму командантови, що напали її повстанці. На сю вістку комендант наказав постягати всі застави і чимскоріш утік зі своєю частиною в напрямі Чечільника.

Син діякона порадив нам приміститися тут під лісом, щоби в кожній хвилині ми могли скритися. Ми вислали нашого хазяїна підводою по наші річи, які він небавком привіз, а самі заквартирувалися у крайного хазяїна під лісом у стодолі. Селяни весь час зносили нам ріжні харчі, хліб, солонину, яйця, сметану, ба й тютюн і радили нам нікуди не йти.

Так пересиділи ми в тім ярі кілька днів. Вітя щодня нас відвідував, приносив харчі і книжки до читання. Одного вечера зайшов до нас і остеріг, щоби ми уважали, бо до села прибули два тайні більшовицькі аґенти, щоби нас вислідити. Ту ніч ми ще переночували у стодолі, а рано пішли через гору у другий яр, щоби там найти собі нове приміщення.

Ми зайшли у крайну від ліса хату і застали в ній повно людей, на столі розложені пшеничні хліби, а в кождім заткнена свічечка. Побачив нас господар дому і не питаючи нічого, порозсаджував нас за столом, ставлячи перед кождим з нас один хліб зі свічкою. Тепер встали всі присутні і почали в голос молитися, а по молитві засіли знов за стіл. Хазяїн вияснив нам, що він справляє поминки. Подали нам смачний товстий борщ, по нім пшоняну кашу на молоці, студенець, по нім голубці, вареники, а на кінець пшеничні блини (паляниці перекладані маслом), а всі потрави переплітані самогоном. По принятті, знову всі помолилися, кождий взяв з собою бохонець пшеничника і попращавшися з господарями, відійшов.

Ми спитали господаря, чи не могли би ми в нього приміститися, подаючи рівночасно причину нашого ховання. Господар радо згодився, почім ми відійшли по річи і перенеслися на наше нове місце; у нашім сусідстві жив і згадуваний штабскапітан. Від тепер змінювали ми наш нічліг і час до часу переходили в другий яр на давну кватиру. За весь час селяни радо нас скривали, а й харчами не скупилися. Тепер мали ми нагоду пересвідчитися про гостинність українських селян. Селяни зносили нам один наперед другого хто що міг і видно співчували з нами, а знову з другої сторони ненавиділи комуни.

Прихильне відношення до нас маємо завдячити виключно нашій Галицькій Армії, яка зуміла своєю поведінкою здобути собі симпатії мешканців українського Поділля без ріжниці віри й народности.

Одного дня вернув Вітя з Кодими і привіз нам новини, а саме, що наші бриґади перейшли від більшовиків на сторону Поляків, де спільно з Петлюрівською Армією йдуть разом з Поляками проти комуни і тепер фронт є вже між Вапнярką і Чечільником. Через це проголосили більшовики над Галичанами червоний терор. В Одесі мали багато Галичан половити, замкнути їх опісля в товарові вози і обстрілювати скорострілами, при чім багато наших згинуло. Порозстрілювали теж багато у Вапнярці, Бірзулі, Київі і Винниці. Тут і причина, чому вони й на нас так завзялися.

Накінець поінформував нас ще про повстання Шепаровича та що Тютюнниківці заждали були

під Чечільником на повстанчі відділи ґен. Павленка й Волинця, які зараз по нашім відлученні від повстанців надійшли зі сторони Балти і всі разом перебилися крізь більшовицький фронт між Вапняркою і Чечільником і нині наступають у злуці з Петлюрівцями. Останні вісти дуже на нас подіяли. Ми не могли віджалувати нашого нерозважного кроку, коли залишили повстанців.

Зі слідуючим днем почалися перемарші більшовицьких частин; ми бачили їх здалека з яру, а що всі вони переходили попри церкву, розвідувався Вітя все про їх сили, напрям і ціль маршу і все нас про те інформував. В цей спосіб і дізналися ми, що простір між Дністром і Вапняркою держать українські сили, від Вапнярки на північ польські, з противної знову сторони від Дністра по залізничу лінію Бірзуля-Вапнярка держить фронт 72. більшовицька бриґада, а дальше XII. армія, а командантом фронту є Катовський, бувший каторжник; тепер він сидить зі своїм штабом в Кодимі. Ми оглядали більшовицькі бриґади, які не числили більш як 150 людей, а всі майже були босі, в подертих одягах і з крісами на шнурках; не робили вони враження армії, а збиранини.

Під впливом наших надій на скорий поворот до наших частин ми вже так ожили, що важилися навіть раз зайти до діякона; але не довго там побули, бо небавком надігнав якийсь кінний відділ і ми мусіли скоро городами усікати назад у наш яр. Два-три дні перебули ми у Івана, певні, що таки кінець-кінців ми ось-ось освободимося, аж тут прибігає Вітя і радить скритися на іншім місці, бо прибули знову тайні аґенти і у них він підслухав, що вони знають про місце нашого сховку. Тепер нічого нам не лишалося, як утічи в ліси і там тих кілька днів пересидіти. Так ми й зробили, зібрали наші річи і пішли в ліс; назгортали сухого листя, простелили на нім, а що в нас були ще кожушки й коци, зрештою й ночі були короткі й маєві, то вигідно нам спалося. Щоби вдержати звязок з селом, ми взяли з собою сина хазяїна, Павла, і цей раз у день доносив нам харчі.

Слідуючого дня повідомив нас Павло, що ранком перетрусили більшовики всю хату Івана і домагалися нашої видачі. Забралися щойно, коли хазяїн подав, що ми день передше вибралися в напрямі Чечільника. Тепер ми зрозуміли, що наш побут в селі доволі небезпечний і ми мусимо вже діждати фронту в лісі, а йти в напрямі фронту більш чим небезпечно, бо на кождім місци вештається повно більшовиків. Наше життя уладнали ми в лісі ось як: харчі доносив нам вперед Павло, а опісля переодягся по селянськи наш Бугаєць і раз на день заходив по харчі в хату Івана; книжки до читання і вісти зі світа доносив нам Вітя. Поки була погода, було якотако; однак коли раз настала буря і потревала цілу добу, тоді на добре відчули ми лісове життя: перемокли до нитки, ба й леговище наше зовсім замокло, всі річи мов з води виняті, студінь трясла нами мов пропасниця. Як лише настало сонце, повилазили ми на дерева і в цей спосіб себе осушували. Ліс був густий, що й проміння сонця не пропускав.

Обсушившися, рішилися ми піти в глиб ліса і там поставити собі бодай примітивну криївку. І дійсно найшли відповідне місце недалеко потічка на горбочку в гущавнику, правдивім пралісі. Понарубували ми гиляк, назбирали ріща й сухого листя і виставили велике піддашебуду, накрили гиллям, опісля накидали листя і мали так примітивну охорону перед дощем. Але не зовсім вона нас хоронила, бо у сильніший дощ все ми мокли; постіллю служило нам листя, подушками наші наплечники, а найближчими сусідами нашої палати були два борсуки. Новим нашим місцем були ми вдоволені, вірні приповідці: „нема такого зла, щоби не могло ще погіршитися!“ — бо дійсно були ми безпечні, віддаль від краю ліса була щонайменше 3 кільом., наш гущавник міг би був нас виратувати навіть у найбільшій небезпеці, а вкінці мали ми вже який-такий дах над головою.

Спосіб нашого життя нічим не змінився. Явився у нас у відвідини Вітя і подав нам, що фронт установився в Жабокрищі і Ободівці, селах о 8 клм. віддалених від Чечільника, а від нас на 18 клм.; значить один день боротьби і ми свобідні. Чуємо вже добре гарматні стріли і то обосторонні, а кождий стріл несе нам що раз ближчу надію на зреалізування наших мрій. Почали ми наївно укладати наші пляни і військові приділи в найближчих днях. Ба й вечером при місячній ночі якось чет. Лучці язик розвязався і він почав бавити нас дотепами. Тоді забувалося й про наше горе і ми відживали. Почувалися начеби у себе дома.

Ждемо, чи не чути зближення фронту, другого дня те саме, хоча гарматна перестрілка дальше треває; можливо, що по нашім боці ждуть підкріплення сил, тому треба ще кілька днів заждати — успокоювали ми себе. Якось по полудні надносить нам Вітя в товаристві одної панночки книжки до читання. У панночці пізнали мої товариші знану з Балти учительку Ізотову, свідому і діяльну Українку. Вона вибралася до своєї рідні на село, бо в Балті вже небезпечно їй було, тимбільше, що більшовики арештували дві її сестри. А що рідня діякона була їй знайома, вступила до неї і тут довідалася про наш побут. Прийшла нас відвідати і від неї почули ми страшні новини: по нашій утечі з Балти більшовики дуже за нами розшукували і виарештували богато свідомих одиниць із Балти. З наших остав був у Балті пор. Дубас, але не міг дальше скриватися і втік у Коритну. Що з ним діється, не відомо. Отам. Чолган вернув у Балту і переживаючи більшовицькі терори дістав нервове потрясення. Чет. Черевко скривається у Балті. Чет. Жила утік був у Коритну і по кількох днях написав до повітового комісаря Балти, щоби вислав по нього стежу, бо він як комісар освіти хоче вернути до служби, а що має при собі більшу суму урядового гроша, боїться сам іти. Комісар вислав дійсно по Жилу 3-ох червоноармійців. Коли вони довго у Коритну не являлися, знетерпливлений Жила забрав з собою гроші і вийшов

у напрямі Балти. По дорозі убила його вислана по нього стежа. На пізніших допитах боронилася стежа тим, що вбила чет. Жилу тому, що це був „Галичанин". Небіщик був одягнений в стрілецький однострій. Здогадуються, що червоноармійці убили його з метою рабунку. Тіло пок. Жили похоронили большевики з великими почестями на балтському кладовищі..

За нашим вижиданням сходив день за днем і звільна наблизилися зелені свята. Коли і досіль фронт вперед не посунувся, почали ми тратити надію на нашу злуку з Галичанами і в слід за тим почало нас огортати що раз більше пригноблення.

Ніч перед Зеленими святами була нам чогось надзвичайно прикра. Супокійна, тепла, місячна і зоряна. Видно було мов у день. Запахи червневих цвітів і розвитих дерев пропоювали тепле повітря. Кого 10. год. вечером чуємо в Поповій Греблі сільську музику. Видно якесь весіля. Ми як вигнанці лежали на землі в лісовій гущавині. Про сон і бесіди не було. Ми розмовляли. Коло півночі чуємо в лісі туркіт воза; наслухуємо, зближається у нашім напрямі; перелякані скоро одягаємося, набиваємо кріси, певні того, що більшовики розвідали про нашу криївку і нічю підїзжають, щоби нас у сні заскочити. Віз спинився під нашим горбком. Утікати було неможливо, бо ворог за ломотом гиляк під нашими ногами був би нас вислідив. Ми причаїлися поза дерева і ждемо ворога з крісами в руках. Чуємо людські кроки просто до нас. Ось кроки вже коло нас, кричимо „стій!"

— Не бійтеся, це свої — була відповідь.

— Хто такий?

— Це я Павло, а чого йду до вас, побачите.

Ниблизився до нас, а з ним бачимо і штабскапітана, несуть у двох повний кіш. Даруйте — каже штабскапітан, що вас нічю злякали, ми прибуваємо до вас з празником Духа, щоби він вас не опускав. І тут подав нам повний кіш печива, мясива, тютюну і горівки. Ми зараз взялися до перекуски, а розговорюючи з нашими щирими гістьми, не стямилися, як на небі поблідло і почало свитати. Тоді оба гості відїхали. До полудня наложили ми недіспану ніч, а по полудні гостили у себе Вітю з його сестрами і обома панночками Нестерівськими. Прикро було нам вечером їх пращати, але лекше ставало на серці на думку, що з нами співчувають майже всі мешканці Попової Греблі.

Дні за днями минали, а нашого визволення не приносили. В селі кватирували раз у раз червоні відділи і не посувалися ні взад ні вперед. Артилерія ще час до часу давала знаки життя — значить, фронт на місці. В такій непевності перебули ми вже поверх 2 тижні від Зелених Свят. Нашим уріжноманітненням було хіба те, що час до часу добре нічю перемокнемо, а потім у день осушуємося і один другому витягаємо з тіла лісові кліщі, які нам на добре надокучали. Раз почули ми від Віті, що більшовицькі відділи вибираються зі села, бо польський фронт подався взад. Прикрішої вістки не могли ми почути, бо тут пропала вже наша вся надія. Остаточно врадили ми заждати ще кілька днів, може це лиш маневр. Колиж ця чутка справдилася, нічо нам не лишалося, як пробиватися до румунської границі, щоби через Румунію дістатися домів. З тим наміром ми лишилися ще на кілька днів у лісі.

Була саме тоді ніч під неділю. Ми поснули. Одначе пор. Лисому, який спав з краю нашої криївки, не спалося, бо всю ніч зуби його боліли. Над раном будить мене Лисий притишеними словами: „пане сотник, вставайте, бо хтось до нас підходить з псом". Заки я встав, всі пробудилися. — Чуємо гавкання пса щораз ближче нас. Я вийшов з буди і почув у корчах кроки людини, а за хвилю показався з гущавника якийсь мужчина. Коли він зауважив мене, пристанув і зблід як стіна. На питання, що тут робить, переляканий відповів ледви чутними словами: „птиці шукаю!"

— Тут жадної птиці нема — відповідаю, і міжтим вже всі мої товариші вийшли до мене. Незнайомий відійшов назад, але ми прочували, що це не звичайний ловець, тому кождий з нас взяв кріса в руки і уставив у деякій віддалі один від другого за деревом. Стоїмо так готові до самооборони, нараз чуємо рівночасно із всіх сторін людські кроки, які з псом зближаються до нас. Ми окружені. Відповідно до напряму кроків перемінюємо наші становища; чуємо кроки що раз ближче нас, вкінці показуються людські постаті з крісами в руках. Вийшовши на край гущавника пристанули. Ми бачимо їх усіх, але вони нас не бачать. Нараз виступає трьох з них і прямує до нашої буди. Тепер ми повискакували з поза дерев і питаємо, чого вони хочуть.

— А ви що за одні — питають вони...

— Ми полонені.

— Маєте щастя, бо ми думали, що ви бандити, тому хотіли на вас напасти і постріляти — говорили — і зближилися до нас вже всі. Було їх 12 душ. Усі з крісами і дробовиками, багнетами, ба й ручними бомбами. З очей не гляділо їм нічого доброго. Ми держимося обережно.

— Вас певно буде тут більше, коли такий великий шалас маєте?

Дійсно у нашій буді могло би вигідно примістися 30 осіб.

— Так — відповідаємо — нас є тут 25.

— Ми — кажуть — вийшли на лови і за слідом пса вийшли на вас. Але ви — як бачимо — Галичани. Візьміть собі отсі ягоди (дали нам черешні) і жийте спокійно. У нас в селі Борсуки ховається теж двох ваших братів і коли хочете ходіть з нами до них.

З ними вибралися Лучка і Сидорович. Відійшли в Борсуки, а ми у квірку остали. По відході цього ненадійного товариства були ми дже несупокійні бо перечували, що ті люди не за птицею сюди прийшли. Мали якісь лихі наміри, але в останній хвилі здержалися з незнаної нам причини. Може боялися, що нас тут більше. Такі думки переслідували нас весь час і ми вирішили змінити наше місце, але щойно над вечером, бо сьогодня неділя, певно прийдуть до нас з села у відвідини і не знали би, де нас шукати. (Докінчення буде.)

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою вказівками на адресу „МАСЛОСОЮЗ“ Львів, Бартоша Гловацького 23, Телєфон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—

У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ЛИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!

2·90 = 91!?!

за 2 зол. 90 сот. — 91 (девятьдесять один) зл.

Цілі вакації матимете що читати й оглядати, бо за купони в цій книжці дістанете даром 65 німецьких журналів вартости 91 зол.

Журнали незвичайно цікаві й чудово ілюстровані. Деякі поодиноко вартости до 3 зол. (!) як: Dame, Magazin, Sport im Bild, Koralle, Uhu, Bühne і інші.

Вже вийшло друге видання книжки Лясевича „Практичний Радіоаматор“ по зниженій ціні зл. 2·90 зі збільшеною впятеро (!) кількістю купонів

Книжка ця, це „еко й вухо“ на цілий світ. „Око“ -- бо з малюнків журналів побачите світ. „вухо“ -- бо збудувавши радіо почуєте світ.

Але й для самого „ока“, для 65-ох журналів, вартости 91 зол., варта купити книжку кожному, не лише радіовцеві. — Ще нині йдіть на пошту і вплатіть зол. 2·90 на конто „УКРАЇНРАДІЯ“ в П.К.О. 412.470. — (Чистий чек на кожній пошті, виповнити тільки додатково: Ukrainradjo, Lwów, 412.470). — Або вишліть за 5 с.. як друк цей

КУПОН до „УКРАЇНРАДІЯ“ Львів, Ґродзіцьких 1 / II п. (Ринок, напроти окр. аптики).

Вишліть мені друге, збільшене видання книжки Лясевича: **„Практичний Радіоаматор“.** Належність зол. 2·90 (вже разом з портом) вплачу негайно після одержання.

Імя й назвище _____

Докл. адреса _____

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

на рік 1934

Десять аркушів тексту --- два аркуші календаріюм --- богато ілюстрацій

З М І С Т:

Л. Л.: Літ тому двацять (1914—1934) — Б. Крегулецький: Чи памятаєте? (здвиг 28. VI. 1914 р. у Львові) — Р. Купчинський: Стрілецька пісня — Я. Курдидик: З історії подільського села (1914-1917) — Ю. К—ий: Ніч страхіть — І. Рогатинський: Війна між двома селами (епізод з революційних днів на Вел. Україні) — І. Лоський: Марія Тарасенко — О. Навроцький: Олена Степанівна і скандинавські жінки — О. Доценко: Невідома сторінка з леґенди про Українських Січових Стрільців — О. Думин: Уривки споминів з 1917—1920 р. (гол. от. Петлюра) — Д-р Вол. Ґалан: І. Батерія смерти. ІІ. Протинаступ 4 (золочівської) бриґади УГА. — Д. Пеленський: Осінь 1918 р. — А. Курдидик: Лімке (малюнок з днів жаху і щастя) — Д. Кренжаловський: Могилівська ґрупа — від 5. IX. 1919 — 18. II. 1920 — В. Струць: Три місяці у повстанців — П. Будз: Гуцульський курінь — І. Томинчук: Зі споминів стрільця УГА — Учасник чужинецької місії про відворот УГА (переклад з анґлійського) — С. Онуфрик: Орхестра УСС-ів — М. Бережницький: Останній рік на Вел. Україні — Мирон Заклинський: Відворот (фраґменти з львівських боїв) П. Околот: З пекла на волю

Ціна знижена: не 3 зл. як досі, тільки 2 зл., для членів 1 зл.

Подаємо до відома, що в календарі „Червоної Калини" на рік 1934 зайшла ошибка в оголошенню фірми Йосиф Ґертнер видруковано Львів, Марійська 8, м. 47 — а мало бути Марійська 5, м. 47. — Тепер фірма загалом має нове мешкання: Тарнавського 33.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Микола Бутович.

№ 12. ГРУДЕНЬ

1973

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна поодинокого числа 1·20 зл. Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл. Для заграниці 2 доляри річно.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrovice, Brožikova ul. č. 390. —:—:—:—:—:—:— —:—:—:—:—:—:—:—:—:— Конто П. К. О. ч. 410.185. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЬКО БОРЩАК — РЕНЕ МАРТЕЛЬ

МАЗЕПА

(Життя й пориви великого гетьмана)

Перша модерна біографія Мазепи, на основі нових невідомих джерел з окремим додатком: Поемами Байрона і Віктора Гюго — 190 ст. друку більшого формату. — Ціна зл. 5·80, для членів „Червоної Калини“ зл. 2·90.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ

ВІДРОДЖЕННЯ БУКОВИНИ

Одинокі спомини з Буковини, які замикають події від початків її відродження до кінця визвольних змагань 1918—1919 рр., написані відомим буковинським діячем бл. п. інс. Омеляном Поповичом, цінні, як важний вклад у нашу мемуаристику. — Ціна 2·60, для членів 1·30 зл.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

У ЗВОРАХ БЕСКИДУ

Третя частина стрілецької трильогії „Заметіль“, (І-ша частина „Курилася доріженька“, ІІ-га „Перед навалою“), написана, як окрема цілість — легко і щиро. Перед читачем розгортаються картини побуту УСС. як у фільмі: Перші стежі, перші бої, карпатські походи та пориви молодих стрільців. — Книжка ця повинна мати такий же успіх як попередні частини, що розійшлися у тисячах примірників. — Ціна 3·90, для членів 1·95 зл.

АНТІН КРЕЗУБ

НАРИС ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Є це перша суцільна праця про 1918 і 1919 рр., написана на основі педантично зібраних автором матеріялів і численних українських і польських публікацій. Читається цю книжку легко і з великим зацікавленням. — Ціна 3·80 зл., для членів 1·90 зл.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
V. Річник

ЧИСЛО 12 ГРУДЕНЬ 1933

ОБОЗ В ОСІННЮ НЕГОДУ

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

ФРАҐМЕНТ

Грудневі дні. Пятнацять літ...
Прижмурюєте очі.
...і понад місто в сизій млі
в минуле серце скочить...

— он, попід залізничий тор
проховзуються стежі
і тепло всюди по хатах,
годинник бе на вежі...

То знов на Чортовій Скалі
стою на позірниці
: хтось йде — побіг — за кущ приліг
„Гальо“! — на варту кличу —

або ночую край смерік
на відтинку Сокільник
: ніч має в собі довгий рік —
часом хтось тільки стрільне:

А в день морозний скіг паде
і мрією лоскоче
і щось велике, щось нове
впихає сльози в очі...

„Гальо! Батерія — вогонь“!
...і рветься жах над лісом...
Ще нині в мозолі долонь
пече морозно крісом...

Спомин

Написав *Роман Антонович*

(Інж. А. Романенкові)

Серед поля біля Гусятина, по тому боці Збруча, стояв ешелон, навантажений вояками розброєної частини Української Галицької Армії. Всім дошкулював голод. Втомлені духом чекали, коли нарешті повезуть усіх у глибоку Польщу, за колючі дроти.

— — — — — — —

Двох стрільців відбилося від ешелону. Вони йшли до близького села, що видніло по правому боці залізничого насипу, щоб там купити хліба.

Заходили звичайно до богатих хат — бо деж дістати хліба, як не в богатого?

Одначе всюди збували їх чимнебудь: або нема хліба, або сімя велика, челядь.

Прикро робилося стрільцям, коли на полицях бачили великі, круглі, випечені бохонці хліба.

Врешті зайшли до убогої, похилої хатини під дряною стріхою, щоби там спитати, у когоб то в селі ще можна дістати за гроші хліба.

Хозяїн в полатаній сорочці й босий називав ріжні обійстя богатих господарів — там якраз, де вони вже були.

Згодом сказав до своєї дружини, що поралася біля малого хлопяти, застібаючи йому свитину:

— „Жінко, в нас стоїть ще там у коморі один бохонець. Вріж половину та дай їм. Я був у війську й знаю як це“.

Розжалобилась душа стрільців. Цей бідняга поділився з ними останнім бохонцем.

Вони з вдячности висипали на стіл усі гроші, які лише мали при собі, хоча дядько не хотів брати.

Мовчки вертали до ешелону.

Тяжко було на душі...

Гірка дійсність...

На власній, рідній землі свої, таки свої відмовляли українському воякові хліба. Відмовлялись продати хліба!

*

* *

Після полудня вештався кругом ешелона малий хлопчина, літ з сім, вісім. Він цікаво заглядав усюди, дивився на виблідлі лиця вояків у довгих шинелях.

— „Хлопчику, ти чого? Як звешся?“ — питали його.

— „Та я Василько“ — сказав.

— „Васильку, а чого ти тут так заглядаєш“?

— „Казали, що тут десь є українці“.

— „Це ми, Васильку“! — відізвалися хором.

— „Я так і сподівався“.

— „Звідкіля ти знаєш про це“?

— „Я знаю. Пані учителька мені це сказала. Знаю про все. Про Центральну Раду, про наших ворогів, що знищили нашу Україну, про наше військо. Все знаю“.

Лиця вояків ясніли. На поблідлих щоках зявлялось життя, радісне хвилювання.

Всі обносили хлопя на руках, цілували, голубили й сбдаровували, чим попало — книжки, сорочки, шинелі, наплечники — все, все віддавали хлопчині.

— „Бери, Васильку, бери! З нас і так здеруть“!

Дух радости огорнув усіх.

Про нас знають, ми живемо в малих діточих душах. Нас розуміють малі діти і будуть памятати про нас!

Рік 1918 на Буковині

Уривок зі споминів. Написав К.

Рік 1918 заскочив українців на Буковині мало приготованими. В Галичині вдалося зорґанізувати поважну силу вояків, вертаючих з ріжних фронтів. Та інакше було на Буковині. Наші вояки, розсіяні по ріжних фронтах, вертали дуже поволі. Кадри, що стояли в Чернівцях, рекрутувалися здебільша з румунів, а українці були незорґанізовані й національно мало свідомі. Румуни робили своє. Між нашими було безголове. В одних цілковита дезоріентація, в других байдужність, а очі інших зверталися на Галичину. В Чернівцях почали орґанізувати військову міліцію, бо інших частин, крім вишколу Українських Січових Стрільців, у Чернівцях не було. Кадри 41. і 22. полків розбіглися домів, розграбивши військові магазини. Січові Стрільці дістали приказ від Галицької Начальної Команди відправитися чимскорше під загрожений Львів. Чернівці остались тільки з міліцією, на яку не можна було покладати жадних надій, і з горсткою Січових Стрільців, що остались для звязку. Між ними був і я. Про якусь оборону Чернівців не було й мови. Тимчасом з півдня від румунської границі надходило в напрямі до Чернівців румунське регулярне військо.

10. листопада 1918 р. в ночі опустили ми Чернівці тягаровим автомобілем. На автомобілі було нас около 12 стрільців, 1 машиновий кріс і кілька скринок ручних ґранат. Ми відступили до Жучки. Там і заночували. Слідуючого дня в ранці вернули назад в Чернівці й дійшли аж до ринку. Тут довідалися, що румунське військо вже в Народнім Городі. Не оставало нічого, як дефінітивно попращатися з Чернівцями. З Чернівців подались ми до Кіцманя. По дорозі зросло наше число до 25. В Кіцмані була орґанізована місцева міліція під командою поручника Ів. і ми увійшли під командування кіцманської округи.

Дня 13. листопада в ранці дістаємо приказ вибратися до Лужан на стрічу румунам. Нашою ціллю було держати контакт з ворогом. Ранком почали ми лагодитись в дорогу. Взяли з собою два скорострільці, кілька підвод з муніцією й провіянтом і під проводом четаря К. рушили в напрямі Лужан. Крім четаря К. були зі старшин ще хорунжий Д. і хорунжий М. Серед стрільців і старшин чудесний настрій. З Кіцманя дали нам підмогу й в людях. Нас вибралося небільше як 35 крісів і кількох скорострільців. Частина маленька числом, зате бодра духом і готова на все. Десь коло 11. год. перед пол. приїзджаємо до Лужан. В Лужанах, крім місцевих своїх міліціянтів не було нікого. Від населення довідуємося, що румуни вже в Жучці. Ми розквартирувалися у дворі коло двірця. Розставили варту й скорострільці дулами до гостинця, звідки й ожидали приходу ворога. Настало полудне. Стрільці готовилися до обіду. Я сидів у кімнаті з хорунжим М. і зашивав рукав від плаща. На дворі паршиво. Болото, падав дощ зі снігом і було досить зимно. Ми говорили про теперішне положення. Серед тої розмови ми навіть не звернули уваги, як відчинилися двері нашої кімнати. В дверях стояв лужанський селянин і сповістив нам, що на гостинці недалеко двірця бачив румунів. Дальше ми його не розпитували. Я навіть не памятаю, коли я взяв торбинку з набоями й вже стояв коло скорострільця. І справді. Румуни заскочили нас дуже непомітно. Приїхали з Жучки з 8. машиновими крісами на мотоциклях і уставилися в шанці коло гостинця звернувши дула скорострілів в напрямі двора, де ми були розташовані. Ми не ждали довго. Зараз привитали румунів скорострільним вогнем з Максима і Шварцльоза. Скорострільці були в нас знамениті, вояки старі, досвідчені. Румунам не подобався такий привіт і вони відступили за залізничу дорогу й отворили на нас вогонь з усіх своїх скорострілів. Ми всі були досить добре заховані у двірському саді, так що ру-

Українське Народнє Свято в IX-ій дієвій російській армії на румунському фронті, улаштоване в м. Роман (Румунія) 20. IV. 1917 р. головою укр. арм. ради IX. армії, сотником С. Білецьким.

муни стріляли богам у вікна. Наші держалися знаменито. На стрілецьких лицях можна було вичитати завзяття й відвагу. Перестрілка з початку рідка ставала чимраз живіша. Звідкись взялася й румунська піхота, котру ми спостерегли за залізничою дорогою. Видно надійшли десь від Прута. Румуни були в значно переважаючій силі. Їхня піхота почала зближатися до двора в розстрільній. Затарахкотіли наші скорострільні. Із скорострільців аж піт лився. Ми зачали відбиватися ручними ґранатами. Серед румунів замішання. Нас відділював від ворога тільки гостинець і кущі, посаджені кругом двірського саду. Румуни побачили, що нас тяжко видобути з нашої доброї позиції, обійшли нас з трома скорострілами з боку й почали обстрілювати густим скорострільним вогнем. Ми не могли рушитися й навіть не могли піднятися з землі. На нещастя зіпсувався нам ще один скорострільний. Румуни взяли нас в перехрестний вогонь. Серед стрільців настала паніка. Старшин не видно. Команду перебрав десятник Б. Скорострільний перекидувано з одної сторони на другу, там де грозила більша небезпека. В тій метушні зявляється між нами студент У., радить нам брати ручні ґранати і йти приступом на ті три скорострільні, що нас обійшли й що найбільше нам доскулювали. Не було часу довго роздумувати. Нас вісьмох, на чолі з У., з ручними ґранатами в руках, зайшли непомітно поза стайню, що нас відмежовувала від ворога й з криком „слава" вдарили на румунів. Один румун, що справив скорострільний проти нас, наложив життям, а пятьох піддалося. „Побіда"! — залунало в наших на устах. Здобули три скорострільні на мотоциклях й забрали 5 полонених.

Та на жаль не довго прийшлося тішитися побідою. Зачало смеркати. Густа мрака вкривала село й поля. Ми не мали перегляду, що діялося кругом нас. Селяни донесли нам, що румуни окружають нас полем. Не оставалося нічого, як лагодитися до відступу. Приготовили підводи, ладували муніцію й скорострільні а решта стрільців завзято відстрілювалися охороняючи відступ. Що робити з полоненими? Десятник Б. дав мені приказ примістити полонених на підводі й рушати в напрямі Кіцманя. Я виконав це при помочі стрільця Л. й рушив з полоненими в дорогу. Нараз почули ми за собою страшний крик. Румуни впали до двора й зачали бити по звірськи тих, що не вспіли втечи. Я втікав чим скорше разом зі стр. Л. та з нашою добичею. Я розумів трохи по румунськи, приказав полоненим лягати у віз і не рухатися під загрозою розстрілу. Так добилися ми до Кіцманя й передали полонених в команді. Це було одиноке щастя, що ми мали цих полонених, як закладників, бо інакше румуни були би вистріляли, як „більшовиків" наших полонених, що попали їм у руки. „Більшовики", це румунська назва для українців, якою вони трактують нас ще й тепер. По нашій стороні було мало жертв. Убитих не було, один тяжко ранений (стрілець Г., що дістав 11 куль з ворожого скорострільного в ліву ногу) й двох легко ранених. В румунський полон попало 16. За те румуни мали кількох убитих й богато ранених.

Вечером зібралися недобитки в Кіцмані й там переночували. Слідуючого дня, 14. листопада, дістали ми приказ знову вирушити до Лужан. Ми дістали підмогу в людях. Десь коло полудня були ми вже в Лужанах на місці вчерашного бою. По румунах ані сліду. Видно зі страху відступили таки вчера вечером, бо не знали якими силами ми розпоряджаємо. Нас було знову лише горстка. Розташувались коло двірця й вислали стійки до Мамаївців. Через якийсь час дивимося: їде потяг. Ми звернули скорострільний проти потягу, бо думали, що то їдуть румуни й ми їх покропимо. Але на наше здивування побачили ми у вікнах поїзду старшин Січових Стрільців. Вони почали махати шапками, аби не стріляти. Поїзд заїхав на двірець. Це вертала з Чернівців українська військова місія. Вони передали нам приказ галицької військової команди, що всяка воєнна акція на Буковині ліквідується. На два фронти тяжко воювати. Ми завагонувалися в той сам потяг і виїхали до Галичини. Зі сльозами в очах прощали Зелену Буковину, декотрі з нас на віки. Тим потягом дістався я до Станиславова, де стояв кіш У. С. С.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Кінчиться 1933 рік. Саме у місяці грудні повинні бути вирівнані всі розрахунки за рік минулий. Ми пригадували вже з початку жовтня ПТ. Передплатникам в окремому письмі про їхні залеглости, опісля вислали ще окрему пригадку при кінці цьогож місяця. Тепер прохаємо тих ПТ. Передплатників, що впродовж згаданих двох місяців не вирівнали рахунків, зробити це невідклично в перших днях грудня і дати тим змогу нашому Видавництву виконати також свої річні зобовязання супроти друкарень, складів паперу та авторів за гонорарі і тим самим уложити собі плян на черговий, то є VI-ий рік видавання.

Д-р Осип Ковшевич

Спомин.

Написав *Ф. Коковський*

Середнього росту, кріпка, заживна постать, палкі, чорні очі, що палали вогнем на все щиро зсміхненому обличчі, довгий козацький вус, військовий австрійський однострій штабового лікаря — оце ще й нині являється мені така картина на згадку про покійного д-ра Осипа Ковшевича.

Хто із Бережанців, а особливо із бережанських ґімназистів його не знав? Цеж, попри пок. катехита Михайла Соневицького, був найбільший добродій ґімназійної молоді. В його мож було все найти добру, сердечну пораду, в його часто-густо бував і останній порятунок для голодуючого ученика.

Сам парубочив ціле життя, а проте незвичайно любив дітвору та молодь, присвячував їй чимало свого серця, великого знання та часу.

Мені довелося пізнати із Покійником у перших роках нашого століття, коли то Покійник лічив (очевидно безплатно!) мене, тоді ученика 3-ої чи 4-ої ґімназійної. І якось так склалося, що Покійник полюбив мене, а я по своїй хворобі зачав заходити до його домівки.

Зразу очарував мене в Покійника богатий його збір нашої старовини, особливо козацької зброї, яким Покійник сердечно дорожив. Від зброї сходила розмова на нашу старовину й я зі здивуванням переконався, як богато знання в цій ділянці мав Покійник. Заохочений Покійником кинувся я до читання „Історичної бібліотеки“ та інших видань із нашої минувшини так з бібліотеки ґімназійної, як і з приватної д-ра А. Чайківського й аж по перечитанні цілої маси книжок зясував я собі, хто такий д-р Ковшевич та куди йдуть його прямування.

До його пізнання причинилася ще й ось яка подія. Було загально відоме в Бережанах, що під оглядом відношення до війська пок. Ковшевич є беззглядний, що він, як хто не каліка, або цілковитий хирляк, признає його при бранці здібним до військової служби. Якраз в тому часі ставав до бранки мій свояк, якого рідня хотіла конче звільнити від війська. Знали, що д-р Ковшевич мене любить та просто вимусили на мені, що я день перед бранкою пішов до Покійника просити за своїм свояком.

Покійник вислухав мене, усміхнувся, запитав, як цей свояк називається, а на другий день — признав його здатним до військової служби.

В який тиждень пізніше стрінув мене Покійник на місті та попрохав зайти до нього. Я зайшов і тоді Покійник став зі мною розмовляти та пояснювати у розмові, чому саме мимо мойого прохання признав цього мого свояка здатним до військової служби.

— Думаєш, — говорив Покійник — що нам вільно сидіти в неволі та держатися клямки цього, чи другого пана? Чи ти ніколи не застановлявся над тим, що прийде колись час, що й ми будемо потребувати війська для нас самих, що може колись опинимося в такому положенні, що кожна військово образована людина буде нам дорога? А ми що будемо мати? Просту, невишколену масу без проводу, без старшин та підстаршин! Ні! Обовязком кожного українця є військово вишколитися, щоби бути готовим, як прийде час“.

Д-р Осип Ковшевич

Зійшов відтак Покійник у розмові на чехів та поляків і прикладами показував, як вони підготовляються до майбутнього.

Ця розмова відтворила мені вічі, аж по ній зрозумів я все. А як я поділився враженнями із цеї розмови з гуртком найближчих товаришів, ми стали із великим одушевленням читати польську літературу цього напрямку (нашої тоді не було, а то ще й тепер не богато!), а особливо припали нам до смаку статті із вшехпольської „Теки“, що покликувала молодь, щоби вступала до військ займанщиків Польщі, щоби образуватися військово на всякий випадок.

У світлі вище наведених слів стало мені ясним, чому пок. Ковшевич так щиро та ревно займався орґанізуванням „Соколів“ та „Січий“ в Бережанщині, чому не щадив ні труду ні гроша на ці орґанізації та довів їх до високого розквіту перед війною.

Тоді стало мені все ясне і я та деякі товариші (хоч тоді ще ґімназійні учні), стали по можности

та силам помагати Покійникові в цьому ділі.

Висліди праці Покійника були дуже гарні; у бережанському повіті основано тоді богато „Січий“ та „Соколів“, праця йшла в повному розгарі. А вже найгарніше розвивався бережанський „Сокіл“, якого творцем та духовим керманичем був д-р Ковшевич. Був час, коли бережанський „Сокіл“ вибивався на перше місце поміж бережанськими українськими установами, піддержував та розвивав національного духа у місті та по селах. В цих часах побіч Дра Ковшевича на першому пляні стрічаємо в бережанському „Соколі“ Дра Андрія Чайківського, пок. О. Івана Кордубу, пок. Олександра Дзюбу, Будзиновського, Брілля, Гриця Коссака та чимало із цих молодших, які відтак щедро заповнили ряди У. С. С. або У. Г. А.

Опісля прийшла війна, а із пок. Ковшевичем стрінувся я аж по розвалі Австрії. Вертаючи в листопаді 1918 зі Львова застав я Покійного вже на становищі команданта військових сил ЗОУНР в Бережанах. Дні й ночі працював Покійний без перерви над поладнанням всіх цих ускладнених справ, які доводилося переводити владі молодої держави. При тому не відмовлявся нести поміч хворим, виїжджав навіть на села, щоби рятувати селян перед тифом, що зачав тоді ширитися в Бережанщині. З початком січня 1919 Покійний заразився тифом лікуючи хворих селян в Потуторах, а за кілька днів помер сам наслідком цеї хвороби.

Похорони Покійного, на яких явилися масово селяни довколичних сіл, випали величаво. На гробі Покійного побудували Товариства Філія „С. У.“ та Охорони Воєнних Могил скромний памятник.

Думаймо про живих...

Написав *Федір Дудко*

(Фраґмент із роману „Мазепа“).

Десь на початку березня, над вечір, коли Мазепа з Войнаровським, вернувши з Коропа, скидали свої футра в ґардеробній батуринського замку, один із слуг близько підійшов до Войнаровського й тихо повідомив його, що сьогодні прибули із Пскова й дожидаються на Ясновельможного посланці від наказного гетьмана Мокієвського.

Мазепа почув.

— Якого наказного Мокієвського? Що брешеш? Обидовський у Лівонії наказним гетьманом, а не Мокієвський! — сердито поправив він*).

Слуга, спустивши очі, мовчав.

— Де ці посланці?

Служник, плутаючись в словах, пояснив, що вони від обіду чекають на його милість пана гетьмана в старшинській вартівні.

— Клич їх зараз до мене!

Ледве Мазепа переступив поріг свого ґабінету, як двері за ним відчинилися й до покою ввійшли сотник і два сотенні осавули.

Гетьман озирнувся.

— З чим добрим прибули, панове?

Сотник, тримаючи напоготові листи на своїй шапці, підійшов до гетьмана, вклонився в пояс і мовчки подав їх Мазепі. Листів було два: один від київського полковника Костя Мокієвського, другий від царя.

Мазепа взяв перший лист, подивився на печатку, розломив її й розгорнув письмо.

— Що, що? — раптом випростовуючись й бліднучи на обличчі, стривожено скрикнув він. — Боже мій! Андрію, ти чуеш — Обидовський помер!

Войнаровський на ході зупинився, здрігнувся всім тілом і, побілівши, як полотно, завмер на місці.

Тримаючи в тремтячих пальцях лист, Мазепа швидко дочитав його до кінця й широко перехрестився.

— Царство небесне йому й вічний спокій! Бідний Іван!... І у великому схвилюванні безсило сів.

Сотник озирнувся й простягнув руку до осавула. Йому подали шаблю й ще щось.

— Шабля блаженної памяти пана наказного нашого й китайка з його труни! — Зворушеним голосом сказав сотник, подаючи гетьманові шаблю.

Мазепа обома руками, побожно взяв її, вийняв до половини з піхви й поцілував у лезо.

— Боже, Боже мій!.. Візьми, Андрію! — струшуючи з повік сльозу, простягнув він шаблю Войнаровському.

Потів узяв із сотникових рук червону козацьку китайку, сумно похитав над нею сивою головою, урочисто поцілував і поклав на столі.

Другий лист був від царя. Ослабілими, неслухняними пальцями Мазепа розірвав пакет і почав читати.

Цар сповіщав, що дня 31-го Генуарія наказний гетьман козацького війська в Ліфляндії, ніжинський полковник і стольник Іван Павлович Обидовський „во ґраде Пскове“ в Бозі спочив і просив, „даби Гаспадін Гетман, соображаясь со здравим разсудком, не вдавался во многую печаль, памятуя, что в пріменении человеческава житія действует єдіно сіла Божія“.

— І як тепер бідну Ганну сповістити? — сказав Мазепа, сумно задумуючись і безрадно дивлячися поперед себе.

*) Іван Обидовський, небіж гетьмана Мазепи, ніжинський полковник, жонатий зі старшою донькою Кочубеїв. Ганною. Прим. Ред.

Войнаровський мовчки стояв коло стола з листом Мокієвського в руках. Сотник і осавули непорушно чекали на своїх місцях.

Але раптом гетьман стрепенувся й повернув голову до старшин.

— Дякую вам, панове. Ідіть і спочиньте по трудній дорозі. Завтра я вас покличу до себе й ми поговоримо про все.

Старшини низько вклонилися й мовчки вийшли.

Мазепа простягнув руку й узяв ще раз лист Мокієвського. Повідомляючи про смерть Обидовського, Мокієвський писав, що перебрав на себе команду над козаками й просив гетьмана уважно вислухати від старшин, яких посилає з листами, про всі ті нечувані козацькі кривди й наругу над козаками, які тут зазнають вони від служилого й посполитого люду московського.

— Злодії! — стиснувши щелепи, крізь зуби прошепотів гетьман, кинув лист на стіл і, швидко вставши, повернув голову до Войнаровського. — Зараз поїдеш до Ганни Обидовської в Ніжин і скажеш їй, що я буду в неї завтра. Перекажи їй від мене, що я її з дітьми візьму під свою особливу рейментарську оборону й протекцію. Візьмеш із собою Іванову шаблю й цю китайку. А сам я їду до Кочубеїв.

Гетьман заплескав у долоні.

— Ось на кого ми розтрачуємо свої сили й кому віддаємо в офіру наших найліпших людей! — крикнув він і сильно, з люттю стукнув стисненим кулаком по царському пакету.

Увійшов слуга.

— Сані для мене й осібно для його милости! — наказав гетьман.

Слуга вибіг.

* * *

Коли перша хвиля страшного вражіння від несподіваної вістки, яку привіз гетьман у Кочубеїв дім, перейшла, Мазепа подивився на заплакане обличчя Кочубейової з червоними, спухлими від сліз повіками й тихим сумним голосом заговорив:

— Може хоч ця свіжа могила навчить декого з нас дивитися іншими очима на речі й примусить нас призадуматися над тим, над чим ми ніколи не думали.

Увійшла заплакана Мотря, зупинилася в дверях, прислухалася до гетьманового голосу й тихо підійшла до його руки.

Мазепа, не встаючи з місця, поцілував Мотрю в чоло й продовжував:

— Може ті дорогі кістки в далекій землі чужого нам краю будуть увесь час нагадувати нам про всю марність заходів, якими дехто пробує будувати своє особисте щастя на шкоду загальному ділу.

Мотря постояла, прислухуючися, тихо відійшла й сіла.

— Але не будемо завдавати собі журби! — сказав Мазепа. — Цар у листі своїм цілком добре каже, що людське життя спочиває в руках Божих. Думаймо про живих, а не про мертвих. Ганну я не залишу без своєї опіки. Це я переказав їй через Андрія, про це прошу й вельможне панство їй сказати. Найліпше було-б для неї переїхати тепер сюди й жити під батьківською стріхою. Але я завтра буду сам у неї й поговорю про це. Ражу панству для охорони взяти з собою що найменше з десять козаків. Вовки тепер люті й жарту з ними нема.

Увійшов слуга й повідомив, що сані для вельможного панства суддєвих подані.

Кочубейова, повернувши голову до гетьмана, перепросила його за те, що мусить із чоловіком залишити високого гостя, сказала, що Мотря, треба думати, буде досить розумною й гречною, щоб гідно заступити матір, і встала.

Гетьман заспокоїв її. Ні, ні,— він також зараз їде. У нього стільки ще ріжних справ є! Коли-б не ці справи, він разом з ними поїхав би зараз до Ганни. Хай панство йде одягатися. Він тільки випє свій токай і також виходить.

Коли Кочубей і Кочубейова вийшли, Мазепа швидко повернув голову до Мотрі. Вона нерухомо сиділа й великими очима пильно дивилася на нього.

— За півгодини я буду верхи на коні, — прошепотів він, — переїздити попри вали фортеці. Чуєш? Якщо маєш охоту, виїзжай назустріч.

Мотря на знак згоди кліпнула йому повіками.

Мазепа швидко ковтнув із пугара й встав.

А за хвилину гість і господарі вийшли разом з дому й разом сіли в сані. Гетьманські сані рушили перші з місця й швидко поїхали на Гончарівку, а Кочубейові, проїхавши трохи слідом за ними, завернули на Ніжин і сховалися в білій, обгорненій задумою, сніговій рівнині.

В тихому морозному небі моргали чисті яскраві зірки.

ВСЕВОЛОД БОЯРЕНКО

НА ФРОНТ

Скриплять колеса по рейках,
Мигтять стрілою села, ниви:
Я їду ген, в противний шлях,
У даль далеку, сіро-сиву.

В слід за рейками в сіру даль
Тікають спомини пещені
Із хвиль коханих... Смуток-жаль
Лишився тільки біля мене...

Покинув я тебе на час —
І сумнів душу коле терням:
Чи будеш вірна ти, дівча?
Чи може змінишся, чи верну?...

Рік в Холодному Яру

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Докінчення).

Верхових коней відділ з собою не взяв. Умови нічного нападу на місто вимагали пішого ладу. Їхали на чотирьох тачанках і шести підводах, на які предбачувалося навантажити після нападу захоплену зброю. Зінкевич, Чорнота і я були на передній тачанці. Весняний шум великого лісу і зоряне небо розмріяли хлопців. Позаду на возах сумні тужливі пісні зміняли одна другу. Наша трійка мовчала і кожний зокрема обдумував подробиці нападу.

Кожний з нас мав своє завдання на чолі групи з двацяти боєвиків. Зінкевич мав казарму карауль ної роти, яка мала переформовуватись на баталіон.

Чорнота мав ревком, воєнкомат і партячейку. Я міліцію і Чека. Обороняти місто мали 160—180 чоловіка озброєних, з них третя часть невійськових. Приймаючи під увагу боєздатність одиниць кожної сторони (між іншим і значний відсоток „хоробрих Янкелів" в складі ворога), моральну перевагу нападаючого несподівано в ночі і розпилення значної частини оборонців міста по приватних мешканнях, — ми мали всі шанси на успіх. Гірше булоби, колиб червоні пронюхали про небезпеку, зосередились в трьох головних будинках, які нам треба було захопити і були на поготівлі. Але тоді мали через вікна „взяти слово" наші ручні і рушничні гранати, яких ми мали поважний запас.

Всі вози тим часом обєдналися в гучній хвилі пісні, яка химерно відкликалася з околичних ярів.

„Ой щож бо то та за ворон..."

— — — — —

...Гей та поїдем панове молодці
У той лісок Лебедин...

Зінкевич перервав мовчанку: — Якщо би нас за залізницею зауважила яка частина, то змінимо напрямок. Переднюєм у Лебединському лісі, потім в ночі перекинемося до Капітанівського лісу і напад зробимо аж після завтра.

Ніхто йому не відповів.

А позаді розливалася далі пісня.

...„Гей, поховали пана отамана
в сиру землю глибоко..."

Чорнота обернувся і став на тачанці:

— До ста чортів вас з вашими похоронними піснями!

Пісня враз обірвалася, злякано ойкнувши по ярах.

Хлопці мить переварювали в своїх головах, чого це Андрій „всердився", але за хвилю сильний високий тенор затягнув вихилясто-веселого „Ченчика". Вози з свистом підхопили, злякавши задуму Холодноярського лісу.

Розбалакались і ми, обговорюючи думку Зінкевича.

Коли виїхали з лісу, пісні і розмови без всякого наказу зникли. Володіння Холодного Яру скінчилися. Починалося володіння „небезпеки".

Відділ посувався кроком, прислухаючись і розглядаючись. Грушківка лишилася з правого боку позаді. Замиготіли праворуч з далека світла Камянки і Косар. Ми наближалися до залізниці.

Відкинувшись на сидіння тачанки, дивлюсь на цятки світла у Камянці і споминаю час коли ми були там за „міліцію". Задуму перервав Андрій, торкнувши за ручку мого кінджала.

— Що, Юрку, Галя спімнулася?

Ти сьогодні і ту сорочку одягнув, що вона тобі вишила... Певно думаєш, що куля не візьме...

Він вгадав. В тій хвилі я споминав дівчину, яка попереджувала нас про небезпеку перед відходом.

В його голосі чулася доброзичлива насмішка, але „відгризатися" не хотілося. Спереду замаячіло світло будки на переїзді. Затримавши підводи, посилаєм вперед стежі. Перейшовши залізницю через якийсь час вїзжаємо у Бондурівський ліс. Обїхавши село Бондурівку, потім Красносілку, перед світанком отаборовуємось днювати у лісі поблизу Розуміївських хуторів.

Табор зробили в густому чагарнику далеко від доріг. Поснідавши салом та хлібом і давши їсти коням, ознайомлюємо весь відділ з метою маршу і подробицями операції. У вечорі підійдемо під місто з таким розрахунком, щоби впасти до його після півночі і до світу все скінчити. За провідника має бути місцевий повстанчий ватажок Кваша, який дав знати до Холодного Яру про прибуття транспорту зброї. Він має дожидати нас на цих хуторах, подавши заздалегідь прізвища трьох селян, де його можна буде найти.

Взявши з собою Оробка і одного козака, який добре знав тут місцевість і населення — іду розшукувати Кващу. Заходимо до садиби, яка стояла окремо недалеко лісу. Господар, який тесав щось на подвірі — запитливо придивляється до нас.

— Добридень, дядьку Степане! Немає у Вас „лісника з Бовтиша"?

Дядько Степан усміхнувся.

— Доброго здоровля! Ночував вчора у мене. Сьогодня у Гриця був — зайдіть — він вас зведе.

Заходимо до показаної господарем другої садиби і довідуємося, що Кваша і повстанець з під самого Ново-Миргорода — Дорошенко — ночували і удосвіта пішли до лісу. Де і як знайти їх — господар знає. Збираємось іти до лісу та в цей час господар затримав свій погляд на дорозі.

— Щось чуже їде. Сховайтеся но хлопці за клуню.

На дорозі видніла бричка, яка наближалася в нашому напрямку.

Підношу далековид. На бричці окрім візника, двох людей. Один у військовому, з крісом між

ногами. Непомітно виходимо на город і лягаємо за густою деревиною на окопі, над дорогою.

Коли бричка порівнялася з нами, вискакуємо на дорогу.

— Руки до гори!

Візник злякано стримав коні і всі піднесли руки. Відбираємо два револьвери, кріс, особисті документи, теку набиту совітськими грішми, директивами та обіжниками комуністичної партії.

В наші руки попався парторґанізатор Єлисаветського повіту — Пірко, який в супроводі начальника волостної міліції їздив по селах для орґанізації партійних осередків. Оба Українці. Зрозумівши, з ким мають діло, начміл лепече про те, що його примусили служити, що він служив в Українській Армії, роспинається, доказуючи свою любов до „неньки України".

Пірко зблід, але тримає себе спокійно. Забираємо їх з бричкою до табору, пославши селянина, щоби сам привів Квашу на місце, де ми стоїмо.

На допиті начміл вивалює все, що знає, „сипле" Пірка, ратуючи себе. Візник — Молдаван, який постійно служив у начміла, „сипле" на обох, доказуючи свою непричасність.

Пірко пригноблено-спокійний відповідає неохоче. На запитання як він, Українець, може прикладати свою руку до терору і знущання над українським селянством, відповідає, що цього вимагає пролетарська революція, що він сам не погоджується з деякими заходами совітської влади, але як солдат партії — виконує її накази.

Порадившись з Зінкевичем рішаєм Пірка розстріляти, а начміла і візника звільнити перед виступом з лісу.

Проти цього обурюється Чорнота.

— Мусимо постріляти всіх. Зрештою, як хочете ґратися у ґуманістів — то візника можете звільнити. Тільки передтим відріжте йому язик і виколіть очі, бо він бачив коло цієї хати їх перестріли і пізнав хлопця, який був з Юрком. А у того в Розумієвці батько і хата... Щодо начміла — то скоріш погоджуся відпустити Пірка як його. Пірко — чесний ворог, а це сволота.

Мене і Зінкевича підтримало ще кілька старшин, які були в складі відділу. Не можна вбивати без розбору!

Чи мало наших душею людей, під цей час обставини примушують служити у червоних! За візника вступився козак, якого він знав. Молдаван поклявся йому, що нічого нікому не скаже. В цей час до табору прийшли Кваша і Дорошенко.

Кваша підтримав наш погляд, натомісць його товариш погляд Чорноти, що начміла треба розстріляти.

За нами була більшість — рішення не змінили.

Поведінка його мені подобалася. Коли прийшли на невелику прогалину у лісі, питаю його чи не хоче написати листа комусь з родичів. Спочатку попросив паперу і олівця, але потім махнув рукою.

— Най вже буде так. Знаєте, я передбачав, що це раніше чи пізніше може статися, але не думав, що мені так тяжко прийдеться розлучатися з життям. Я недавно одружився... Дружина очікує дитини і мені важко, що я її не побачу...

Пірко задумався, схилившися на дерево. Треба було кінчати, а мені було жаль цього ворога. Хотілося вернути його до табору і попросити, щоби його звільнили на слово, що він не буде більше нам ворогом.

Глянув на козаків. Хлопці тримаючи рушниці на поготівлі, дивилися на нас суворо-іронічно. В їх простих серцях інстинкт боротьби був сильніший. В боротьбі — жаль, зайва і шкідлива забавка. Відходжу на бік і даю знак рукою. Тишу розрубало три постріли.

Коли стемніло — виступаємо, звільнивши передтим начміла і візника, скермувавши їх до села у протилежний від нашого маршу бік.

Коло півночі ми вже стояли в балочці під Ново-Миргородом, дожидаючи поки зайде місяць і повернеться з розвідки Дорошенко. Коли повернувся — робимо коротку нараду. В місті спокійно.

На мості через річку, яка відділяла нас від міста, стоїть застава з кулеметом. Річку можна перейти в ріжних місцях, але покидати заставу не можна. В разі невдачі вона може перешкодити нам при відвороті. При вдачі нападу може перешкодити нашим підводам вїхати до міста по зброю.

Рішаємо, що Чорнота і Зінкевич зі своїми ґрупами перейдуть річку в брід і маючи за провідників Квашу і Дорошенка, дійдуть садами і огородами до цілі. Я зі своєю ґрупою підлізу до моста і по сиґналу з міста (червона ракета) атакую його і бігом поспішу до центру міста.

Обі ґрупи зникли в темряві. Підождавши якийсь час, ровами обабік дороги, підвожу свою ґрупу до самого мосту. Чути розмову застави, яка стоїть на самому мості. Хтось хрипливим голосом „мрійно" наспівує „яблочко". Напруживши зір, можна розглядіти похилені на поруччі силюети червоноармійців. Плазуючи ровами, підкрадаємося зовсім близько.

Нараз над містом знеслася ракета і затріпотіла в повітрі кріваво-червоним світлом. У її відблеску стало видно постаті на мості.

— Мітька! Ш-тойто?! гляді — авось.

Тіні відділилися від поручів і скупчилися посеред моста.

Не було видно, але відгадувалося, що під цю хвилю очі і увага червоноармійців звернена на заникаюче вже червоне світло.

Підіймаю хлопців і без крику кидаємося на міст. Остовбуріла від несподіванки варта не зробила ні одного пострілу. Скинувши з мосту шість трупів і відтягнувши на бік наладованого „Максіма" — біжимо до центру міста. Над містом розсипалися рушничні і кулеметні стріли. Глухо вибухнуло кілька ґранат. Рвуться в будинках. Перед центральною площею нас зустрічає Дорошенко і через жидівські подвірря виводить до будинку Чека і Міліції. На подвіррі коло його метушня, приглушені крики. В темноті перебігають тіні людей, наладовуючи рушниці. Хтось в біллі зтягає по сходах кулемета.

Нас зауважують.

— Стой! кто ідьот! Т-а-а-а-в-а-р-і-щ-і! Бандіти здєсь!

Розбившись на маленькі гуртки наближаємося.

— Кидай зброю!

Тіні впавши на землю — відповіли стрілами.

Подаю команду і півдесятка ґранат засичавши в повітрі запальниками — впали між невидимого ворога. Після вибухів — кидаємося вперед. Хлопці доганяють і переймають розбігаючихся чекістів і міліціонерів. Кілька з них вбігли назад до будинку, замкнувши двері. На подвіррі кілька лежить. Коло кулемета розтягнувся хтось в одному біллі і матроскій шапці, з „Мавзером" поверх сорочки.

Кинувши у вікна дві ґранати розбиваємо двері і вриваємося до середини. Кілька пострілів в пустій тьмі кімнати, кілька пострілів під фронтовими дверми і вікнами, які обсів з пятьма хлопцями Оробко і ми запаливши лямпи стали зносити і викидати на вулицю зброю.

Випустивши з льоху арештованих і захопивши з шафи і бюрка предчека таємне листування — поспішаємо до Зінкевича, бо під казармою ще чути стрілянину.

З перевулка вибігло кільканацять озброєних і побачивши нас — станули. — Таваріщі! Єто міліція?!

Відповідаємо сальвою. Залишивши одного вбитого — „Таваріщі" розбігаються в ріжні сторони.

Стрілянина стихла всюди. Коло казарми застаємо обі ґрупи, бо Чорнота справившись скоріше, перейшов на ділянку Зінкевича. Всі вікна в казармі вибиті вибухами ґранат і кулями. Часть червоноармійців утікла через вікно в нижчому поверсі, затінене деревами і прибудівками, останні лежали на дворі, на сходах і в приміщеннях.

Хлопці виносили і складали на дорозі рушниці і набої. Зінкевич пустив зелену ракету і підійшовши до нас, оповів, що коли підійшли під казарму, то вартовий дав постріл і забігши до казарми — замкнув двері з середини. Довелося брати ґранатами. Розбуджені червоноармійці відкрили з вікон вогонь. Один козак був легко ранений. Очікуючи на підводи, обмінюємося враженнями з нападу.

Було якось весело від думки, що мимо того, що у місті було ще принаймні в два рази більше озброєних ворогів, як нас — ми були повними панами положення. Про те, що червоні можуть зібратися для контр-нападу — не могло бути мови.

Навантажуємо на прибувші підводи півтисячі рушниць, чотири кулемети, кількадесять тисяч набоїв і з піснями виїзжаємо з міста. На сході вже займався ранок.

Стали на спочинок в маленькому степовому сільці кільометрах у дванацяти від Н. Миргорода. Село було розположене в глибокій балці по обох берегах невеличкої річки. Рішено поснідати по хатах і з годину відпочити, бо і коні і люди були потомлені до краю. Червоних частин близько не було, Ново-Миргородський ґарнізон здоганяти не відважиться. Щоби „не обїсти" тих кількка хат, що були на цім боці, Чорнота взявши половину відділу пішов з нею за річку. З ним пішли Кваша і Дорошенко. На цім боці зі мною, Зінкевичом і чотирма візниками з тачанок, було трицять два чоловіка.

Поснідавши, поклалися ми трохи спочити. Дві ночі без сну — свого не дарували. Поснули всі не виключаючи і виставлених вартових.

За яких півтора години, до хати, в якій ми спали з Зінкевичом — впав зблідлий козак.

— Кіннота!

— Де?!

— Кругом села.

Вибігаємо з хати, до якої вже збігалися побуджені селянами козаки.

На обрію кругом села виднілася широка лава кінноти.

Через далековид приглядаюся до верхівців. Одягнені ріжноманітно, сидять на конях незграбно. Лише денеде можна було зауважити добре вимуштрованого кіннотчика. Мимо того положення було грізне. Ми були замкнені в балці в положенні абсолютно невигіднім для прийняття бою. Про те, щоби прориватися з підводами не могло бути мови. На дорозі, по якій нам треба було відходити, виднілися на горі дві тачанки з кулеметами, звернениими в наш бік. Пробиватися пішки через лаву — кругом голі степи. Однако треба було на щось рішатися.

Зінкевич стояв розгублений безпорадно оглядаючи близький обрій. Постать цього ґен-штабовця виглядала досить смішно. Кладу йому руку на плече.

— Шкода, Гнате, що нема тут Чорноти. Він би напевно запитав, чи тебе в академії не вчили, що робити в такому випадку.

Гнат криво усміхнувся.

— Пропали... Надав нам чорт ставати тут на відпочинок! Можна було вже якось дотягнутися до лісів.

— Що можна було — то пропало.

Треба тепер щось робити.

— Командуй, Юрку, бо я став дурний зовсім. Мене прибило те, що з моєї вини загине стільки дорогих людей. Тай не привичний я до таких положень — ну що тут до чорта робити. Колиб Чорнота скоріш приходив, той щось придумає.

Часу гаяти нема що. Зібравши буваліщих партизанів — хвильку раджуся з ними. Вихід один. Посилаю Чорноморця за річку до Чорноти, щоби він не вів своїх людей на зєднання з нами, а залишився на місці, не викриваючи себе ворогові. Ми, набравши побільше набоїв і ґранат, з двома ручними кулеметами пройдемо садами і городами понад річкою, вздовж балки на край села і прорвавши ворожу лаву — підем балкою відтягаючи на себе увагу ворога. Балка кінчалася недалеко села. Коли ми підіймемся з балки на рівний степ, а ворог стягне лаву для переслідування нас — то Чорнота з своєю ґрупою вийде з села тим самим шляхом і піднявшись з балки — вдарить по кінноті з заду. Це не була кіннота призвичаєна до бою на коні і така несподіванка — мусить її розсіяти.

Тоді не зеднуючись і маневруючи так, щоби весь час тримати ворога під перехрестним вогнем — пробиватися до Капітанівського лісу.

Около восьми кільометрів голого степу!... Та все одно — іншого виходу нема.

Хлопці квапливо набивають набійниці, набирають набоїв в кешені, за пазухи, обчіплюються ґранатами, та ховаючись поза будівлями і клунями, поміж лозами понад річкою — виходять на кінець села.

Спереду, по обох схилах балки рідка лава кінноти. Розсипавшись у лозах — дали по них сальву. Один злетів з коня. Решта чвалом розбігаються в обі сторони здійнявши на ходу безтолкову стрілянину.

Перебривши річку виходимо з села і розсипавшись лавою, мірним кроком ідем вздовж балки. Позаду видно, як зпонад села збігаються в нашому напрямку верхівці.

З поворотом балки — губимо їх з очей. З кінцем балки виходимо на гору і орієнтуємося в положенні. Кіннота зкупчувалася вже по цей бік села і побачивши нас стала розвертатися густою лавою. Не затримуючись відходимо в напрямку невидного ще лісу.

Ворожа лава повільно посунулася за нами. Відлеглість все зменшувалася. Вже можна було розглядіти окремих кіннотчиків. Ідем в парі з Зінкевичем, який став цілком спокійний, але вперто не хотів брати командування в свої руки.

Оглянувшись, бачу, що ворожа лава затрималася і змикається в один густий ряд. Перед нею крутився на коні якийсь командант в червоному кашкеті, енергічно вимахуючи шаблею.

Нема сумніву — готовляться до атаки. В цей час ми переходили високу межу маючи перед собою степову могилу-курган.

Затримую свою лаву.

— Ну, хлопці, буде атака. Кіннота „деревлянна“... Як не злякаємся — то відібем аж піря за нею полетить! А там Чорнота з того боку налякає.

Розположую хлопців перед курганом, легко загнутим півкругом, „з коліна“, з кулеметами на обох крилах. Сам стаю в центрі.

— Не стріляти — поки не подам команду. Приготовте кожний ґранати. Як підскочать близько — кидати всім разом, по моїй команді. Візьми кожний на мушку одного верхівця і жди команди. Починаючи з лівого крила — два цілюються по людях — третій коня. Кулемети — по ворожих крилах.

На сонці замиготіли видобуті шаблі кінноти. Лава зколихнулася і з безпорядним криком стала чвалом наближатися. Оглядаю обличча хлопців. Нахмурені... Камінно-спокійні...

Живими в руки не дадуться... Але-ж... Трицять проти принайменше — двохсот!...

Ритм серця з піднесено-скорого став задеревянілo-спокійним.

Лава кінноти, яка неслася на нас повним чвалом, занервувалася, коли віддаль від цівок рушниць скоротилася до сотні кроків. Лад захитався від стримуючих коні. (Най другі скачуть вперед!)

Підпускаю ще кроків двацять:

— Вогонь!

Лава здрігнула викидаючи з себе поцілених коней і людей.

За хвилю центр атакуючої лави перетворився у кашу. Кіннотчики завертали коней, деякі в двацяти-трицяти кроках від нас.

— Ґранати!

Наша лава піднялася і пустивши три десятки ґранат — припала до землі. Ворожі крила, які сягали далеко поза нас, в цей мент вирвалися на одну лінію з нами підставляючи себе під криловий вогонь наших кулеметів. Коли розвіялися вибухи — кругом по степу розбіглася на всі сторони кіннота.

Колиб в цей час привітала їх ззаду вогнем ґрупа Чорноти! Але вона не давала про себе знати. Мимоволі в душу залазив страх — що з нею?

По степу бігали коні без верхівців. Бігали червоноармійці, які утратили коней. Атака коштувала червоних не менше як сорок чоловіка вбитих і ранених.

Не гаючи часу рушаєм далі, до лісу.

Кіннота, знову зібравшись, рушила вслід за нами. На обрії зявилися тачанки з кулеметами, які очевидно спізнилися обїзжаючи село дорогами. Підїхавши на постріл кіннотчики і тачанки засипали нас градом куль. За короткий час ми мали трьох убитих і двох важко ранених, які застрелились на наших очах, не бажаючи обтяжувати собою нас. За хвилю був ранений в литку Соловій. Перевязавши рану поверх одежі — продовжував строчити з „Люїса“.

Затримавшись відганяємо вогнем тачанки перебивши в одній коней. З посеред ворога вирива-

Прапор, присланий грецьким вельможою Марокардетом „в знак великої пошани до війська запорожського“. Коло прапору сот. Григорович-Барський. В бурці полк. О. Благодір. Серпень 1920 р.

ється вперед кілька верхівців і підскочивши досить близько, зіскакують з коней. Цільними стрілами „з коліна“ кладуть, одного за одним, трьох наших. Потім я довідався, що то були „братки“ — кубанські козаки. Юнак Мітя, котрий ішов поруч мене, підкосився і впав з широко відкритими застиглими очима. Обернувшись, бачу, як червоноармієць в кубанці наладовує рушницю готовлючись до другого стрілу. Ставши на коліно беру його на мушку. Вбивник Міті падає навзнак. За кожне наближення ворог платить трупами, але й наша лава неустанно рідіє. Кіннота оточила нас широким кругом намагаючись відрізати від лісу, який вже виднівся. Знемогаючи від втоми і спеки проходимо під градом куль кільометр за кільометром. Один за одним впало два брати Отамасі. Впав з перебитою кістю в нозі Йосип Оробко. Затримую лаву і наказую двом хлопцям нести його — ліс вже недалеко. Йосип заперечуючо крутить головою.

— Ні-ні! Не можна, не треба... Рятуйтесь, хлопці, самі. Як зостанеться хто живий — вітайте Галичину.

Починаю вговорювати його, але Йосип підносить свого „Стаєра“ і пострілом в скрань — припиняє розмову.

З наближенням лісу ворог насідає сильніше.

Ще кілька жертв, ще трохи зусиль і розігнавши вогнем тих, що заскочили нас від лісу — зникаємо в густому чагарнику. Одинацять чоловіка, з них кілька легко ранених...

Відпочивши і зробивши перевязки добираємось до лісничівки за кілька кільометрів.

Тут безпечно. Поївши хліба з молоком — непомітно поснули всі під ожередом соломи. Прокинувся я вже зі скрученими назад руками. Хтось стріляв. Хтось кричав.

Під ожередом лежало два убитих наших і один убитий червоноармієць. Зінкевич, Андрієнко, Рудий і Онищенко — були вже звязані. Як потім виявилося, хлопець з лісничівки, як ми поснули — привів червоних, що охороняли Капітанівську цукроварню.

Під вечір ми, звязані телефонним дротом, були вже в Ново-Миргороді, з якого вдосьвіта виступили переможцями. Коло ревкому лежало до ста трупів червоних вбитих нами в місті і в степу.

Командант полку, з яким ми мали бій — зустрів нас „привітливо“.

— Молодці хлопці! Добре билися! Як би мені такий полк — за місяць всіх бандитів виглушивби на Україні. Будем своїх ховати — сам вас над могилою постріляю.

Попід вози, на яких ми лежали, бігав з револьвером в руці наш старий знайомий — начміл, життя якому я обстоював у Розуміївському лісі.

Заслинившись від злості він лаявся і бив револьвером раненого в груди Онищенка.

— У-у — бандіти! Сам всєх постреляю!

Його осадив командір.

— Слишь, начміл! брось храбріться с связанимі! Небось когда у ніх в руках бил — штани в руках держал...

Побачивши мене начміл „зрадів“.

— Вот! Вот етот за старшего бил — меня разстрелять хотел... Попался — сволочь!

Було якось гірко-смішно і... соромно перед Чорнотою...

Виявилося, що відпущений нами у вечері начміл добравшись до села, взяв підводу і поспішивши до Ставчан — викликав по телефону з Єлисаветграду цей полк кінноти.

З розмов у таборі він здогадався, що збираємось напасти на Н.-Миргород. Ця кіннота і батальон піхоти на підводах були вислані на виручку Н.-Миргородові. Похоронів ми не дочекалися. Кіннота раненько виступила назад до Єлисаветграду, забравши нас з собою. За містом розстріляли над дорогою Андрієнка, Рудого і Онищенка. Хлопці впали крикнувши — Слава Україні! Мене і Зінкевича завезли до Єлисаветграду.

По двох місяцях тортур в льохах Чека і „особого отдела 1-й конной армії“, які відносяться до моєї „історії“ а не Холодного Яру, я утік завдяки щасливому випадкові зпід розстрілу і розшукав по вказівкам своїх людей ґрупу Холодноярців у лісі Чота. Були там і ті чотири, що вирвалися з рук на лісничівці, було декілька з ґрупи Чорноти. Від них я довідався, що в той час, як ми виступали з села пробиватися, між хати, в яких спала друга половина наших — вїхала на підводах піхота, якої ми не зауважили. Селяни поховали хлопців і вони сиділи по горищах і клунях кілька годин, аж піхота вийшла з села по повороті кінноти.

Чорноморець до Чорноти не добіг а заховався від червоноармійців на густу грушку, де і пересидів до вечора. У вечорі пішли нашими слідами...

Я довідався, що повернувся до Холодного Яру Ханенко, який їздив за кордон. Бачився з Головним Отаманом і ґенералом Омельяновичем-Павленком. Привіз наказ стримуватися від широкого повстання до отримання інструкцій. Однак наші займали вже з поляками Київ, а Врангель доходив до Олександрівська, а ніяких „інструкцій“ ніхто не присилає.

Невеликі ґрупи Холодноярців „бурлачать“ з своїх лісів у Бовтиш, Чоту і назад, роблючи дрібні напади на ворога. Але загоївший вже рану Соловій приніс зі штабу новинку, що Холодний Яр скоро знову заговорить.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

(Докінчення II. части).

Починаючи від 9. березня, переходить українська офензива на відтинку Судова Вишня—Городок Ягайл. у затяжні бої за проломання лінії Верещиці та здобуття Городка, на що звертається всю увагу. Тут протягом кількох днів виказують Українці ініціятиву, та сильно загрожують Полакам; однак вже від 9. березня починаючи, запримічується по польській стороні деякі ознаки солідно роздуманих протиакцій, на які треба було звернути пильну увагу. Про ці потугнення Поляків будемо ще говорити, а тепер приглянемося ходови кількоденних боїв за лінію Верещиці, що виказують максімум напруження й зусиль У. Г. А. перед першим відворотом. Ці бої мали такий перебіг:

Дня **9. березня,** по словам Гуперта, наступало від досвіта 7 українських курінів і 6 батерій на Каменобрід, Гартфельд, Галичанів, Бурґталь, Черлянське Передмістє, Любінь Малий а передусім на залізничу рампу в Городку Ягайл. Ці наступи ведено з усіх сторін, а наступи на залізничу рампу в Городку викликали у Поляків велике замішання, яке зліквідував щойно курінь ротмістра Абрагама, який вислав цьогож 9. березня на поміч до Городка полк. Сікорський, командант ґрупи Бартатів—Мшана. Українські частини заняли тоді Гартфельд, де одна польська сотня втратила 30 людей „Walki...“ 211) і Речичани та захопили 6 скорострілів, 4 муніційні вози й великі запаси харчів (Укр. ситуац. звідомлення з 9. III. 1919.).

Цього 9. березня приходимо до боїв і коло Судової Вишні, хоч щоправда, значно менших.

Бої під Городком і Судовою Вишнею дня 9. III. 1919. в освітленні польського ситуаційного звідомлення виглядають так: „...Ґрупа ґен. Розвадовського: Ворог, користаючи з того, що йому вдалося перервати залізничу комунікацію між Городком Ягайл. і Судовою Вишнею, поновив наступ з ціллю переломити наші позиції під Львовом. Особливо тяжкі бійки відбувались на захід від Городка Ягайл. й Черлян. Вогонь артилерії хвилинами ставав ураґановим. На позиціях і частково в наших окопах бій був завзятий. Ніде не вдалося одначе ворогові зламати нашої міцної піхоти. Під Судовою Вишнею наші відділи відігнали богато разів українські атаки, що велися з енерґією переважаючих сил...“

Українські наступи на Городок Ягайл. поновилися знову **10. березня.** Гуперт пише так: Українці зміцнювали тимчасом безнастанно свої відділи, що наступали на Городок Ягайл., а 10. III. четвертого дня тих своїх наступів, ударяли вже 11 куренями й 7 батеріями (7.000 вояків). Вдалося їм здобути при тім Галичанів і Бурґталь, звідки Поляки подалися на залізничий шлях і на двірець в Городку. Тут повстала у них паніка, а городецький курінь втік до міста й через те його пізніше за цю трусливість розвязали. Українці вдерлися на залізничу рампу а рівночасно також і від західної сторони Городка на Черлянське Передмістє. І тільки завдяки особистій ініціятиві полк. Сікорського, якому підчинено також і ґрупу Фари, а дальше завдяки хоробрости куріня Абрагама та панцирного опїзду „Pionier“ удалося Полякам відібрати назад залізничу рампу. („Walki...“)

Деякі з цих тверджень Гуперта є нестислі: Українське командування не змогло підкріпити новими частинами наступаючих відділів, а й чисельність тих же відділів була значно менша; їх боєвий стан міг виносити найбільше 4.000—4.500 крісів. І Українці заняли не тільки місцевости подані Гупертом, але також Поріче Любінське і Черляни.

Черляни здобув курінь пор. Мих. Ліщинського а Черлянське Передмістє (аж до парового млина) заняв II. курінь сот. Станіміра, скріплений одною сотнею з куріня пор. Левицького. (Курінь Станіміра й курінь Ліщинського входили в склад „Ґрупи Городок“). Всі інші вичислені місцевости заняли курені Бриґади У. С. С. та решта куріня пор. Левицького. Де боровся I./24. курінь чет. Ясіньчука, не знаємо. Також не знаємо, яка укр. частина вдиралася на залізничу рампу в Городку*).

На цегольні коло Городка наступав 10. березня II. курінь У. С. С. сот. Білинкевича, однак не мав успіхів, бо Поляки сильно обсадили цегольні, та боронили як кріпостей.

В цих боях під Городком брала участь і сотня чет. Дранчука з I. куріня пор. Тарнавського*). Зі сусідних ґруп проявила цього дня дуже сильну активність 7. Львівська Бриґада, яка зробила наступ зі Ставчан на Любінь Великий.

Українське ситуаційне звідомлення з 10. III. 1919. згадує за ці бої так: „...В районі Городка: продовжується переслідування ворога. Ми осягнули лінію озер і Верещиці та заняли Поріче Любінське, Черляни та Черлянські передмістя. На північ від залізниці ми заняли ще зранку Галичанів і Бурґталь та посунулися на двірець Городок і вдерлись до частини міста, мусіли однак уступити перед наступаючими з Каменоброду двома ворожими панцирними поїздами. Новий наступ в ході. Зі сторони Ставчан посуваючіся наші частини вдерлися

*) На основі устних інформацій п. інж. Ліськевича і записок п. Володимира Костика.

*) З рукопису о. дра Вергуна.

до північної частини Любіня Великого, другий відділ посунувся 4 км. на захід від Ставчан..."

В той час польське звідомлення (з 11. III.) подавало тільки загально, що „...Під Львовом і Городком Ягайл. ворог продовжував провадити рішучу концентраційну атаку, яку з великими стратами відбито..." —

11. березня бої за Городок продовжувалися дальше. Цього дня взяли участь в цих боях і Гуцули чет. Голинського, які по заняттю стації Родатичі задержалися були там до полудня 9. березня. Тоді то прийшов там на зміну І. курінь У. С. С. а Гуцули вернули до Вовчух. 10. III. дістали приказ відійти до Браткович та зголоситися у коменданта II. куріня У. С. С. сот. Білинкевича по прикази. В цьому часі II. курінь У. С. С. стояв у тяжкім бою за цегольні під Городокм. Гуцули увійшли в бій за ці цегольні 11. III. Ранком цього дня розвинувся І. Гуцульський Пробоєвий Курінь до бою й разом з II. курінем У. С. С. заняв першу цегольню. Там окопався й держав здобуті позиції, бо всякі спроби заняття другої цегольні не вдалися. (П. Будз.: „Гуцули в боях під Городком" („Укр. Скиталець", ч. 12. з 1922., стор. 9).

Положення Поляків в Городку, як пише Гуперт, ставалося розпучливе. Українські частини щохвилини переривали польські становища і підсувалися окопами під залізничий двірець. Втрати Поляків доходили тут до 300 вбитих і ранених, а при тім около 400 дезертирів, що свідчило про велике здеморалізування польських відділів („Жалкі"... 218). Але й по українській стороні були значні втрати в людях, а це причинилося до ослаблення наступів на Городок в слідуючих днях, тимбільше, що не приходили жадні свіжі підкріплення зі запілля**). —

Добича українських частин під Городком була дуже значна. Приміром курінь сот. Станіміра, що мав спочатку тільки два скорострільні, побільшив їх число на 24. Однак найбільшу добичу мали куріні Бриґади У. С. С.**).

Ситуаційні звідомлення з 11. III. 1919. є дуже ляконічні й не подають про бої під Городком дня 11. березня нічого конкретного. —

Так представлялися операції під Городком Ягайл. в днях 7—11. березня 1919. р., в якому то часі українські частини проявили найбільше зусиль та мали максимальні успіхи. От-от здавалося, що вже по українській стороні буде цілковита побіда. Та тимчасом сталося інакше; починаючи з 11., зглядно 12. березня, стає ситуація українських частин на відтинку Судова Вишня—Городок Ягайл. щораз небезпечніша, аж вкінці прийшло до катастрофи.

Якби для зазначення кінця української офензиви, появляється 10. березня приказ Начальної Команди, в якім вона висказує похвалу за успіхи в офензиві III. Гал. Корпусови, полк. Кравсови, Бриґаді Гофмана*), Бриґаді У. С. С., відділам от. Долуда, та іншим частинам під безпосереднім командуванням полк. Кравса. („Стрілець" ч. 14. з 28. III. 1919., стор. 2). Знову ж Команда III. Гал. Корпусу видала того ж 10. березня приказ з похвалою за останні бої для Бриґади У. С. С. (там же, ч. 15.). А на закінчення всього прибув дня 11. III. до Рудок Начальний Вожд Г. А. ґен. Омелянович Павленко й звідси удався до Угерець Незабитівських (на полудне від Городка Ягайл.), щоби, як писав Юра Шкрумеляк, кореспондент Пресової Кватири У. Г. А., „поглянути на війська в боєвій лінії та передати їм поздоровлення й подяку за діло останніх часів в імени своїм і усього українського народу" („З дороги під Судову Вишню", III; „Стрілець", ч. 21. — 15. IV. 1919., стор. 3).

Тепер треба подивитися, як представлялася в цих днях, це є від 7. до 11. березня, справа **під Судовою Вишнею**. Про події на цьому відтинку в днях 7. і 8. березня вже говорилося. Знаємо, що „Ґрупа Судова Вишня" не змогла заняти Судової Вишні вечером 7. III., бо вона щойно творилася, а її командант сот. Ліськевич саме тоді щойно тільки прибув до ґрупи. Слідуючого дня сотні III. куріня брали участь в боях з двома польськими панцирними поїздами та у наступі на стацію Родатичі. А за цей час ґрупа Бекера усадовилася сильно на догідних становищах в Судовій Вишні, а що й чисельно була вона сильніша від ґрупи сот. Ліськевича, тому він не міг нічого іншого зробити, як тільки, по думці пляну офензиви, ухваленого 6. III. в Гошанах, боронитися від Судової Вишні. Тому зараз по знищенню обох польських панцирників і по повороті сотні III. куріня з-під Родатич, приділив куріням відтинки, наказав укріпити становища, збудувати телєфонічну лінію до команди ґрупи в Рудках, та старався здисциплінувати частини. Тому, що найбільше побоювався за своє праве крило, вислав найліпшого старшину зі свого куріня, пор. Савицького до яворівського куріня чет. Гриневича (що саме творив праве крило ґрупи), щоби його як слід зорґанізувати. Команду III. куріня по пор. Савицькім перебрав пор. Трач. а сотню пор. Трача дістав хор. Микитинський. Куріні ґрупи „Судова Вишня" обняли такі відтинки: Село Бортятин (на північ від залізничого шляху) обсадив яворівський курінь, відтинок по обох сторонах залізничого шляху від Бортятина по Довгомостиска включно, держав III. курінь, відтинок від Довгомостиск по Никловичі включно держав І. курінь пор. Тарнавського, до якого повернула незабаром сотня чет. Дранчука з-під Городка, а відтинок від Никлович по Дмитровичі включно дістав курінь сот. Коробейка. Дальше на захід, з полудневого боку залізничого шляху, притикала „Ґрупа Крукеничі", а з північного боку ріжні дрібні відділи з Яворівщини і Краковеччини. Запасних частин ґрупа не мала. У важніших місцях, а саме між курінем Коробейка і Тарнавського, та між Довгомостисками і Никловичами пороблено дротяні перешкоди. Артилєрія примістилася так: Яворівська батерія окопалася в околиці на схід від Бортятина, батерія незнаного по назвищу сотника за курінем сот. Коробейка; в Никловичах від 10—13. III. приміщувався І. гарм.

*) З рукопису о. дра Вергуна.

**) Власні помічення автора.

*) Тоді існувала тільки „Ґрупа Гофмана", а не Бриґада Гофмана; видно, що Начальна не знала докладно своїх частин. І. К.

полк „Дніпровської Гарматньої Бриґади", який прибув ту з Путятич, та заняла становища й батерія з двох тяжких гармат, званих 42 лінійними, під командою пор. Костинчука. — Команда ґрупи примістилася на приходстві в Довгомостисках. До ґрупи довезено з Рудок муніцію й харчі. З браку достаточних сил мусіла ґрупа ограничитися тільки до ведення звичайних позиційних боїв*).

9. Наслідки успіхів офензиви. Польська начальна команда на відомість про проломання залізничого шляху Львів—Перемишль, хотіла ратувати ситуацію в ріжний спосіб. Вислала зараз до Перемишля двох ґенералів (Єнджеєвіча і Ґрандовського) а до Ярослава ґен. Александровича а за ним три його куріні, дві батерії (це були частини з чеського фронту), та інші підкріплення. 9. III. іменувала командантом в Перемишлі ґен. Івашкевича та підчинила йому ґен. Ромера („Ґрупа Буг") і всі частини, які спрямували на підмогу до Перемишля. А щоби відтягнути українські сили з-під Львова і Судової Вишні, приказала ґен. Ромерови вдарити на Жовкву. Ромер зарядив 9. III. наступ двох і пів курінів з батерією на Добросин, однак чотирократна атака не повелася й наступ по 3 годинах заломився. Тому він зголосив, що акція ратування Львова не має успіхів і радив, щоби Розвадовський залишив Львів і пробився зі всім військом на Перемишль. (Hupert: „Walki"... 210, 211).

Заворушився і ґен. Розвадовський. Получив ґрупи Фари й Сікорського в дивізію під командою Сікорського, та наказав йому зреорґанізувати відділи Фари, що втратили були до 100 людей та були частинно здеморалізовані. Тому Сікорський післав зараз на підмогу до Городка курінь ротмістра Абрагама. Дальше видав Розвадовський приказ полк. Мінкевичеви в Перемишлі, щоби вдарив як найскорше ґрупою Александровича здовж залізничого шляху в напрямі на Городок, але цей приказ не зістав виконаний, бо Мінкевича заступив вже ґен. Івашкевич. (Hupert, як вище).

Польська начальна команда, одержавши звіт Ромера про неуспіх акції на Жовкву, виробила приказ для Розвадовського, з дати 9. III. 1919, ч. операт. 507, щоби він перебився зі своєю ґрупою на Перемишль, евентуально на Раву Руську, але в послідній хвилі цього приказу не вислала; сталося це найбільше заходами ґр. Скарбка, який порушив все можливе, щоби до цього не допустити та обіцяв вистаратися зараз підмогу в Познанщині, яка дотепер підмоги відмовляла. До невислання цього приказу мав причинитися й сам Розвадовський, який довідавшися про можність такого приказу, зателефонував до ґенерального штабу, що скоріше згине, як опустить Львів. (Hupert: „Walki"... 210). Z. Lasocki: „Wspomnienia o Al. Skarbku"; „Kurjer Lwowski" з 1. VI. 1932.)

Так отже польська начальна команда в першій хвилі під вражінням успіхів української офензиви втратила панування над ситуацією, та навіть думала про ліквідацію львівської ґрупи. Але це довго не тревало. Коли побачила, що українське командування вибрало злий напрям удару й бої зачинають затягатися, постановила з цього скористати.

10. Приготування Поляків до протиудару. Коли перші висилки відділів і ріжних ґенералів до Перемишля були подиктовані скоріше думкою оборони на лінії Сяну, то в хвилі, коли побачила польська начальна команда похибку українського командування, постановила протиділати, з метою відбити не тільки те, що польські відділи втратили, але й здобути дещо більше. Тому стала надсилати до Перемишля ріжні частини, звідки тільки могла їх роздобути. Вже 10. III. прибув до Перемишля ґен. Александрович з трома курінями в силі 1.168 вояків і 12 скорострілів. Відтак до цеї ґрупи приділено куріні з таких полків піхоти: 9, 13, 14, 15, 22, 23, 28 і „Відсічи Львова"; з них вправді тільки два мали по 400 вояків, а інші менше-більше по 130 людей, але й це щось значило. Крім цього приділено до неї познанську сотню піхоти (200 крісів) та познанську сотню скорострілів. Разом боєвий стан ґрупи Александровича виносив 2.973 вояків, 37 скорострілів і 13 гармат. (Hupert: „Walki"... 213). Крім цього була заповіджена кількатисячна підмога з Познанщини. (Hupert: „Walki"... 217).

Ґен. Івашкевич, якому поручено привернути получення Львова з Перемишлем, зараз взявся до діла й наказав зробити це ґрупі Александровича. Він мав по заняттю Селиск (коло Перемишля) іти через Медику й в Судовій Вишні получитися з ґрупою Бекера та вдарити відтак на Городок. Рівночасно мала ґрупа Ромера здобути Маґерів і разом з ґрупою Бухгольца з Любачева натискати на полудне, щоби ослабити натиск Українців на Городок. Розпочаття акції ще перед приходом допомоги з Познанщини, мало бути викликане охотою ратування ґрупи Бекера, окруженої в Судовій Вишні, з якою не знали спочатку, що діється. Але, як пише Гуперт, це підприняття було ризиковне й могло скінчитися подібно фатально, як і акція Бекера. Однак на щастя Поляків, Українці були заняті наступами на Городок, а на Перемишль не звертали уваги. (Hupert: „Walki"... 217).

Ґен. Александрович здобув ще 10. III. перемиський фронт Могилку, а 11. III. здобув форти Яксманичі й Селиска, яких мало боронити 600 українських вояків і 6 гармат. Слідуючого дня, це є 12. III. доїхала його ґрупа потягами з Медики до Судової Вишні, де її боєвий стан побільшився ґрупою Бекера до 3.750 крісів. (Hupert: „Walki"... 213, 217—218). Але мимо чисельної переваги в людях, не почувався Александрович на разі на силах, щоби розпочати наступ на ґрупу „Судова Вишня".

Про акцію ґен. Александровича згадує укр. ситуаційне звідомлення з 12. III. так: „...Перед наступом Поляків з Перемишля в силі двох куренів уступили наші слабі передні частини з Яксманич і Бикова на головні становища у Новосілок..." В той час польське ситуац. звідомлення (з 12. III.) подавало: „...Відділи ґен. Александровича вигнали

*) На основі передусім устних інформацій п. інж. Антона Ліськевича, а дальше рукопису о. дра Вергуна, записок п. Володимира Костика, та статті Юри Шкрумеляка п. з. „З дороги під Судову Вишню" IV. („Стрілець", ч. 23. з 25. IV. 1919., стор. 2).

більші українські сили з Яксманич, Селиск і Бикова та заняли цю місцевість".

Але мимо перших успіхів ґрупи Александровича в дни 11. березня, польська начальна команда ще не вірила в можливість більших осягів в акції Александровича, бо ще цього 11. березня видала Івашкевичеви приказ (ч. 514/оп. штабу ґенер.), коим поручила йому укріплювати нову оборонну лінію довготи 120 км, від Хирова через Перемишль—Ярослав—Любачів до Рави Руської, й назначила рівночасно керівником цих робіт майора Домбровського й 3 інжинірів. (Hupert: „Walki".. 217).

11. Становище команди III. Гал. Корпусу супроти надходячої небезпеки. Прибуття до Судової Вишні так значної ґрупи ґен. Александровича, й то майже без ніяких більших перешкод, було для Команди Укр. Військ грізним „мементо", на яке вона повинна була зараз зареаґувати всіми засобами й силами. Розвідка ґрупи „Судова Вишня" доносила про прибування до Судової Вишні щораз то нових польських сил і командант ґрупи сот. Ліськевич передавав сі відомости дальше й просив про скору поміч — але безуспішно. Також командант І. куріня, пор. Тарнавський, представляв небезпеку, якщо не надійде поміч, але надармо. Шеф штабу ударної ґрупи пор. Шльоссер відповідав, що він, хоч і знає про цю небезпеку, то однак нічого не може вдіяти, бо Команда III. Гал. Корпусу свойого пляну змінити не хоче. А в пляні Корпусу лежало заняти за всяку ціну Городок Ягайлонський.*)

12. Димісія полк. Кравса. Небезпеку ситуації, яка стала витворюватися, бачив полк. Кравс, керуючий ударною ґрупою; він довідавшися про концентрацію польських сил в Судовій Вишні й в Перемишлі, хотів заперестати безвиглядних наступів на Городок а звернути більшість сил проти Судової Вишні, звідки грозила найбільша небезпека. Та коли на це не хотіла згодитися Команда III. Гал. Корпусу, він подався до димісії і зі становища команданта ударної ґрупи і зі становища команданта 8. Самбірської Бриґади; це сталося десь 12., або 13. березня. Димісію принято, а командантом 8. Самб. Бриґади іменовано ґен. Ґембачева, який однак ніколи не був фронтовим старшиною. Як розвязано справу команди ударної ґрупи, не знаємо. Здається, що вона залишилася без команданта, а тілько шеф штабу пор. Шльоссер рішав про все разом з командантами всіх трох ґруп. Та цей брак досвідченої, керівничої й авторитетної руки дався відразу відчути а це причинилося також в значній мірі до катастрофи, яка вкоротці наспіла.**) Чим було подиктоване становище Команди Корпусу, що не хотіла згодитися на пропозицію ґен. Кравса, й чому так скоро приняла його димісію — це отверте питання.

13. Директиви польськ. ґенер. штабу для Івашкевича. Коли польська начальна команда спостерегла по кількох днях помилку української Начальної Команди, дала ґен. Івашкевичеві докладні вказівки, що має робити. Передусім не дала своєї згоди на операції „широкою лавою" від Сяну на схід, в ціли усунення українських частин, як це запропонував Івашкевич 13. березня, бо на це треба було багато сил. Натомісць наказала йому виконати припоручене завдання, а саме привернути получення Перемишля зі Львовом. По виконанню цього, подавала директива, повинен Івашкевич звернути увагу на те, що забезпечення залізничого шляху Львів—Перемишль так довго не буде певне, як довго Українці будуть опиратися о місцевости: Краківець, Яворів, Янів, Самбір, Рудки й Комарно. Тому заняття Поляками цих місцевостей було-б найліпшим забезпеченням комунікації Львова зі заходом, а рівночасно й скороченням фронту, який ішов би від Рави Руської через Немирів, Яворів, Янів, Львів, Любінь Великий, Рудки до Самбора. Сі операції мусіли би мати на ціли: а) занятя лінії Самбір—Рудки й очищення від укр. відділів трикутника між Городком—Перемишлем а Самбором; б) очищення простору між Городком—Перемишлем—Ярославом—Равою Руською а лінією Рава Руська—Немирів—Яворів—Янів. Обі ці операції могли б бути виконані або рівночасно, або осібно — це залежить від самого Івашкевича. А в ціли приготування згаданих операцій— має Івашкевич зарядити докладну розвідчу акцію, щоби всіми способами виявнити ситуацію Українців, при чому має рівнож п о с л у г у в а т и с я а ґ е н т а м и й н е ж а л у в а т и н а ц е г р о ш е й. (Hupert: „Walki"... 215—216; підкреслення моє).

14. Дальші бої під Городком Ягайл. (від 12. до 17. III. включно). Коли так від Судової Вишні надтягали хмари й заносилося на бурю, але ще хвилево панувала ту тишина, то під Городком боротьба не уставала; але наступи українських частин ставали що раз то слабші й не мали виглядів на успіхи. Гуперт подає про сі бої такі відомости.

12. III. відбувся наступ укр. частин на Городок, але Поляки його відперли (Walki"... 218).

Опівночі на 13. (?) III. острілювали Українці Городок ґазовими стрільнами з гармат, а відтак рано відбувся наступ на залізничу рампу, який Поляки відперли при помочі панцирного поїзду „Piłsudczyk". В сусідстві на право зробила сильний наступ 7. Львівська Бриґада на Дубанівський Фільварок і Керницю, але Поляки відбили його. „Walki"... 220).

16. III. відбувся наступ на Черлянське Передмістє й на залізничий дворець в Городку; оба наступи Поляки відбили. Наступ на двірець мав спочатку успіх, бо українські частини вдерлися тут, але Поляки відкинули їх вкоротці при помочі панцирного поїзду „Piłsudczyk". Цього дня відбили Поляки також наступ в сусідстві на ліво а саме між Каменобродом а Вайсенберґом. („Walki"... 222).

Цього дня (16. III.) стягнено Гуцульський Курінь чет. Голинського зі становищ в цегольні коло Городка, на яких перебував від 11. III., та відіслано до Братковець, як корпусний запас. (П. Будз: „Гуцули в боях під Городком..." „Укр. Скиталець" ч. 12. з 1922. р., стор. 9).

17. III., внаслідок поступу акції Поляків коло Судової Вишні, українські частини заперестали наступів на Городок Ягайл. Тільки укр. артилерія

*) На основі устних інформацій п. інж. Антона Ліськевича та спомину п. мец. Антона Тарнавського.

**) На основі власних спостережень автора.

острілювала залізничий міст коло Дроздович і ушкодила міст коло Каменоброду, при чому два польські панцирні поїзди, а це: „Piłsudczyk“ і „Pionier“ наїхали на себе, внаслідок чого „Pionier“ стався неспосібний до бою. („Walki“... 223).

16. або 17. березня стягнено всі три курені Бриґади У. С. С. зі становищ коло Городка. Найслабший III. курінь У. С. С. пор. Іваницького, що числив 350 крісів і сотню скорострілів вислано на захід, в напрямі на Судову Вишню проти наступаючої ґрупи Александровича, а два найсильніші курені У С. С. (I. пор. Івановича й II. сот. Білинкевича) кинено безцільно в цілком ріжні сторони, оден під Янів, а другий на північ за Бортятин. (Мик. Угрин-Безгрішний: „Укр. Січ. Стрільці“ — календар „Черв. Калини“ на 1924 р., стор. 50; календар „Черв. Калини“ на 1923. р. календарна часть. в згадці про дес. Думку).

Так кінчилися безуспішні для У. Г. А. бої за Городок. Ще хвилево залишилися там оба куріні „Ґрупи Городок“ і може оба коломийські (I/24 і II/24).

Українські й польські ситуаційні звідомлення подавали про ці бої під Городком в днях від 12. до 17. березня тільки короткі згадки, або й нічого за них не говорили.

Старшини I. удар. гуц. кур. чет. Голинського враз з ком. III. Гал. Кор. ґен. Гембачевом і шефом ґен. шт. от. Долєжалем.

ж) ЗНІВЕЧЕННЯ ЗДОБУТКІВ БЕРЕЗНЕВОЇ ОФЕНЗИВИ.

1) Бої коло Судової Вишні в днях 13—16. III. вкл. Коли ґен. Александрович злучився з ґрупою в Судовій Вишні, мав значну перевагу чисельну над ґрупою сот. Ліськевича. Та мимо цього не мав він спочатку успіхів. І так 13. III. зробив він наступ одним курінем на Бортятин, але внаслідок взаїмного острілюванняся його сотень серед ночі, цей наступ не мав успіху а приніс йому тільки значні втрати (5 старшин і 47 вояків ранених і забитих а поміж ними й командант куріня). Також слідуючий наступ на Бортятин 14. III. не повівся. Щойно 15. III. зміг Александрович при співділанню артилерії заняти трома куренями й 1 сотнею село Бортятин зі стратою 56 людей. Рівночасно заняв він Довге і Бортятин Гору (кота 279). (Hupert: „Walki“... 220).

Зараз по заняттю Бортятина зарядив Александрович переґрупування своїх частин, щоби могти виконати приказ Івашкевича та вдарити на Довгомостиска; рівночасно сили його знову збільшилися, бо 15. III. дістав три нові курені. Два з цих куренів числили разом 473 вояків і 5 скорострілів бо по дорозі здезертирувало з них около 100 людей; кілько числив третий курінь, не знати, але певно з 300—400 людей. Разом давало це около 700—800 людей. Вправді відіслав Александрович до Перемишля три слабі курені, які разом могли числити до 400 людей — та мимо цього чисельний стан його ґрупи збільшився. Сили його разом з ґрупою Бекера виносили вже около 4.000 крісів.

Крім доповнень в піхотних формаціях, приділених Александровичеви, одержав ще ґен. Івашкевич з Кракова летунську ескадру з 6 літаків. Та мимо цього не чувся він ще на силах відбити залізничий шлях Львів—Перемишль і тому зажадав з Варшави двох нових дивізій піхоти. (Hupert: „Walki...“ 220).

Тимчасом ґен. Александрович провадив дальшу акцію для створення вихідної ситуації для майбутнього удару. 16. III. розпочав наступ на полудневий схід від Судової Вишні, та заняв по черзі: Кути, Бліх, Дуброву, коту 304 і Довгомостиска, при чому втратив 42 людей. (Hupert: „Walki“... 222).

В цей спосіб відтиснула ґрупа Александровича ґрупу сот. Ліськевича від Судової Вишні, при чому курінь сот. Коробейка втратив звязок з ґрупою „Судова Вишня“ та подався до „Ґрупи Крукеничі“, яворівський курінь зістав знищений, а III. курінь розбитий; ще тільки I. курінь пор. Тарнавського представляв боєву вартість і з останками III. куріня подався на схід. Артилерія ґрупи мусіла рівнож змінити становища й відступити дальше на схід. Знаємо, що I. гарм. полк „Дніпровської Гарм. Бриґади“ подався 13. III. до Путятич, а 14. III. до Шоломинич. Куди подалися інші батерії не знаємо. Здається, що тяжка батерія пор. Костинчука заняла становища в Орховичах. В цих боях коло Судової Вишні згинуло богато Поляків перед укріпленими позиціями коло Довгомостиск і Никлович.

Українські ситуаційні звідомлення згадували за ці бої так: Звідомлення з 13. III. подавало: „...До Судової Вишні звезли Поляки скріплення й витиснули наші слабі частини зі Заріча і Селиск на Шумляни...“

З 14. III.: „...Села Дернаки й Селиска, котрі ми вчера утратили, нині ми знову заняли...“

З 16. III.: „...Між Судовою Вишнею а Мельниками задержали наші частини польський наступ, ко-

трий вели Поляки прибувшими з чеського фронту полками, при сильній допомозі артилерії..."

В який спосіб дійшло до погрому частин ґрупи „Судова Вишня"? Як вже згадано, 15. березня розбив Александрович яворівський курінь чет. Гриневича та заняв Бортятин, гору Бортятин та Довге. Про це розбиття ніхто не повідомив команди ґрупи „Судова Вишня", і коли Поляки посунулися на схід і зайшли на зади III. курені, то про це не знала ані команда куріня, ані тимбільше команда ґрупи. Слідуючого дня, це є 16. III. вдарили Поляки спочатку на III. курінь і окружуючи його з правого крила, розбили його по майже цілоденній битві. Відтак натиснули на курінь пор. Тарнавського, який мусів відступити до Милятина. Курінь Коробейка, на який Поляки здається не натискали, не находячи злуки з іншими курінями ґрупи Судова Вишня, або боячися окруження, подався дещо на полудне, ближче інших частин „Ґрупи Крукеничі". Так зліквідували Поляки ґрупу „Судова Вишня", а це було великою небезпекою для українських частин, що наступали на Городок.

2. Заміри Н. К. Г. А. по започаткованню Поляками офензиви під Судовою Вишнею. Що задумала робити Начальна Команда Г. А. на відомість про офензиву Поляків від Судової Вишні на схід, ми нині не знаємо докладно. Можемо тільки дечого довідатися зі споминів б. Начального Вождя Г. А. Ґен. Омелянович Павленко пише про це так: „Беручи на увагу витворену ситуацію, Н. К. прийшла до висновку, що найбільше за три-чотири дні треба очікувати контрудару противника з лінії Ярослав—Перемишль у бік Городка Ягайл. Тому всі дальші зусилля Команди звертаються до витворення доброго положення для майбутньої зустрічі. Н. К. обернула свою ударну ґрупу обличчям на захід, щоби в бійці з новими польськими скріпленнями, розмір яких було тяжко передбачити, підготовити нову комбінацію, що була намічена з двох уґруповань: фронтового в районі Судова Вишня-Яворів й крилового в районі Судова Вишня-Самбір-Рудки. Ми не тратили надії одержати обіцяні поповнення".

„Силу спротиву", пише дальше ґен. Павленко — „Н. К. базувала на криловій ґрупі, що могла би бути підсилена перемиською ґрупою на напрямку Хирів—Мостиска. Від фронтової ґрупи очікувалося втримання її позицій. Навіть колиб у той час Городок був ще в руках Поляків, всеж простір 20 км. відокремлював наші позиції під Судовою Вишнею від ворожих відділів, що трималися в Городку Ягайл.... Тут за криловим ударом мало бути рішаюче слово. Ясно, що вся ця комбінація набулаб більшого значіння з моментом підсилення наших боєвих частин свіжим поповненням. Не треба забувати, що з малою перервою наші війська були вже в боях три тижні"... („Українсько-польська війна", 53).

Тут мусимо зараз зазначити: Підмога, крім одного слабого куріня (новосформований IV. курінь У. С. С. пор. Струця), не надійшла жадна а „Ґрупа Крукеничі" не проявила тоді найменшої діяльности; хто за це несе відповідальність?

3. Спроби ратування ситуації коло Судової Вишні*). Щоби ратувати ситуацію, вислала команда ударної ґрупи під Судову Вишню новосформований IV. курінь У. С. С. під командою пор. Струця; цей курінь зі зле одітими й зле узброєними стрільцями прибув здається саме тоді в Рудеччину звідкись із запілля. Цей без жадного скорострільа курінь дістав приказ, щоби разом з курінем пор. Тарнавського відбив всі ті становища, які передтим занимали всі чотири куріні ґрупи „Судова Вишня". Рано 17. III. відбувся наступ обох курінів на Довгомостиска, який по початковім успіху заломився. Стрільці дійшли були до середини села Довгомостиск, але під криловим наступом Поляків мусіли уступити. Ґрупа Александровича держала тоді лінію: Бортятин—кота 279—міст Раків—Довгомостиска. По відбиттю наступу Александрович не посунувся дальше й ждав на підмогу Познанців, які прибули щойно над вечір. Гуперт пише, що Українці стягнули до цього наступу аж три курені з-під Львова, що, як ми бачили — не відповідає дійсности, та подає, що Українці полишили на полі битви аж 40 вбитих; Поляки втратили 89 ранених і вбитих, але мали здобути 10 скорострілів. По невдачі цього наступу команда ударної ґрупи, що видно числилася вже з небезпекою польського удару на зади українським частинам під Городком, стягнула цьогож 17. III. з-під Городка всі три курені Бриґади У. С. С., і як ми вже згадували, кинула їх в ріжні сторони. Проти свіжих польських частин зі Судової Вишні вислала тільки один курінь У. С. С. (III. курінь), який по заломаннюся наступу IV. куреня У. С. С. і I. кур. пор. Тарнавського, не представляв сам один якоїсь більшої сили. Хто поносить вину за таке злочинне нищення українських боєвих частин на цьому відтинку, через кидання їх до бою поодиноко й шляхом розділу їх — це рівнож відкрите питання.

4. Головний польський удар 18. III. 1919 р.; ліквідація здобутків укр. березневої офензиви. Головний удар виконав Івашкевич 18. III. з приказ до нього видав ще 16. III. На основі цього приказу мала боронити залізничого шляху Перемишль—Судова Вишня включно, ґрупа Мінкевича, якому підчинено ґрупу Бекера, яка мала залишитися в Судовій Вишні й Бортятині. Удар мали виконати рівночасно дві ґрупи, Александровича і познанська під командою полк. Конаржевського. Ця познанська ґрупа складалася з 3 куренів першого познанського полку й 2 куренів з 10 п. п., разом 380 людей з 4 познанськими батеріями. Ґрупа Александровича складалася з 5 куренів і одної познанської сотні піхоти, 1 сотні познанських скорострілів та з багато інших сотень, що звалися куренями й з 4 батерій; разом 2.300 піхоти, 26 скорострілів і 16 гармат. Александрович мав уґрупуватися в Бортятині й вдарити звідси своїм правим крилом здовж залізничого шляху

*) На основі: 1) Устних інформацій п. інж. Антона Ліськевича; 2) рукопису о. дра П. Веруна; 3) праці Гуперта: **„Walki o Lwów" стор. 223.**

через Мілотин, Юзефівку, Тучапи на Каменобрід, при чому мав примінюватися до поступів ґрупи Конаржевського, яка мала вдарити з Довгомостиск лівим крилом здовж залізничого шляху через Милятин, Долиняни, Ебенав на Черляни під Городком. (Hupert: „Walki“ 223.)

Польський наступ 18. III. з-під Судової Вишні представляється на основі опису Гуперта так. До Судової Вишні приїхав сам Івашкевич, щоби припильнувати виконання приказів. Александрович розпочав акцію о 4 год. рано, а Конаржевський о 6 рано. В полудне вмішався до акції ще раз Івашкевич і наказав ґрупі Конаржевського осягнути ще того дня лінію Милятин—Коців—Вовчухи, а ґрупі Александровича лінію від залізничого шляху по Родатичі й Тучапи. Познанці заняли о год. 10.30 лінію Милятин—Бар—Мельники, а пополудни праве їх крило заняло Коців а ліве Вовчухи аж по залізничий шлях. Українці ставили завзятий опір в укріпленім Барі й Вовчухах, де мали втратити кількасот людей і багато скорострілів. Кілько втратили Поляки, Гуперт не говорить. Тимчасом Александрович по заняттю Дубник і Язвинської Гори, заняв в бою коту 299, Мілотин, Кутенберґ, Гартфельд, Речичани й Галичанів та мав розбити в цьому поході два січові полки (около 4.500 людей), що очевидно не є згідне з правдою, та мав здобути 8 гармат. Отже Александрович вийшов значно поза наказану Івашкевичем лінію. („Walki“ 224.)

Коли Сікорський в Городку побачив пригноблення українських частин, які там боролися, ударив курінем Абрагама здається на курінь Станіміра, та витиснув його з Черлянського Передмістя. Відтак його артилерія острілювала укр. обози, що тягнули цілий день зі заходу на Угерці Незабитівські. Цього дня (18. III.) заняв Сікорський ще Поріче Любін. й Мальованку а також Родатичі й Бурґталь, та навязав злуку з ґрупою Александровича, з якої одна сотня дійшла в ночі до Городка. В цей спосіб відзискали Поляки залізницю Львів—Перемишль. (Hupert: „Walki...“ 224 225). Українські війська відступили на лінію, яку занимали ще перед лютневою офензивою.

Українські ситуаційні звідомлення представляють цей погром так. Звідомлення з 18. III.: „...В районі Судової Вишні стягнули Поляки значні сили з чеського фронту та німецького та повели в протягу вчерашнього та сьогодняшного дня енергічний наступ в напрямку на Городок, внаслідок чого наші частини перед сильно переважаючими польськими силами мусіли уступити на становища, які займали перед початком нашого наступу. Сильний польський наступ зі Судової Вишні ми відбили та полонили при тім 10 стрільців та захопили 1 скорострíл“. А з 19. III. подавано: „...На захід від Городка продовжають Поляки наступ. З Долинян зроблений сильний випад змусив наші війська до відступу на узгіря Годвишня. Наша лінія перебігає Поріче Ґрунтове—Угерці Незабитівські—узгіря на полудне від Судової Вишні“. На цій лінії (з деякими незначними змінами) держалися частини „Ґрупи Рудки“, зґл. „Ґрупи Гофмана“ аж до 15. V. 1919 р. До цього часу обі сторони ограничувалися тільки до ведення позиційних боїв, які не впливали на хід подій на українсько-польськім фронті.

5. Наслідки погрому 18. III. 1919.*). Наслідки погрому 18. III. 1919. були дуже великі й властиво передрішили остаточний вислід українсько-польської війни. Великі були втрати територіяльні, великі втрати матеріяльні а найбільші були втрати моральні. Поляки не тільки відбили залізничу лінію Львів—Перемишль, але заняли ще багато місцевостей здовж залізничого шляху, щоби забезпечити комунікацію від несподіваного удару. Крім цього розпочали зараз операції з ціллю витиснення укр. частин з території між залізницями Львів—Перемишль на Ярослав—Любачів—Рава Руська (Краковеччина, Яворівщина, Янівщина), що їм вкоротці майже в цілости вдалося. Концентричними наступами з усіх сторін вони заняли 24. III. Яворів а 26. III. Янів і осягнули в цей спосіб лінію Рава Руська — Немирів—Яворів—Судова Вишня. Вправді до ведення офензиви дальше до наказаної лінії: Рава Руська—Добросин—Жовква-Куликів—Львів, не чувся Івашкевич на силах і тому зажадав пять нових і повних куренів і 2 батерії, яких однак скоро не дістав, але й ця добича була значна.

Крім втрат територіяльних, понесла У. Г. А. втрати в частинах в людях та у воєннім знаряддю. Деякі частини зліквідовано в бою цілковито, деякі втратили боєздатність на довгий час. Найбільше потерпіла Бриґада У. С. С., яка понесла великі кровавi втрати а крім цього її частини розкинено по всіх усюдах так, що не скоро вони зійшлися. Дальше зістав знищений яворівський курінь чет. Гриневича та III. курінь (давний сот. Ліськевича), якого останки приділено до I. кур. пор. Тарнавського; сильно потерпів також Гуцульський курінь чет. Голинського та певно й інші.

А моральні втрати — були такі великі, що затяжіли на цілій Армії, яка перестала вірити в успіх боротьби; вкралося недовіря до Команди, ширилася дезерція, Армія переставала бути боєздатною. Поляки мали ініціятиву в руках і час до часу наносили великі удари У. Г. А., чим підготовили, зґл. улекшили собі травневу офензиву.

Про дальші події на рудецькім відтинку буде мова в III. части Історії 8-ої Галицької Бриґади.

*) На основі: 1) Гуперта: „Walki“... стор. 232, 234, 236; 2) Шухевича: „Спомини“, I, 3) власних спостережень автора; 4) ріжних згадок в літературі.

Пів року під більшовиками

Написав: *Микола Алиськевич*

(Докінчення)

В полудне вийшов Бугаєць до Івана по обід, я з Лисим пішов по воду, а в криївці остав лиш чет. Томорук. Коли ми вернули з водою, застали двох ранішних ловців, які сиділи перед будою і розмовляли з Томоруком. Ми оба з Лисим сіли з заду гостей так, що мали їх в середині: перед ними у буді Томорук, а з заду ми обидва. Дали нам знову ягоди і почали говорити з нами, чіпаючися ріжних тем. Ми побачили, що вони зачинають нас провокувати, шукають зачіпки, накидуються на Галичан оплюгавлюючи їх ріжними словами як: бандити, злодії, їх всіх повистрілювати і т. д.; коли побачили, що нас їх слова не зрушують, змінили напрям бесіди і почали в прихильнім тоні дораджувати нам, щоби ми нині змінили наше місце, бо між ранішними ловцями були бандити, які хотіли нас поубивати, знаючи, що у нас є гроші і ріжні річи. Боялися, що нас є богато, бо так числили по нашій буді. Не виключене, що вони цеї ночі знову прийдуть. Оба гості прийшли тепер нас остерегти.

Ми все таки не вірили їх добрій волі і заявили, що чи сяк чи так ми все наші місця змінюємо, то і нині це зробимо. Підчас цеї розмови надійшли з Бугайцем гості з села; прибуло їх около 30 осіб, а межи ними Вітя з сестрами, обидві дочки священика і богато незнайомих нам осіб ріжного віку. Були це бувші російські урядовці, які скривалися перед більшовиками в Поповій Греблі. Жили у хатах в північній части села і лише в небезпеці ховалися в шувар ставу, який притикав до городів. Були і два Галичани переодягнені вже як червоноармійці, яким удалося утікти з якогось транспорту арештованих Галичан в околицях Бірзулі. Від них довідалися ми, що наші бригади, які перейшли до Петлюри не є на фронті, але як інтерновані сидять в Тухолі. Також довідалися про всю акцію Головінського, а дальше, що більшовики тепер у поході на Галичину і в тій ціли установили окремий Галицький Ревком. При надході наших гостей, оба ловці зараз зникли. Вернулися теж Лучка і Сидорович і оповіли, що ловці в село їх не завели, лише завели їх у ліс, шукаючи ніби ягід. Наші покинули їх і були тепер за тим, щоби конче змінити місце нашої криївки. Почалася весела гутірка з гістьми, забулося і за наше горе і за ранішну приключку. Над вечером зібрали ми наші річи і пішли разом з гостями на давне місце в лісі недалеко села, щоби наші відвідувачі знали, де мають нас шукати. Прикро було нам з ними прощатися.

Переживання цього дня підрушили нашого духа. У неспокою за нинішну ніч, не могли ми заснути. Ми приготовилися до нападу, спати полягали одягнені, поналадовували кріси і револьвери, а у віддалі 10 кроків від нашого нічлігу наставили заставу в особі чет. Сидоровича. Самі почали розмовляти, хоча і розмова якось не клеїлася. Коло 11. год. почули ми накликування Сидоровича, щоби ми затихли, бо чути ломіт ріща. Вслухуємося і дійсно чуємо шум і ломіт. Ще хвиля, чуємо шелест вже ближче нас і що раз виразніше. Нараз голос Сидоровича: „стій! хто йде?“ — другий раз те саме голосніше.

Відповідь: — Будьте тихо, це свої!

— Хто свої?

— Це я, Павло!

Це був дійсно наш старий Іван з двома синами Павлом і Василем і ще два сусідські хлопці, а всі з крісами в руках.

— Що сталося?

— Не говоріть нічо — каже старий Іван — а збирайтеся і тихцем ходіть з нами.

Ми миттю зібралися і пішли слідком за проводирами. Коли вийшли уже з ліса на поле і не далеко були вже хати Івана, вияснив нам Іван ось що:

Нині вечером були мої хлопці на забаві у селі і там підслухали, як два тутешні бандити розмовляли між собою, що минулої ночі хотіли на вас напасти, поубивати і забрати ваші гроші і річи, але злякалися, що вас є около 30 і тому відійшли з тим, що в полудне вислали двох, які мали вас намовляти щоби ви змінили своє місце, а рівночасно слідити за вашою свіжою криївкою. На цю ніч збиралися таки вас згладити тимбільше, що побачили, що вас є всего 6. Заки Іван докінчив говорити, були ми вже на його подвірю. Ми повилазили на стрих клуні вдоволені, що бодай не будемо вже мокнути, а що були немало змучені, позасипляли, доки не побудила нас хазяйка, подаючи нам свіжо спечені блини і горщик горячого молока. На стриху лежали ми яких три дні уважаючи, щоби не зрадити чимбудь нашого побуту. Вдячні Іванови за його піклування, подивляли ми з другого боку цю щирість і доброту нашого брата Наддніпрянця а заразом пожертвованість.

Вкучилося нам уже було сидіти на стриху і ми вийшли третього чи четвертого дня над вечір в садок Івана та попросили нашу хазяйку, щоби подала нам туди вечерю. Подала нам кукурудзянку з молоком. Ми почали вечеряти, коли побачили, як сусідним городом підбігало скрито кукурудзою двох чи трьох червоноармійців. В одній хвилині скочили ми через пліт і побігли в напрямі ліса. Червоноармійці почали по нас стріляти з крісів. Щасливо дісталися до ліса. Якраз знявся страшний вихор і люнув дощ. Ми без плащів, без зброї як стояли, так опинилися в лісі. Дощ настав аж ранком. Всю ніч перестояли ми під деревами мокрі і голодні. Ранком по дощі усміхнулося до нас сонце. Щойно тепер повиносили нам сини Івана наші кожушки і тепле молоко; ми повилізали на дерева обсушитися, а коли прийшли до

себе, постановили таки зараз утікати через Румунію домів.

VI.

Був вже кінець червня. Ми перебули ще ніч у лісі і рано вернули до Івана, зібралися і післали по Вітю. Сусіди Івана довідалися, що ми відходимо, посходилися і почали нас відраджувати. Радили нам, щоби ми лишилися в селі, де остаточно таки люди нас скриють. Прибув Вітя з цілим товариством і теж стали нам відраджувати. Ми обстоювали при своїм.

Коли ми рішучо оперлися а навіть згодили Павла за проводиря до Дністра, селяни-сусіди відійшли до своїх домів і небавком вернули кождий з малим клунком під пахою. Позносили нам хліба, солонини, яєць, ковбас, масла ба й самогону і обдарили нас на дорогу. У відплату полишали ми їм на спомин лиш наші кріси, чим зробили їм може найбільшу прислугу. Собі ми залишили лише револьвери. Розплатилися, подякували і попращалися з нашими хазяїнами, попращалися зі щирим Вітею і його ріднею і в полудне вибралися разом з Павлом в дорогу. Випадково заховалася була в мене спеціяльна карта подільської України, з якої вичитали ми, що половину дороги до самого залізничого шляху Бірзуля—Кодима маємо криту лісами, а друга половина від шляху по Дністер вється отвертими полями. Ми вибралися так, щоби за дня криті лісами дійти до залізничого шляху, через який перехід був найнебезпечніший. Тому уплянували ми переходити шлях вечірною темрявою, а потім нічу до границі. Наша ціль — село Бєлоч на захід від Рибниці — від Попової Греблі віддалене 40 верств. Йдучи лісами прибули ми щасливо під вечір над залізничий шлях. Тут ми перекусили і заждали, щоби добре стемнілося, а що на наше щастя ніч настала дуже темна, переховзнулися ми незамітно через шлях і пустилися тепер під охороною нічної пітьми полями виминаючи дороги на впоперек в напрямі Бєлоча.

Йшли ми вже довший час. Вже й розвиднілося. Приглядаємося околиці і зауважуємо, що праворуч нас розложилося якесь велике село, а від залізничого шляху відійшли ми не більш кільометра. Видно, що всю ніч блукали ми на однім місці. Минаємо село і входимо в пшеничні лани, ліворуч малий рідкий лісок, а з краю дві хати чи не побережничівки. Не вспіли ми відійти яких 300 кроків, коли побачили перед собою у значній віддалі велику військову валку, яка черепашеним кроком посувалася до нас. Без сумніву була це прифронтова більшовицька частина. Дальше не могли ми йти ізза білого дня, отже мусіли тут скритися до вечера. Відійшли ми з кільометр від хат і полягали в пшениці недалеко ліса.

Перед вечером перепав густий дощ. Ми вибралися в дорогу. Доволі тяжко було нам йти, бо подільський чорнозем розмяк, зробилося таке густе болото, що з трудом могли ми з нього витягати ноги. Червнева ніч коротка. Праворуч почули ми піяння когутів. Ми були страшно помучені (третю з черги ніч і ока не зажмурили!), тому звернули з дороги на твердше місце, полягали і таки в секунді поснули. Прокинулися раненько. З підходом сонця засинів перед нашими очима в далі Дністер, відділений від нас золотими пшеничними ланами. Українську область закінчує село Бєлоч, яке простяглося долиною вздовж берега. По другім боці румунські береги, високі і порослі рідким лісом.

Ми зауважили серед ланів одиноку хату, а коло неї пасіку у віддалі 1 клм. від Бєлоча. Аж наче напрошувалася зайти туди і коли безпечно, положитися в сухій, теплій хаті, проспатися і просушитися. Наче нарочно для нас вибране місце. Ми післали Павла на розвідини чи не заходять тури „товариші" і чи нема їх у селі. Відійшов Павло, зближився до хати, за хвилю говорив з хазяїном, а тепер звертається до нас і кличе нас до себе рукою. Ми раді не йдемо а біжимо і тішимося, що остаточно випічнемо; прибігаємо, хазяїн ввічливий веде нас просто у стебник. Тут вам — каже — безпечніше буде, бо сьогодня неділя і до мене в хату люблять хлопці на мід заходити, а в стебнику ніхто вас не замітить. Вистелив нам соломи, ми роздяглися і поклалися, за хвилю вніс нам дві макітри молочної каші, опісля мід і хліб. Потім ми заснули певно смачніше, чим найвибагливіші пани у найвигідніших постелях. По полудні відвідав нас знову хазяїн і при тій нагоді почали ми звідуватися у нього, чи можливим буде передістатися нам в Румунію.

— Щодо переїзду в Румунію, у нас в селі є кілька перевозчиків і ті звичайно нічю перевозять через Дністер — відповів хазяїн — але треба мати „катеринки" (царські рублі!), бо вони беруть по 200 карб. від особи.

На нашу згоду, порадив хазяїн, щоби один із нас поїхав з ним в село і там порозумівся з перевізниками. Поїхав Бугаєць, а ми ждали цікаві звісліду. Бугаєць вернув з немудрими вістями: перевізник не похочує, боїться, а зрештою не певний, чи ми маємо гроші на заплату.

— Це нічого, — сказав хазяїн — я маю в другім селі інших і коли вони нині у мене не будуть, завтра скочимо до них. В межичасі інтересувався наш опікун дуже нашими річами, оглядав наші револьвери, і підглянув мапи, якими дуже зацікавився і загалом часто до нас навідувався, впевняючи нас, що рішучо уможливить нам переїзд. Ми не підозрівали нічого лихого і звірювалися йому зі всім.

Другого дня рано заплатили ми Павлови за його труд, подякували за дотеперішний хліб і сіль його рідні і відпустили домів певні, що вечером будемо вже в Румунії і самі поснули. В кілька годин по відході Павла, вбіг до нас наш хазяїн і збентежений кликнув:

— Господи! не знаю что твориться! Дізналися відкись червоноармійці, що ви тут, приїхали до мене і жадають вашої видачі.

Заледви скінчив ті слова, вбігло дійсно 5 більшовиків і спрямували на нас кріси з наложеними

баґнетами, крикнули „руки вверх". Ми підняли лежачи руки в гору, і видали револьвери. Подали нам, що вони більшовицькі служащі і зажадали від нас документів. Ми показали наші відпускові папери.

— Ви Галичани і утікаєте перед совітською владою — і зажадали від нас видачі наших гроший.

Ми вручили їм всі гроші. Однак вони не вдоволилися і стали перешукувати всі наші річи, при чім виполокали нас до останньої лопатки (більшовицькі та петлюрівські карбованці!) і забрали нам що ліпші річи і мапи. Лишилася лише моя спеціяльна карта, яку я мав під головою. По такій перевірці, вислали двох з поміж себе по ведро самогону і солонину в село, двох лишили на сторожі коло нас, а один вийшов разом з хазяїном. Коли оба післанці вернулися, зійшлися всі 6 до стебника і зачали в нашій прияві запиватися. Випивши доволі, почали голосно нас жалувати.

— Самі не знаємо як то сталося — говорили — що ми забрали вам гроші, ви бідні полонені, хочете дістатися домів, а ми так погано вас скривдили; але нічо, зате ми вечером перевеземо вас через Дністер, бо ми саме є перевізники!"

В такім напруженні просиділи ми до пополудня; коло 3-ої год. по пол. увійшла до нас якась селянка, добре зодягнена і заживна; оглянула нас, оглянула наших напасників. Час до часу відізвалася до нас, час до часу до них, але стебника не опускала. Нараз звернулася до напасників і спитала, чи не випили би ще з ведро? — Чому ні — кажуть. — Так пішліть двох по ведро. Я заплачу. І дійсно витягла гроші і післала двох в село; по їх відході вислала знову трьох по хліб і солонину. Коло нас остав лиш один, а хазяїн порався коло своєї хати. Селянка вказала нам тепер, щоби ми заговорили нашого сторожа, що й два з нас почали робити, а сама сказала нам потайки, що вона є властителькою цеї пасіки і хати, а цей пасічник лише у неї винаймав пасіку, а коли настала комуна, держить її майно без ніякої заплати. — Ви — каже — в добрі руки попали, сеж ватажок бандитів, які у всій околиці граблять і мордують тепер безкарно.

— Я почула в селі, що вони вас ограбили і тепер ждуть ночі, щоб вас поубивати і слід за вами затерти, бо бояться вас випустити живими, щоби ви не пімстилися на них, коли сюди прийде українська армія. Для замилення вам очей впевняють, що вечером перевезуть вас через Дністер. Вони не є ніякі перевізники. Не тратьте тому часу і утікайте.

Двічі нам не треба було цього говорити. Ми схопили рештки наших річей і хто куди зміг: одні вікном, а другі, втрутивши пяного бандита-сторожа на землю, дверми. Коли ми відбігли кількасот кроків від хати, почали по нас стріляти сторож і хазяїн з крісів. Нараз почав падати дощ. Ми відбігли доволі далеко, а що й віддиху вже не стало, полягали в пшеницю один далеко від другого.

Коли вже добре стемнілося, пустилися ми назад в напрямі півночі. Дощ перестав, темрява. Ми йдемо в невідоме і непевне. Одинокий для нас вихід — Румунія — виключений, бо при душі ні сотика, йти в Галичину небезпечно, бо чи скорше чи нізніше мусіли би ми наткнутися на червоноармійців. Вертати в Попову Греблю, і там небезпечно. Зрештою і жити нема за що.

Так ішли ми аж доки не розвиднілося. При першім світлі сонця оглянули околицю; довкруги лани, а перед нами більший сад, за ним малий лісок. У саді була буда; така гарна і певно внутрі суха, аж пахла нам вимоклим і вимученим. Одначе і в буді хтось певно ночував. Знову свіжа халепа. Голод таки добре нам доскулював, бо від вчера рана ми нічого в устах не мали. Йдучи попри сад, назбирали ми зелепуг, натрясених вітром у ночі і пішли в ліс. Зїли нашу збиранину і присіли під деревом. Але годі було довше всидіти, бо воздух зимний, а ми мокрі до ниточки. Перед нами на пів кільометра пречудний хутір, там би зайти. Все одно, і так бачимо виходу нам нема. Двох з нас — здається Сидорович і Бугаєць — пішли на звідини. Ми стежимо їх з запертими віддихами. Пішли, зближаються до городу. Їм назустріч вибігають два великі пси, а за ними чоловік. Хвилю побесідували, наші кличуть нас. Вдоволені йдемо. Приняв нас старий з сивою бородою хазяїн-селянин, провів нас у двір і попросив в побічну хату.

VII.

Тяжко описати наше вдоволення, коли ми з дощу і холоду дісталися в теплу хату і спожили продане нам солодке молоко та свіжий пшеничний хліб. При тім я пізнав старого діда, того самого, який передвчора йшов оглядати витолочену нами пшеницю під лісом. Тепер ми звірилися з нашою недолею, і просили нас дебудь примістити. Добре, — відповів старий, — який був старшим хутора — у нас є велика стодола з соломою, там безпечно можете сидіти. Він завів нас у стодолу, настелив соломи і заложив нас околотами. Від него довідалися ми, що в селі, яке звалося — Лабушна — крилося 18 Галичан, один з них старшина жонатий і бідує разом з жінкою і маленькою дитиною.

Наш сторож пішов у село, і незабаром заїхало до нас возиком впряженим в одного коня, двох молодих селян: один з довгою рудою бородою і довгим волоссям, а другий молодший, бритий. Зайшли до нас і бородатий представився нам, як хорунжий Василь Калинюк, родом з Бариша під Бучачем, а другий його чура, Зазуля з Кутковець під Тернополем. Розговорилися про наші переживання та про нашу недавну долю.

Вам — каже Калинюк — ще вигідніше, бо все ви нежонаті, але я, у мене молода жінка і в додатку була в маю вагітною; ми мусіли нераз в ночі зриватися та утікати.

Коли пізніше вродилася нам дитинка, тоді ще прикріше стало. Нераз мусіла жінка зриватися в ночі з немовлятком з ліжка і утікати в людські городи. В Лабушній ховається 18 Галичан; всі

вони переодягнені по тутешньому, порозходилися по селянах і працюють у них за хліб, і вам раджу переодягнутися, бо біда не спить.

Ми попросили Калинюка, щоби пристарався нам тутешніх одягів, за які ми дамо наші галицькі одностроїї. Калинюк обіцяв нам це зробити і від'їхав у село.

Того самого дня відвідали нас і власники двора, Українці, які мешкали в селі. Вони дозволили нам мешкати у пустім тепер дворі, а сторожеві казали давати нам харч.

Слідуючого дня привіз нам Калинюк селянські одяги, в які ми зараз переодяглися і того самого дня поїхали чет. Лучка і Сидорович, як лабушанські парні до села в гостину до п-а Калинюків. Від тепер вже життя нам відрадніше плило, ми почувалися в дворі безпечними і вдоволеними, окружені довкола щирими і приязними людьми. Познайомилися з іншими Галичанами і час нам скоро і приємно сходив. Скоро лучилася і нагода віддячитись бодай в части нашим господарям, власникам хутора. Ціла родина власників: обоє дідичі, їх старенькі родичі і сестра дідички ходили кожного дня в поле робити. Саме тоді вони підгортали лан кукурудзи. Ми попросили, щоби вистаралися нам сапок, і почали помагати їм у праці, щоби в цей спосіб бодай частинно відробити наш харч. Власники були вдоволені, бо зискали свіжих 12 рук до праці, а ми вдоволені, бо мали заняття і все таки не були тягарем нашим добродіям.

При сапанні кукурудзи сходили нам скоро дні. Ми зауважили, що щодня від скорого ранку до пізного вечера підгортає недалеко від нас на селянськім полі кукурудзу один мужчина. Згодом ми пізнали його. Це був наш стрілець, родом із товмацького повіту, який скривався в сусіднім селі Плоти і нанявся у тамошнього Молдавана на роботу. Покінчили кукурудзу, а що настали жнива, ми даром не сиділи, а помагали в жнивних роботах нашим господарям. Треба сказати, що дідичі були свідомими Українцями, а політично — завзятими гетьманцями.

Свобідні хвилі вихісновували ми на відвідини Калинюків, де були часті сходини всеї галицької оселі.

Деякі із стрільців вже й не думали вертатися домів, бо подружилися у Лабушній і стали своїми хазяїнами.

До більшовицької влади ставилися селяни дуже ворожо. Кожне село рядилося самовільно і всюди був лад і супокій. Начальником громади Лабушна був заможний селянин, а секретарем місцевий діякон, свідомий Українець. Лабушна була національно дуже свідомою українською громадою, а це завдяки — здається, поміщикови і дияконови. Із українських влад записалися у них гарними споминами Галичани; перебувала там здається 2-а гал. бриґада, яку селяни залюбки згадували; село мало свою гарну школу і велику кооперативу; само заможне, як усі українські села, почавши від Жмеринки на полудневий схід. Всюди розлогі пшеничні лани, тому й хліб виключно пшеничний, земля дуже плодовита, а характеристичне те, що селяни землі ніколи не підкидають, а орють стерні весною і зараз обсівають яриною. Поза пшеницею управляють тут великими ланами кукурудзу, тютюн і мельони. Хати їх гарні, просторі, чисті, хоча домашною обстановкою нічим не ріжняться від нашої галицької, лише світлиця гарно прибрана, тут подибується всюди малі креденси, великі стінні зеркала і гарні вишивані завіски на вікнах. Мова чисто українська. Звичаї подібні до наших, пісні ті самі, лиш співані хором і сильним голосовим матеріялом. А співають молоді все і всюди. Повага громадських властий велика, всі мешканці села їм безуслівно підчиняються, ухвали громадського „сходу" святі і незрушимі. Тому то таких сходів і більшовики боялися, бо звичайно кінчилися тим, що селяни проганяли зброєю, сокирами і вилами „комуну" з села, коли та явилася у них по реквізицію. Про видачі „ізмінників" громадами і бесіди не було, тому то майже кожне село було повне російських бувших урядовців, які завдяки довірю у селян, ратували своє життя утечею в село.

Наш гурток що раз більше ріс, поодинокі Галичани почали тепер мов гриби по дощі показуватися із своїх дотеперішніх криївок, бо не було села, де не скривалибися перед московськими наїзниками рештки Гал. Армії. Небавком зголосився до нас хор. Дмитрів, який дізнався про наш побут і прийшов навязати з нами звязок. Як хорий на тиф, залишився він був у пароха Крутів, інтеліґентного і свідомого Українця, отця Константина, передше пароха Летичева під Винницею. Хор. Дмитрів запросив нас до себе. Ми дійсно раз пішли в Крути з хор. Калинюком. Рідня о. Константина дуже гостинно нас приняла. Тут стрінулися ми з хор. Сандецьким, який ховався у сусіднім селі Плоти у тамошної учительки. В Крутах був ще ст. булав. Палашевський і кількох наших стрільців, яким не зле поводилося. Палашевський отворив був там робітню улиїв і при тім ділі зложив собі чималу готівку.

Від тепер стали ми частими гостями о. Константина, сходилися у нього головно неділями майже усі і зачали заживати свобідним і веселим життям.

О. Константин обіцяв нам допомогти видістати у тодішних властий у селі документи як австрійських воєнних полонених, з якими могли ми безпечніше пускатися в дорогу домів.

І ми дійсно рішилися вже вертати домів, тимбільше коли дізналися, що червона армія заняла область Галичини вже поза Тернопіль. Попросили о. Константина видобути документи. Одначе о. Константинови не удалося документів видістати, тому ми звернулися до діякона в Лабушній і цей — як громадський секретар — дійсно небавком видав нам документи воєнних бранців. Ми зачали збиратися домів.

VIII.

Перший вибрався в дорогу чет. Сидорович; стр. Бугаєць лишився у Лабушній, а чет. Лучка у Кодимі, де і живуть мабуть по нині, хор. Дмитрова лишили ми у о. Константина, хор. Сандецького у Плотах, а я, хор. Калинюк з рідною, чет. Томорук і стрільці: Лисий і Зазуля вибрали-

ся домів спільно, зложивши наші останні річи на віз хор. Калинюка, бо цей свого коня таки не відрікся. Для безпеки постановили ми виминати місточка й головні шляхи, а йшли бічними полевими дорогами після моєї спеціяльної карти. Крізь села йшли ми одинцем, щойно у поли сходилися разом. Спочатку дуже обережно, наче злочинці прокрадалися ми крізь села головно крізь осідки волостей і то лише з конечности, коли виминути їх було годі. Йшли від скорого ранку по пізний вечір і незамітно заходили на нічліги виключно до священників, які радо нас приймали і все гостили. Дорога наша вела Ямпільським повітом крізь Яланець, де ми і ночували у родичів п. Карабіневича, тепер директора вандрівного театру. Ми робили по 60 км. денно так, що небавком опинилися ми в околицях Бару—Ялгушкова, звісного масового кладовища Галицької Армії з часів тифу осінню 1919 р.

За день-два зближилися ми вже до Кутковець, останнього села перед Гусятином, не маючи досіль найменшої приключки, бо й навіть про документи по дорозі ніхто не питав. Одинокою нашою журбою тепер було незамітно перейти Збруч, бо ми побоювалися, що на мості в Гусятині буде більшовицька сторожа. Тимчасом на щастя на мості нікого ми не застали так, що рівно у осьмім дні від нашого відходу з Лабушної перейшли ми в неділю над вечером міст на Збручі в Гусятині. Тут стр. Лисий не видержав і поцілував галицьку землю. Наш настрій був пригноблений, бо вертали ми не як побідники, а гірш невільників у свою рідню землю, на якій розсівся тепер непрошений московський гість — більшовик.

Саме рік тому назад, переходив я той самий міст, маючи з собою частину 750 людей. Із моїх 750 стрільців більш як половина не вернулася, а найшла своє вічне місце на просторах України від Бару по Балту, решта розсипалася по всім усюдам, а я вертаю нині наче жебрак, в полотняних крашених сподніх, обдертій ґімнастьорці і старім російськім кашкеті і мушу по злодійськи продиратися лісами і стежками.

З такими думками увійшли ми вечером у село Нижбірок, місце осідку стр. Лисого; заледви вступили у вулицю, приступив до нас нижбірський більшовицький тоді міліціонер і здержав нас для провірки документів. Пізнав Лисого і всіх нас перепустив. Чималу несподівану радість справив Лисий своїм прибуттям до дому. Жінка, діти і родичі уважали його давно небіщиком.

Рано ми почали збиратися в наші дороги. На відхіднім горячо розпрощалися. Томорук пішов в напрямі Чорткова, щоби передістатися в його рідну Буковину, п-во Калинюки відїхали в напрямі Бучача, а я з Зазулею через Хоростків —Грималів—Скалат до Тернополя. Всюди по селах легітимували нас доморослі більшовики.

Пізно в ночі ми зближилися до Тернополя.

В Тернополі розлучилися ми з Зазулею, він пішов в Кутківці, а я на ул. Станислава, де лишив свою рідню. Зближився я перед хату і почув в собі якийсь ляк: застану, чи ні, своїх рідних? В напруженні підходжу до вікна і стукаю до нього, по хвилі чую голос мами. Відзиваюся і входжу в середину. На вид обдертого нещасного волоцюги старенька мама розплакалася. — Я був нарешті в дома.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. річник / Число 12. / Грудень 1933.

*

ЗМІСТ:

Фраґмент
Анатоль Курдидик 2

Спомин
Роман Антонович 2

Рік 1918 на Буковині
К. Уривок зі споминів 3

Від Адміністрації 3

Др. Осип Ковшевич
Ф. Коковський 5

Думаймо про живих...
Федір Дудко 6

На фронт
Всеволод Бояренко 7

Рік в холодному Яру
Юрій Горіле-Горський 8

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Др. Іван Карпинець 13

Пів року під більшовиками
Микола Алиськевич 20

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № Ж-1660 П

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою вказівками на адресу „МАСЛОСОЮЗ“ Львів, Бартоша Гловацького 23, Телєфон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —.—:—:—:—:—

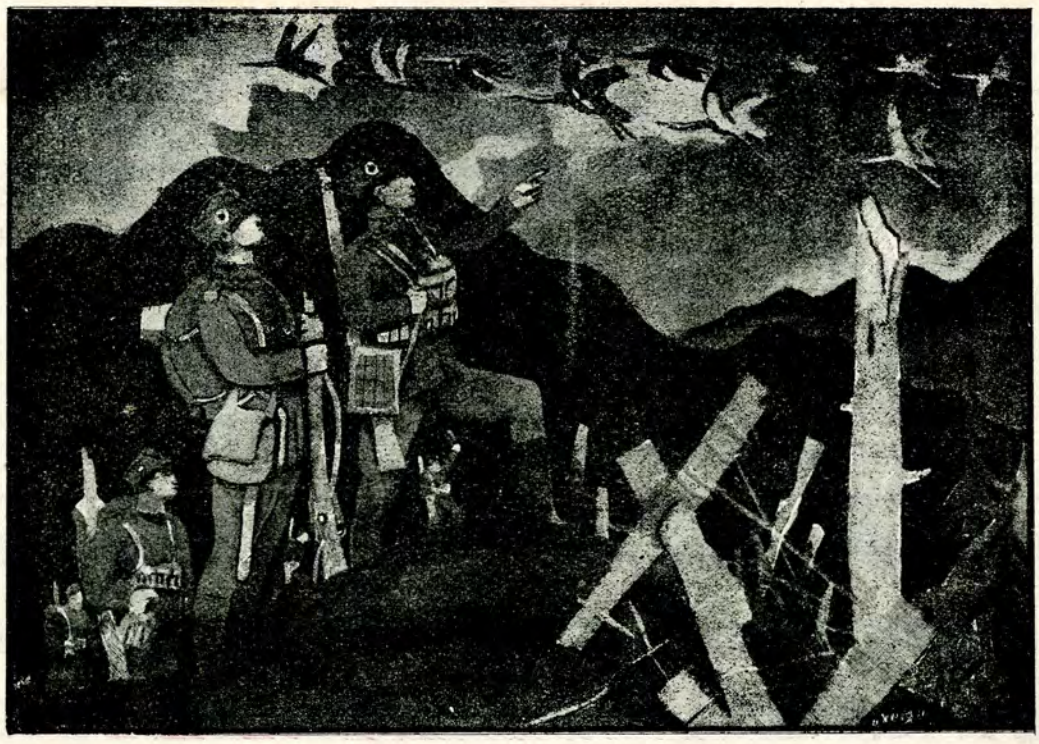
У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ПИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

на рік 1934

Десять аркушів тексту --- два аркуші календаріюм --- богато ілюстрацій

З М І С Т:

Л. Л.: Літ тому „двацять" (1914—1934) — Б. Крегулецький: Чи памятаєте? (здвиг 28. VI. 1914 р. у Львові) — Р. Купчинський: Стрілецька пісня — Я. Курдидик: З історії подільського села (1914-1917) — Ю. К—ий: Ніч страхіть — І. Рогатинський: Війна між двома селами (епізод з революційних днів на Вел. Україні) — І. Лоський: Марія Тарасенко — О. Навроцький: Олена Степанівна і скандинавські жінки — О. Доценко: Невідома сторінка з леґенди про Українських Січових Стрільців — О. Думин: Уривки споминів з 1917—1920 р. (гол. от. Петлюра) — Д-р Вол. Ґалан: І. Батерія смерти. ІІ. Протинаступ 4 (золочівської) бриґади УГА. — Д. Пеленський: Осінь 1918 р. — А. Курдидик: Лімке (малюнок з днів жаху і щастя) — Д. Кренжаловський: Могилівська ґрупа — від 5. IX. 1919 — 18. II. 1920 — В. Струць: Три місяці у повстанців — П. Будз: Гуцульський курінь — І. Томинчук Зі споминів стрільця УГА — Учасник чужинецької місії про відворот УГА (переклад з анґлійського) — С. Онуфрик: Орхестра УСС-ів — М. Бережницький: Останній рік на Вел. Україні — Мирон Заклинський: Відворот (фраґменти з львівських боїв) П. Околот: З пекла на волю

Ціна знижена: не 3 зл. як досі, тільки 2 зл., для членів 1 зл.

Подаємо до відома, що в календарі „Червоної Калини" на рік 1934 зайшла ошибка в оголошенню фірми Йосиф Ґертнер видруковано Львів, Марійська 8, м. 47 — а мало бути Марійська 5, м. 47. — Тепер фірма загалом має нове мешкання: Тарнавського 33.

№ 16773/ 1933-1-12

ЛІТОПИС

IV
с-16773
1933-1

Червоної Калини